

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

На правах рукопису

Мерва Людмила Сергіївна

УДК 378+373.3.091–056.45

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник
Чайка Володимир Мирославович
доктор педагогічних наук, професор

Тернопіль – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ ЯК ПРОБЛЕМА ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	14
1.1. Теоретичні аспекти проблеми розвитку обдарованої дитини як педагогічного феномена.....	14
1.2. Психолого-педагогічна характеристика учнів молодшого шкільного віку в контексті розвитку обдарувань та їх діагностики	37
1.3. Аналіз стану підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями	65
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	86
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ	91
2.1. Компоненти, критерії і показники визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями.....	91
2.2. Модель реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями ...	109
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	121
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ.....	125
3.1. Організація і зміст експериментальної роботи з підготовки студентів відділення «Початкова освіта» до навчання і виховання обдарованих учнів	125

3.2. Аналіз результатів формувального експерименту та їх теоретична інтерпретація	143
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	157
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	161
ЛІТЕРАТУРА	165
ДОДАТКИ	191

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ОУ – обдарований учень

ТНПУ – Тернопільський національний педагогічний університет

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ОПП – освітньо-професійна програма

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Освітня система сьогодення зазнає істотних змін та перетворень з огляду на інтенсивний вплив інноватики, підвищення рівня та видів комунікації, збагачення духовних і матеріальних цінностей та потреб людства. Природньо виникає потреба у формуванні особистостей, які могли б нестандартно мислити, втілювати новітні ідеї, напрями, створювати творчі, наукові та інші вагомні для держави продукти. Закономірно, що змінюються вимоги до вчителя як компетентного фахівця, який зможе виявити потенційні можливості дитини, зуміє спрогнозувати потреби особистості, зреалізувати особистісні риси та задатки в майбутньому. У цьому контексті проблема розвитку здібностей, обдарованості дитини стає надзвичайно актуальною на сучасному етапі реформування освіти.

Ідентифікувати явище обдарованості складно, оскільки для цього потрібна спеціальна підготовка фахівців, цілеспрямований, постійний супровід і підтримка на державному рівні. Важко здійснити ідентифікацію обдарованої особистості серед дітей молодшого шкільного віку, коли їхні задатки ще не виявилися. Як свідчать результати дослідження, працювати з такою категорією учнів непросто, оскільки обдарований учень – особа з окремими «відхиленнями» від установленної норми, яка випереджає своїх ровесників за темпом розвитку, має високий інтелектуальний і творчий потенціал, виявляє здібності в різних видах діяльності. Різноманітність проявів обдарованості не завжди дає змогу вчителю початкової школи розпізнати, виокремити обдаровану дитину серед учнів, з якими він працює, що ускладнює педагогічну діяльність. Крім цього, під час співпраці з обдарованими учнями у вчителя початкової школи постійно виникають педагогічні й психологічні труднощі, зумовлені віковою та прихованою обдарованістю, суперечливістю теоретичних підходів і методів,

варіативністю сучасної освіти, відсутністю об'єктивних методик виявлення обдарованості в дитячому віці.

Пошук шляхів вирішення проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями пов'язаний із вивченням комплексу психологічних, педагогічних, методичних питань, а саме:

- обдарованості, її визначення, розвитку, діагностики, ідентифікації (Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, В. Давидов, В. Дружинін, Є. Ільїн, О. Коваленко, Ю. Кузнєцова, О. Кульчицька, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, Дж. Рензулі, Б. Теплов, М. Холодна, О. Щєбланова, К. Юнг та інші);

- психолого-педагогічного супроводу обдарованих особистостей (Г. Бурменська, Ю. Кузнєцова, О. Марінушкіна, О. Ніколаєва, А. Савенков, В. Слуцький, П. Тадеєв, Л. Туріщева, Г. Шубіна, О. Щєбланова та інші);

- підготовки вчителя початкової школи (Н. Бібик, В. Бондар, І. Зязюн, Н. Кічук, О. Пометун, О. Савченко та інші);

- дослідження творчої, креативної особистості вчителя (Н. Кічук, С. Сисоєва, В. Фрицюк та інші).

Проблема дослідження дотична до напрямів дисертаційних досліджень Балацинної А., Зорочкіної Т., Клименюк Ю., Коваленко О., Прокопів Л., Тадеєва П., Федорова М. та інших. Проте має місце недостатнє висвітлення питань підготовки саме вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями.

Результати аналізу наукових праць і власного педагогічного досвіду дали можливість виявити низку суперечностей, що актуалізують дослідження цієї проблеми, а саме між:

- потребою суспільства в обдарованих і творчих особистостях й відсутністю в теорії обґрунтованого підходу щодо визначення педагогічного феномена «обдарованість», «обдарована дитина»;

- соціальною потребою у вчителів, які вміють працювати з обдарованими учнями, та відсутністю відповідної цілеспрямованої підготовки студентів до цього виду професійної діяльності;

- необхідністю виховання педагогічних кадрів, здатних виявляти, розвивати здібності і обдарованість учнів, та нерозробленістю комплексу теоретичних і методичних засад щодо забезпечення підготовки вчителя, здатного працювати з такою категорією дітей.

Саме тому в системі вищої освіти актуальним є вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи в напрямку розвитку обдарувань учнів молодшого шкільного віку.

Актуальність дослідження, необхідність усунення виокремлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – *«Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Підготовка майбутнього вчителя до інноваційної діяльності в сучасній школі» (U111U0001321). Тему дослідження затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 4 від 23 листопада 2010 р.) й узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 25 січня 2011 року).

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації.

Предмет дослідження: педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями.

Мета дослідження: обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями.

Завдання дослідження:

- на основі аналізу психолого-педагогічної, філософської літератури конкретизувати сутність базових понять дослідження, розробити ієрархічну модель обдарованості;

- визначити структуру та рівні готовності майбутніх учителів до роботи з обдарованими учнями, конкретизувати засоби її діагностики;

- визначити педагогічні умови підготовки студентів відділення «Початкова освіта» до окресленого виду професійної діяльності, змодельовати процес їх реалізації;

- експериментально перевірити ефективність педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями в процесі вивчення фахових та психолого-педагогічних дисциплін.

Для реалізації завдань та досягнення мети застосовано комплекс **методів дослідження:**

- теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної, методичної літератури) дали можливість визначити зміст основних понять, їх взаємозв'язки, встановити ієрархію, обґрунтувати основні теоретичні положення дослідження; з'ясувати суть, структуру, компоненти, критерії та показники визначення рівнів готовності студентів до роботи з обдарованими учнями; обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями;

- емпіричні (бесіда, анкетування, спостереження, опитування, узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент) дали змогу визначити рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями; змодельовати процес реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими

учнями; перевірити ефективність реалізації педагогічних умов; узагальнити результати експерименту;

- математичної статистики (кількісна і якісна обробка результатів експерименту) дали можливість перевірити ефективність реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями, довести надійність та валідність експериментальних даних.

Методологічна та теоретична база дослідження – положення наукової теорії пізнання; теоретичні положення професійно-педагогічної підготовки вчителя (В. Бондар, В. Вихрущ, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Н. Кічук, Я. Кодлюк, В. Кравець, Н. Кузьміна, В. Семиченко, С. Сисоєва, Л. Хомич, В. Чайка та інші); теоретичні засади загальної готовності студентів до майбутньої діяльності (М. Дяченко, Л. Кандибович, Ю. Кулюткін, С. Максименко, В. Сластьонін, та інші); компетентнісний, особистісно орієнтований підхід до навчання (Е. Зеєр, М. Кірик, Г. Павлова, А. Радченко, Е. Симанюк, З. Слєпкань, В. Химинець та інші); питання формування і розвитку професійної компетентності педагогів (І. Бех, Н. Бібик, І. Зимняя, І. Зязюн, Л. Мітіна, О. Пометун, О. Савченко та інші).

Експериментальна база та основні етапи дослідження. Дисертаційне дослідження проведено в три етапи упродовж 2006 – 2014 років на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника:

I етап (2006 – 2008 рр.) – аналітико-теоретичний – проаналізовано філософську, педагогічну, психологічну, методичну літературу з проблеми наукового пошуку; обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет; розроблено структуру дослідження.

II етап (2008 – 2013 рр.) – експериментально-пошуковий – розроблено експериментальні методики, здійснено констатувальний зріз для вивчення стану готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями; розроблено та обґрунтовано модель та педагогічні умови формування готовності майбутніх педагогів до роботи з обдарованими учнями; проаналізовано результати експерименту; в процесі формувального експерименту застосовано спеціально розроблений комплекс заходів, спрямованих на формування готовності майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями .

У процесі констатувального етапу експерименту дослідження діагностовано 431 особу, з них: 157 студентів IV курсу відділення «Початкова освіта» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; 76 студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; 80 студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; учителів та психологів ТНВК школи-ліцею №6 імені Назарія Яремчука та класичної гімназії м. Тернополя (68 фахівців); Тернопільського ОКІППО (50 слухачів).

До процесу формувального етапу експерименту було залучено 155 студентів IV курсів трьох експериментальних і трьох контрольних груп денної (79 осіб) та заочної форм навчання (76 осіб) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

III етап (2013 – 2014 рр.) – підсумковий – проаналізовано та узагальнено отримані результати дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що вперше:

- розроблено та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями (розвиток позитивного ставлення до роботи з обдарованими учнями початкової школи; формування дидактико-

технологічних знань і вмій у процесі вивчення фахових, психолого-педагогічних дисциплін та спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи»; педагогічний супровід обдарованих учнів під час організації педагогічних практик);

- розроблено модель реалізації педагогічних умов процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями, що відображає взаємодію основних суб'єктів освітнього процесу (обдарований учень – вчитель), сукупності взаємозалежних елементів освітнього процесу (мети, завдань, підходів, змісту, форм, методів, засобів підготовки), компонентів обдарованості, педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи;

- розроблено ієрархічну модель обдарованості, що відображає структурні взаємозв'язки основних видів (соціальна, академічна, творча, інтелектуальна, фізична, художня), форм прояву (явна, прихована), ступенів сформованості (актуальна, потенційна), вікові особливості (рання, пізня), широту виявлення (загальна та спеціальна), рівні розвитку здібностей (обдарованість, талант, геніальність), а також формує уявлення про вплив чинників на розвиток здібностей;

- конкретизовано критерії (мотиваційно-рефлексивний, інформаційно-когнітивний, процесуальний) і показники визначення компонентів (мотиваційний, змістовий, практичний) та рівнів (низький, середній, достатній, високий) сформованості готовності до означеної діяльності;

Набули подальшого розвитку методи, форми, засоби професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до співпраці з обдарованими школярами.

Практичне значення дослідження полягає в реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями, які пройшли експериментальну перевірку і довели свою ефективність; розробці методичних рекомендацій для викладачів ВНЗ, учителів, психологів, вихователів, батьків та студентів «Робота з

обдарованими учнями початкової школи» та програми спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи». Діагностичні програми, опитувальники, відеоматеріали, висновки дисертаційного дослідження можуть використовуватися студентами, вчителями, викладачами для вдосконалення професійної діяльності та впровадження у практику.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (довідка № 613-33/03 від 12 травня 2014 року), Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (довідка № 2731 від 23 грудня 2013 року), Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди (довідка № 01-1012 від 12 грудня 2013 року), Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (довідка № 1887 від 26 грудня 2013 року).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися під час участі в:

– міжнародних науково-практичних і всеукраїнських конференціях «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів XXI століття» (Чернівці, 2011); «Актуальні питання теорії та практики неперервної ступеневої підготовки фахівців в системі вищої освіти» (Тернопіль, 2012); «Проблеми розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» (Рівне, 2013); «Modern problems of education and sciense» (Будапешт, 2014);

– II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції "Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2011);

– регіональному науково-практичному семінарі «Підготовка майбутніх учителів до реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти» (Тернопіль, 2013), а також на засіданнях кафедр педагогіки та педагогіки і

методики початкової освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в 8 одноосібних публікаціях: з них 5 статей в наукових фахових виданнях України, 1 стаття – в зарубіжному науковому періодичному виданні, методичні рекомендації, навчальна програма спецкурсу.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку літератури (251 найменування). Обсяг дисертації викладено на 218 сторінках, з яких 164 сторінки основного тексту. Робота містить 8 додатків (28 сторінок), 15 таблиць, 7 рисунків, 2 діаграми.

РОЗДІЛ 1

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ ЯК ПРОБЛЕМА ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

1.1. Теоретичні аспекти проблеми розвитку обдарованої дитини як педагогічного феномена

Сучасний етап розвитку людства характеризується змінними процесами багатьох сфер життя, змінюються потреби і вимоги суспільства до освітньої галузі. Спостерігається потреба у творчій, активній особистості, в неординарних індивідуумах з нестандартним мисленням, високим рівнем інтелекту, з високою продуктивністю діяльності.

Перед педагогами та психологами постає завдання – навчити та виховати обдаровану особистість, підготувати фахівців, які здатні працювати з такою категорією учнів, особливо початкової ланки освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: «Система освіти має забезпечувати підтримку дітей і молоді, розвиток у них творчих здібностей, формування навичок самоосвіти, самореалізації особистості, створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді» [129, с. 3].

Як свідчать нормативні документи, проблема розвитку в учнів обдарованості є достатньо актуальною. Підтвердженням цього є Закон Верховної Ради України «Про позашкільну освіту» [158], Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» та «Програма роботи з обдарованою молоддю на 2007–2010 рр.» [156].

Сьогодні вивчення проблеми обдарованості, а також професійної підготовки кадрів до роботи з обдарованими учнями є одним з основних завдань наукових досліджень. Реалізуючи основні положення нормативних документів (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна

національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття), Національна доктрина розвитку освіти), в нашій державі створюються спеціалізовані навчальні заклади для обдарованих особистостей, науковці працюють над розробкою та реалізацією спеціальних освітніх програм [47; 155; 157; 129]. За останній час проблема навчання і виховання обдарованих учнів стала актуальною та отримала визнання суспільства. Робота з обдарованими учнями є однією з важливих проблем соціального та індивідуального розвитку особистості.

У 1991 році в Україні розроблено і затверджено програму «Творча обдарованість». На сьогодні прийнято низку законодавчих документів щодо проблеми обдарованості, видається журнал «Обдарована дитина». У 2007 році було відкрито інститут обдарованої дитини НАПН України, метою якого є покращення науково - методичного та організаційно - спонукального забезпечення функціонування системи виявлення, розвитку і підтримки дітей і молоді, що виявляють різні види обдарованості в реальному соціально-економічному та освітньому просторі України. Інститут бере участь у розробці та реалізації Національних, Державних програм, а також важливих для освіти положень і концепцій [73].

Теоретичні аспекти дослідження проблеми розвитку обдарованої дитини вимагають окреслити семантичне поле та основні поняття наукового пошуку. До основних дефініцій дослідження належать: обдарованість, обдарований учень, підготовка вчителя початкової школи до навчання та виховання обдарованих учнів, готовність майбутнього вчителя початкової школи до розвитку обдарувань учнів.

Чітко окресленого змісту поняття обдарованості в науковій літературі немає. Зарубіжні та вітчизняні науковці відзначають багатозначність терміна «обдарованість», різноманітність підходів щодо його визначення та типології. Аналіз психолого-педагогічної літератури [22; 38; 53; 65; 70; 93; 99; 114; 125; 136; 137 та інші] дає підстави стверджувати, що поняття

«обдарованість» є складним, існують різні підходи в трактуванні цього феномена.

Науковці прагнуть розв'язати проблему, пов'язану з визначенням поняття «обдарованість», у якому помічаємо чимало розбіжностей.

Походження терміну «обдарованість» вказує на наявність у особистості певного дару: «об-дарований» – наділений, нагороджений певним даром [160, с. 16]. Термін «обдарований» часто використовують для означення високого рівня інтелектуального розвитку [202, с. 11], проте можна сказати, що рівень інтелектуального розвитку не є основним показником, наприклад, у визначенні музичних здібностей [136, с. 153].

В Тлумачному словнику написано, що «обдарований – це той, хто має великі природні здібності, здібний, талановитий» [26, с. 633].

Проблема обдарованості на різних етапах розвитку людства розвивалась нерівномірно. Історія школи та педагогічної думки свідчить як про високий інтерес до явища обдарованості, так і про повну його відсутність до досліджуваного феномена. На основі аналізу педагогічної, психологічної, філософської літератури [5; 32; 71; 229] можна дійти висновку про те, що розв'язання проблеми розвитку обдарованості дитини залежить від економічного і соціального розвитку суспільства, рівня розвитку науки і виробничих сил людства.

Ще за часів античності намагалися зрозуміти сутність обдарованості. Платон стверджував, що здібності людини визначені природою, а їх розвиток зумовлений спадковістю. Але існувала й інша думка: Демокріт вважав, що людина стає досконалою не від природи, а завдяки вихованню [86, с. 37].

Інтерес до проблем навчання і виховання обдарованої особистості прослідковується в епоху Відродження. Ідеї цієї епохи сприяли підвищеному інтересу до розвитку всіх здібностей та обдарованостей. Педагогами цього періоду не пропонуються спеціальні методи навчання та виховання обдарованих учнів, оскільки основним напрямком освіти того часу є спрямованість на «навчання всіх всього» [86, с. 42 – 68].

Відомий учений часів Реформації Ян Амос Коменський приділяв багато уваги розкриттю природи дитини та її здібностей. Великий педагог вважав, що людина від природи наділена природними даними у формі таланту і здібностей, які удосконалюються і розвиваються в процесі виховання [79, с. 84 – 88]. Погляди Я. Коменського на природу здібностей характеризуються суперечливістю, що пояснюється характером його світогляду та недостатнім рівнем розвитку науки того часу. Обдарованість характеризується ним як відхилення від норми. При цьому видатний педагог формулює низку пропозицій щодо виховання та навчання обдарованих дітей. Я. Коменський вперше прагнув зреалізувати індивідуальний підхід, а також вважав, що процес навчання і виховання необхідно будувати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, які потрібно виявляти шляхом систематичних спостережень [79, с. 92 – 110].

Прихильниками реалізації індивідуального підходу були Ж-Ж. Руссо (ідея вільного виховання, природовідповідне навчання), Г. Песталоцці (природовідповідне, розвивальне навчання), К. Ушинський (ідея гармонійного розвитку особистості), Л. Толстой (домінування у навчально-виховному процесі особистості дитини і задоволення у всьому її інтересів), А. Макаренко (всебічне виховання особистості в колективі, гуманістичне виховання), Я. Ковальчук (індивідуальний підхід у вихованні дитини) [72; 74; 78; 107].

Вагомі дослідження у сфері обдарованості особистості у період радянської доби здійснено такими науковцями, як: Ю. Гільбух, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, Б. Теплов [38; 39; 100; 113; 120; 119; 211].

О. Матюшкін обґрунтував структуру творчої обдарованості, основними характеристиками якої є [113, с. 90 – 104]:

- домінантна роль пізнавальної мотивації;
- дослідницька творча активність;
- можливість досягнення оригінальних рішень;
- можливість прогнозування та передбачення;

– здатність до створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі етичні, моральні, інтелектуальні оцінки.

При цьому О. Матюшкін вважає, що обдарованість, талановитість необхідно пов'язувати з особливостями власне творчої діяльності, проявом творчості, функціонування "Творчої людини" [114, с. 29 – 33]. Його дослідження дали змогу виокремити у структурі творчого потенціалу такі складові [113, с. 35 – 48]:

- задатки, схильності;
- інтереси, їх спрямованість, частота і систематичність їх прояву;
- домінування пізнавальних інтересів;
- допитливість, прагнення до створення нового;
- швидкість у засвоєнні нової інформації;
- схильність до постійного порівнювання, співставлення;
- прояв загального інтелекту – схоплювання, розуміння, вибір шляху розв'язання ;
- емоційна забарвленість окремих процесів, вплив почуттів на оцінювання, вибір і т. ін.;
- наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, систематичність у роботі, сміливе прийняття рішень;
- інтуїтивізм – схильність до надшвидких оцінок, рішень, прогнозів;
- більш швидке оволодіння вміннями, навичками, прийомами, оволодіння технікою праці, ремісничою майстерністю;
- здатність до вироблення особистісних стратегій і тактик під час вирішення загальних і спеціальних проблем, завдань, пошук виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій.

Б. Теплов вказує на те, що під час визначення основних понять теорії про обдарованість потрібно виходити з поняття "здібність" [209, с. 15], якій властиві такі ознаки:

– індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людини від іншої;

– здібностями називають не різноманітні індивідуальні особливості, а лише такі, які мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності або багатьох діяльностей;

– поняття "здібність" не зводиться до тих знань, умінь, навичок, які вже вироблені в даній людині.

Ю. Гільбух зауважує, що в обдарованих дітей спостерігається [38, с. 34]:

– ранній прояв високої пізнавальної активності й допитливості;

– швидкість і точність у виконанні розумових операцій зумовлені трьома факторами: стійкістю уваги, оперативністю пам'яті, сформованістю навичок логічного мислення.

Н. Лейтес обґрунтував положення про те, що ключем до розкриття вікової обдарованості є визначення сензитивних періодів психічного розвитку. Він переконливо показав, що сензитивним для розумового розвитку людини є кожен з періодів вікового дозрівання. Підтвердилася значущість дошкільного та молодшого шкільного віку: обдарованість у цьому віці найбільш виражена [98, с. 94; 99, с. 26 – 41].

У вітчизняній психології історія розвитку досліджень і практики навчання обдарованих і талановитих дітей охопила всю систему проблем і завдань, які вивчаються до наших днів. Проблемі обдарованості, її дослідженню та розвитку приділяли увагу і видатні педагоги, серед яких В. Сухомлинський, Г. Ващенко та інші.

Г. Ващенко писав: «Уже сама назва «обдарованість» свідчить, що нахили і здібності в своїй основі дані або подаровані людині. Це видно з притчі про таланти. Сенс її полягає в тому, що кожна людина має від Бога своє покликання і відповідні до нього здібності або таланти. Рівень цих здібностей може бути більший або менший, але не існує жодної людини, що

не мала б покликання, себто певного призначення, що його вона має виконати в міру своєї обдарованості» [25, с. 140].

В. Сухомлинський був прихильником реалізації індивідуального підходу до кожної обдарованої дитини: «Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкрити сили й можливості кожної дитини» [200, с. 28].

У розвитку обдарованих особистостей справедливими є концепції розвивального навчання, які спрямовані на всесторонній розвиток усіх рис особистостей. Теоретичні та практичні основи розвиваючого навчання досліджували Л. Виготський, Л. Занков, В. Давидов [34; 44; 62; 63; 183]. У колишньому Радянському Союзі теорія розвивального навчання Л. Занкова мала велике значення в дидактиці початкового навчання. За його концепцією, успіх психічного розвитку дитини має пряму залежність від усвідомленого та міцного засвоєння знань [63, с.18; 183, с. 164], який підпорядковується запропонованим принципам розвивального навчання [183, с. 164 – 166]:

- навчання на високому рівні складності;
- перевага теоретичних знань;
- вивчення матеріалу швидким темпом;
- усвідомлення навчального процесу;
- спрямована систематична робота над загальним розвитком усіх учнів класу.

За теорією Давидова В. [44, с. 49 – 64], навчальна діяльність повинна ґрунтуватися відповідно до способів отримання знань від абстрактного до конкретного, а розвивальне навчання повинно опиратися на теоретичне мислення з допомогою опорних схем та моделей [44, с. 31; 183, с. 167].

Л. Виготський стверджував, що раннє спеціальне навчання може забезпечити нормальний розвиток закладених в дитині задатків та потенційних можливостей [34, с. 295], а тому актуально на скільки якісно розвинута обдарованість, а не чому одна людина менш обдарована, а інша – більш обдарована [34, с. 252].

На початку 90-х років в Україні сформувалася наукова школа, що досліджує феномен обдарованості. Серед вітчизняних учених, які досліджували обдарованість, необхідно виокремити праці В. Моляко («Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: колективна монографія») [65], О. Музики («Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки» (2004 р.)»); «Ціннісна свідомість і розвиток обдарованості») [125; 126], О. Кульчицької («Обдарованість: природа і сутність»; «Обдарованість та психологічні технології її розвитку»; «Соціально-психологічні фактори формування таланту») [93; 94].

В. Моляко та О. Музика, досліджуючи здібності, творчість і обдарованість, зазначають, що задатки – це успадковане утворення, а здібності – набуте [65, с. 35]. Відповідно, здібності – це не причина успішності людини в діяльності, а наслідок розвитку задатків у діяльності. Включаючись у діяльність, суб'єкт мобілізує власні задатки, які утворюють якісно нове утворення – здібності [65, с. 37]. Вчені вважають, що ознакою обдарованості є [65, с. 56 – 61] :

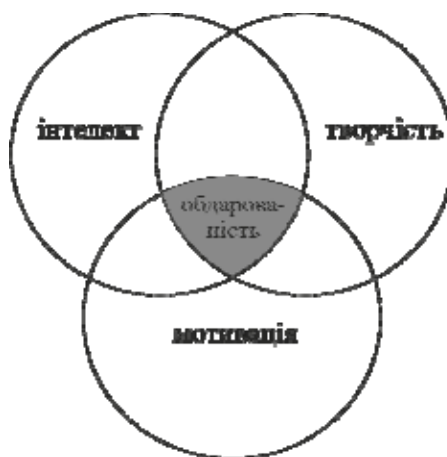
- рефлексія власних здібностей та можливість їх розвитку;
- усвідомлене розмежування власних та наслідувальних дій;
- усвідомлене перенесення наслідувальних та інвенційних (винахідливість, вигадка) дій.

На думку О. Музики, для «гармонійного розвитку особистості школа має забезпечити розвиток різноманітних здібностей учнів, з одного боку, і можливість вільного вибору для учнів напряму розвитку цих здібностей, – з іншого. Розвиток здібностей є умовою для важливого життєвого вибору людини – стати на шлях розвитку обдарованості чи піти по іншому, легшому шляху. Якщо розвиток здібностей – це пряме завдання школи, то розвиток обдарованості – прерогатива свободи вибору дитини» [125, с. 81 – 82].

Найбільш досконало феномен обдарованості досліджено саме в психологічній науці. Цю тематику досліджували зарубіжні психологи:

Дж. Гілфорд («Три сторони інтелекту», «Теорія інтелектуального порогу»); П. Торренс («Діагностика креативності»); К. Тейлор, Дж. Керрол та Б. Блум («Методика навчання обдарованих дітей»); Ж. Брюно («Обдаровані діти: психолого-педагогічні дослідження і практика»). Єдиної спільної думки щодо обдарованості в учених немає – деякі порівнюють обдарованість з інтелектом (Ж. Піаже, А. Біне, Ч. Спірмен, Л. Терстоун, Р. Кеттел та ін.), деякі ототожнюють обдарованість із сукупністю задатків (Ф. Гальтон, Дж. Гілфорд, П. Торренс), інші вказують на наявність певних умов для успіхів у діяльності (В. Штерн) [160, с. 17].

Кількість концепцій обдарованості дуже велика, але найпопулярнішою вважають концепцію Дж. Рензуллі. На його думку, обдарованість поєднує в собі інтелектуальні здібності, творчість, наполегливість (мотивація) (рис.1.1.) [243, с. 151; 90, с. 11 – 13].

Рис. 1.1. Структура обдарованості (за Дж. Рензуллі)

Щебланова О. дослідила, що Ф. Монкс розширив та модифікував модель обдарованості Дж.Рензуллі [243, с. 162]: до мотиваційного фактора включив захоплення завданням, наполегливість, здатність ризикувати, орієнтацію на майбутнє, емоційний компонент. Психолог вказав, що на виявлення та розвиток обдарованості впливають фактори соціального оточення (сім'я, школа, ровесники), а також пропонує здійснювати

ідентифікацію обдарованості в ранньому віці з метою позитивного впливу на розвиток, профілактику, корекцію порушень цього розвитку [244, с. 163].

Р. Стернберг запропонував теорію обдарованості, яка є похідною термію людського інтелекту і складається з трьох частин [90, с. 23 – 25]:

- співвідношення інтелекту з внутрішнім світом особистості;
- розв'язання завдань та ситуацій, які вимагають максимального використання розумових здібностей;
- співвідношення інтелекту із зовнішнім світом особистості.

В 60-70 – ті роки ХХ ст. психологами були проведені дослідження, які дали змогу отримати ґрунтовний матеріал з проблем психології творчості, загальних і спеціальних здібностей, психології і психофізіології індивідуальних відмінностей розвитку здібностей особистості на різних етапах її становлення [205, с. 78].

Провідна роль у формуванні особистості учня належить вчителю початкової школи, адже саме він закладає основи освіченості, культури, духовності, моралі та життєвого досвіду дитини. Проте залишається невирішеною проблема підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями.

Проблема навчання і виховання обдарованих учнів зумовлює необхідність підвищення якості підготовки студентів та формування професійної компетентності вчителів. Питання професійної підготовки до роботи з обдарованими учнями є актуальними та постійно обговорюються в науковій літературі, зокрема в таких аспектах:

- технологія поетапної підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями (О. Антонова, Н. Поліхун та інші);
- особливості навчання і виховання обдарованих учнів (О. Логінова, Л. Туріщева та інші);
- педагогічні умови професійної підготовки студентів до роботи з обдарованими учнями (Т. Зорочкіна, Ю. Клименюк, І. Любовецька, М. Федоров, М. Шемуда, О. Хлівна та інші);

- психолого-педагогічні особливості обдарованих учнів, виявлення та розвиток (О. Антонова, О. Кульчицька, О. Музика, В. Моляко та інші);
- особливості роботи вчителя з обдарованими учнями (Ю. Клименюк, В. Коваленко, М. Федоров, О. Хлівна, та інші).

Водночас питання формування готовності майбутнього вчителя до роботи з обдарованими дітьми має специфіку й потребує особливого висвітлення та дослідження в умовах навчально-виховного процесу початкової та вищої школи. Аналіз теоретичних досліджень, що розгортають проблематику ролі вчителя, дає можливість стверджувати про недостатній рівень підготовки майбутніх педагогів та несформованість готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями, незнання специфіки дитячої обдарованості як педагогічної сфери діяльності.

У Росії було розроблено «Робочу концепцію обдарованості» за редакцією Б. Богоявленської та В. Шадрикова [171]. За визначенням авторів концепції, «обдарованість – система психіки, що розвивається упродовж життя і визначає можливість досягнення людиною вищих результатів в одному чи декількох видах діяльності порівняно з іншими людьми» [171, с. 46]. Автори відійшли від уявлення про обдарованість як кількісного ступеню вираження здібностей і перейшли до розуміння обдарованості як системної якості. Психологи вважають, що основу обдарованості становлять не три компоненти (Дж. Рензулі), а два – інструментальний і мотиваційний. За концепцією обдарованості В. Богоявленської, В. Шадрикова обдарована дитина – це дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями або володіє внутрішніми передумовами до таких досягнень в тій чи іншій діяльності [171, с. 38].

Б. Теплов стверджує, що обдарованість – сукупність тих задатків, які становлять природну передумову розвитку здібностей і наголошує, що від обдарованості залежить не успіх у діяльності, а лише можливість досягнення успіху [210, с. 24].

В. Шадриков, підтримуючи позицію Б. Теплова щодо визначення поняття «обдарованість», виділяє спеціальну обдарованість та обдарованість загальну [233, с. 48 – 59]. На його думку “... спеціальна обдарованість – якісно своєрідне поєднання здібностей, що створює можливість успіху в діяльності; загальна обдарованість – обдарованість до широкого кола діяльностей чи якісно своєрідне поєднання здібностей від яких залежить успішність різних діяльностей” [233, с. 60].

Н. Лейтес вважає, що обдарованість – це сукупність здібностей, здатність до вагомих досягнень у будь-якій соціально значущій сфері людської діяльності [98, с. 137].

На думку української дослідниці О. Кульчицької, яка підтримувала теорію Дж. Рензуллі, обдарованість – це поєднання високого рівня інтелекту, творчих здібностей, мотиваційного компоненту [93, с. 18].

Вітчизняний психолог О. Музика вважає, що обдарованість – наслідок успадкованих задатків і соціальних чинників [127, с. 12]. На його думку, «обдарованість – це не дар божий, не вроджена якість, а найвищий рівень розвитку здібностей, якого людина досягає, повністю віддаючись діяльності. Обдарованість – це не причина успішності людини в діяльності, а наслідок розвитку її здібностей в діяльності. Якісна відмінність обдарованості від високого рівня здібностей полягає у тому, що обдарованість стає для особистості системоутвірною рисою, вона визначає не лише способи діяльності людини, а й її систему цінностей, коло спілкування, спрямованість розвитку» [125, с. 83].

О. Антонова розробила модель обдарованості, що містить такі складові [4, с. 20 – 21]:

1) ядро обдарованості (здібності вищого рівня, креативність, спрямованість особистості до певного виду діяльності);

2) чинники, що впливають на рівень прояву компонентів ядра обдарованості (спадкові дані, середовище, виховні впливи, досвід

виконуваної діяльності, особливості емоційно-вольової сфери, наявність системи цінностей, випадок).

Підсумовуючи думки дослідників, вважаємо, що задатки, здібності, нахили, обдарованість, талановитість, геніальність — основні поняття, які окреслюють семантичне поле дослідження феномена «обдарованість».

Ураховуючи висновки О. Антонової, О. Кульчицької, В. Моляко, О. Музики, Б. Теплова можемо стверджувати, що обдарованість – поєднання високого рівня інтелекту, творчих здібностей, мотивації, які формуються під впливом індивідуальних та соціальних чинників та розвиваються у процесі діяльності на основі задатків і здібностей.

Проаналізувавши твердження вчених про обдарованість, виділимо основні поняття, які стосуються цього феномена, а також створимо ієрархічну модель обдарованості (рисунок 1.2). Основою для побудови моделі є висновки науковців про природу і зміст обдарованості, результати емпіричного дослідження цього феномена.

Фундаментом феномена обдарованості є задатки – спадкова передумова для розвитку майбутніх здібностей [202, с. 14]. Проте між задатками та здібностями існує зв'язок. Як саме здібності сформуються на основі задатків, залежатиме не тільки від них, а від умов життя, виховання, навчання. Задатки з недостатніми умовами розвитку залишаються нерозвиненими, потенційними [61, с. 383].

Задатки, як природна спадкова основа, формують здібності – індивідуально-психологічні особливості людини, що виявляються в діяльності і є умовою її успішного виконання [166, с. 141]. Г. Костюк стверджує, що здібності кожної людини з їх індивідуальними особливостями є результатом її розвитку, що формуються на основі успадкованих задатків під провідним впливом суспільних умов існування індивіда, його навчання та виховання [169, с. 527].

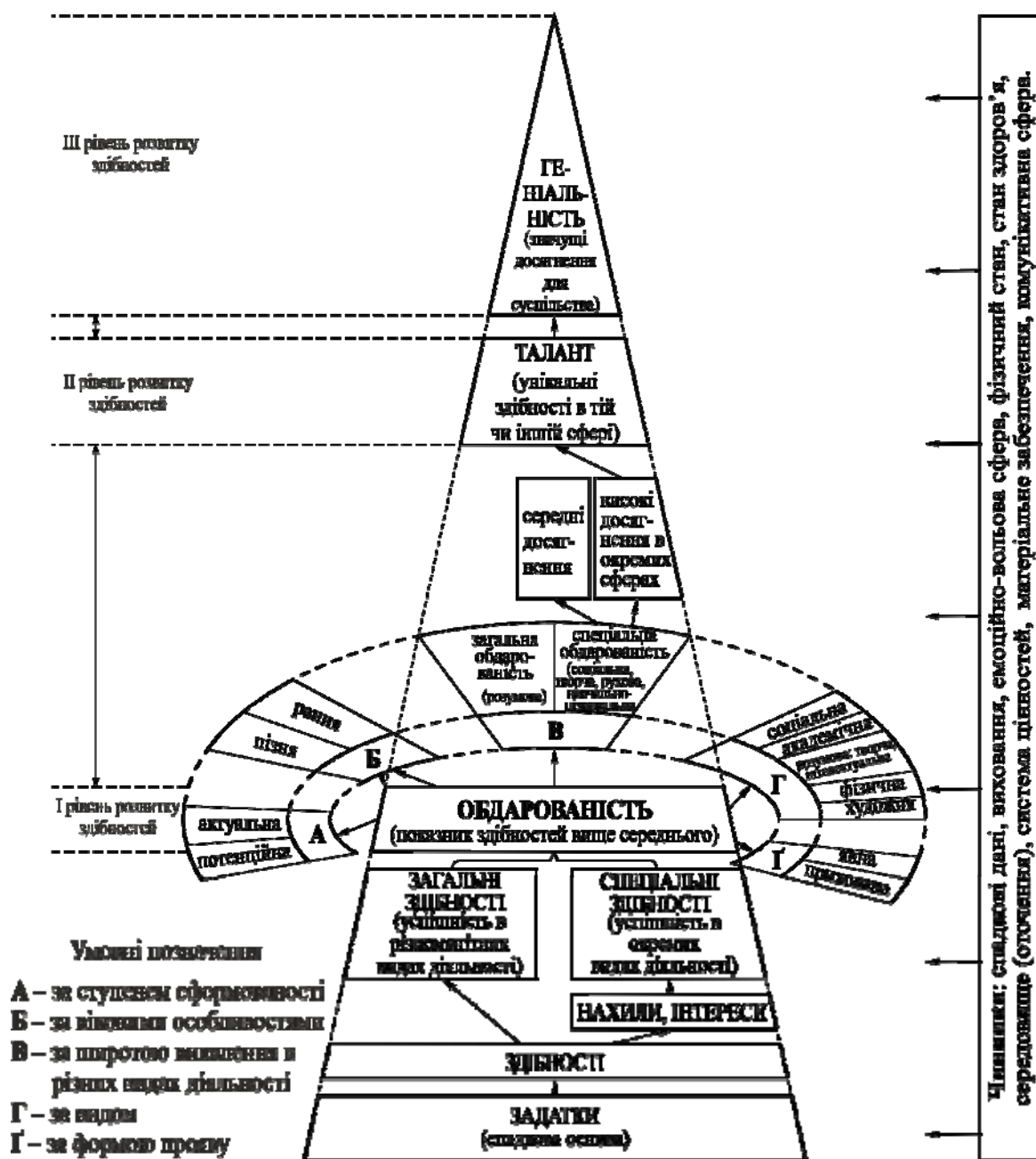

Рис. 1.2. Ієрархічна модель обдарованості

С. Максименко також вважає, що саме здібності формуються на основі задатків у конкретних умовах життя, навчання, виховання [60, с. 379], проте вказує на те, що індивідуальні відмінності здібностей людини характеризуються специфікою та мірою її здатності і виявляються в тій діяльності, до якої особливо схильна особистість [60, с. 382]. За рівнем вияву здібностей розрізняють – низький, середній, високий [60, с. 382].

За рівнем розвитку здібностей [118, с. 35] розрізняють обдарованість (рівень розвитку здібностей вище середнього), талант (розвиток здібностей високого рівня з елементами унікальності), геніальність (надвисокий рівень розвитку здібностей із значимими внесками для суспільства).

Відповідно, обдарованість залежить від природних задатків та розвинутих у соціумі під впливом різноманітних факторів здібностей.

Першими із ознак зародження здібностей є нахили – стійка орієнтованість індивіда на певну діяльність [26, с. 587]. О. Винославська виділяє справжні нахили (призводять до швидкого досягнення високих результатів) та хибні нахили (виявляються у споглядальному ставленні до чогось, активному захопленні, проте дають посередні результати в досягненні) [168, с. 235].

Нахили – стійка вибіркова спрямованість людини на оволодіння певною діяльністю [166, с. 222], або ж, як стверджує Б. Теплов, нахили – тенденція займатися будь-якою визначеною діяльністю [210, с. 220]. Нахили – будь-яке позитивне, внутрішньо вмотивоване відношення (потяг, інтерес) до діяльності [70, с. 158]. Спрямованість особистості виявляється в її інтересах – спрямованості на певні об'єкти, прагнення ближче їх пізнати, оволодіти ними [169, с. 498]. Інтерес – не вроджена властивість, вона виникає і формується в процесі життя та діяльності [169, с. 501]. Здібності та нахили взаємопов'язані між собою опосередковано: існують паралельно за умови, що обумовлені природними задатками індивіда [70, с. 161].

Нахили та інтереси є основою для формування спеціальних здібностей – індивідуально-психологічних особливостей людини, які детермінують її майбутню успішність в окремих видах діяльності [202, с. 15]. Спеціальні здібності виявляються в спеціальних різновидах діяльності, а наявність певних властивостей (уява, слух, тощо) є підґрунтям спеціальних здібностей [60, с. 379]. Загальними називаються здібності, які певною мірою виявляються в усіх видах діяльності (навчання, праця, гра, творчість, пізнавальна діяльність, навчальна діяльність) [60, с. 379]. Загальні здібності

впливають на оволодіння людиною різними видами діяльності. Загальні та спеціальні здібності взаємопов'язані та доповнюють одна одну [60, с. 379]. Деякі вчені вважають, що чітку межу між цими здібностями провести складно і так званий поділ є умовним [149, с. 212].

Загальні та спеціальні здібності формують обдарованість [202, с. 15]. На основі загальних або спеціальних здібностей під дією соціальних чинників та факторів, за широтою прояву в різних видах діяльності з'являється [4, с. 35]:

– загальна обдарованість – проявляється стосовно різних видів діяльності і виступає як основа їхньої продуктивності;

– спеціальна обдарованість – проявляється у конкретних видах діяльності і може бути визначена лише в окремих галузях діяльності.

Загальна обдарованість проявляється на високому рівні загального розумового розвитку та творчих можливостей у сприйнятті багатьох сфер знань, а спеціальна – в конкретних видах діяльності [241, с. 27 – 28].

На думку Ю. Гільбуха, загальна обдарованість – розумова обдарованість, а спеціальна обдарованість – художня, фізична, соціальна, творча тощо [38, с. 29 – 30].

Обдарованість – основа для прояву таланту, геніальності. Обдарованість і талант часто вживаються як синоніми, проте існують відмінності у визначенні змісту цих понять. Обдарованість – системна якість психіки, яка розвивається протягом усього життя, яка визначає можливість досягнення особистістю більш високих (незвичних) результатів в одному чи декількох видах діяльності в порівнянні з іншими людьми [151, с. 36]. Обдарованість – показник людських здібностей вище середнього, а талант – видатні здібності в одній чи декількох галузях людської діяльності, які вирізняються своєю унікальністю [202, с. 23]. Існує й інша думка визначення понять таланту – це актуалізація спеціальних здібностей [101, с. 354], або реалізована обдарованість – природна передумова таланту [70, с. 140]. Існує думка про те, що талант визначається високим рівнем виконання діяльності

в систематично розвиваючих уміннях. Процес формування та становлення тих чи інших здібностей до рівня таланту залежатиме від внутрішніх факторів (мотивація, особистісні характеристики) та зовнішніх факторів (оточуючі люди, місце проживання, події у житті, удача) [243, с. 166 – 167].

А. Лібін розрізняє обдарованість, талант та геніальність і вказує на те, що найбільш дослідженою є креативність – компонент ієрархічної організації конструктив обдарованості, таланту та геніальності [101, с. 355]. Обдарованість, талант та геніальність – різні ступені вираженості креативності, оскільки креативність – це родове поняття, а обдарованість, талант та геніальність – видові поняття [101, с. 356].

Тому виникає необхідність охарактеризувати одну із сфер обдарованості – креативність.

Вперше термін «креативність» використав Д. Сімпсон (1922 р.), чим і пояснив, що це здатність людини відмовитися від стереотипних способів мислення [70, с. 172].

Є. Ільїн під терміном «креативність» розуміє загальну здібність до творчості. Він стверджує, що креативність – здатність особистості породжувати нові ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення, про що інші не подумали, що приносить неабияку користь; здібність отримувати цінні результати нестандартним, оригінальним способом; ці результати доцільні та змістовні [70, с. 173 – 175].

В. Сластьонін вважає, що креативність – здатність, що відображає властивість індивіда створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні рішення [196, с. 68].

Поняття «творчість» є більш загальним, а поняття «креативність» входить у межі творчості. Креативність від творчості відрізняється своєю новизною, цінністю, корисністю, вагомістю для великої групи людей, суспільства, людства [54, с. 35]. У творчості – важлива новизна для самого «творця» [202, с. 153]. Креативність формується під впливом підтримуючого середовища [221, с. 36].

Досліджуючи креативність, В. Фрицюк, поділяючи думку В. Козленко, доводить, що креативність – особистісна характеристика, яка визначає здатність до творчості і є умовою самореалізації особистості, реалізується в процесі творчості і є її мотиваційною основою, розвивається і формується залежно від особливостей і умов творчого процесу [222, с. 14].

М. Холодна констатує, що креативність – поєднання дивергентного мислення та готовність висувати велику кількість ідей стосовно одного і того ж об'єкту [226, с. 79]. Автор пропонує критерії креативності:

- швидкість (кількість ідей певного часового проміжку);
- оригінальність (здатність продукувати нові, нетипові ідеї);
- сприйнятливість (небайдужість до незвичних деталей, протиріч, невизначеності, а також готовність гнучко та швидко переключатися з однієї ідеї на іншу);
- метафоричність (готовність працювати в фантастичному контексті, схильність до використання символів, асоціативних засобів для вираження думки, уміння в простому бачити складне та навпаки, в складному – просте).

Аналіз психологічної літератури [23; 54; 69; 99; 114; 119; 144; 202 та ін.] дав змогу викоремити основні показники креативності:

- швидкість думки;
- гнучкість думки;
- оригінальність, новизна ідеї;
- здатність до удосконалення об'єктів, додаючи деталі;
- здатність до виявлення та вирішення проблеми.

Таким чином, проаналізувавши та узагальнивши погляди різних дослідників у науковій літературі щодо цього поняття [69; 124; 202 та ін.], можна стверджувати, що креативність – здатність до творчості як процесу створення нового, оригінального та унікального, є незалежним фактором обдарованості. Підтримуємо думку про те, що креативність є одним із компонентів обдарованості, але водночас незалежним її фактором. Під

впливом сприятливого зовнішнього середовища обдарована особистість створює екстраординарний (креативний) продукт [70, с. 143].

Можемо вказати на вагому роль вчителя початкової школи у розвитку креативності учнів молодшого шкільного віку, адже саме педагог в навчально-виховному процесі здатен виявити і констатувати таку особистісну рису як креативність. Вчитель початкової школи має усі можливості спостерігати за учнем як творчою особистістю, виявити креативні риси дитини за основними її показниками (швидкість, оригінальність, гнучкість думки; створення нових, оригінальних ідей та продуктів діяльності), розвивати ці риси під час навчання та виховання.

За ступенем сформованості (рис. 1.2, умовне позначення А) виділяють актуальну та потенційну обдарованість. Актуальна обдарованість – це психологічна характеристика дитини з показниками психічного розвитку, які проявляються на більш високому рівні виконання діяльності в конкретній предметній сфері в порівнянні з віковою і соціальною нормами. Потенційна обдарованість – це психологічна характеристика дитини, яка має лише певні можливості (потенціал) для високих досягнень у тому чи іншому виді діяльності, але не може реалізувати свої можливості в даний момент часу [135, с. 22; 120, с. 71].

Існує певна залежність між віком і сферою діяльності, у якій проявляється обдарованість [4, с. 36]. Тому, за віковими особливостями (рис. 1.2, умовне позначення Б) розрізняють ранню та пізню обдарованість [120, с. 76]. Швидше інших обдарувань проявляється художня обдарованість (музика, спів, малювання, декорування тощо), що найбільш притаманно саме дітям дошкільного та молодшого шкільного віку. Досягнення в інших сферах діяльності (наукові, академічні) проявляються значно пізніше, за певних умов навчання, виховання [83, с. 7].

За формою прояву (рис. 1.2, умовне позначення Г) розрізняють наявну та приховану обдарованість. Наявні обдарування проявляються в особистості досить яскраво, чітко, очевидно. Приховані обдарування виявляються у

діяльності менш виражено, замасковано, що призводить до передчасних висновків про відсутність обдарованості [4, с. 35].

За видом діяльності (рис. 1.2, умовне позначення Г) науковці виділяють [70; 90; 93; 99; 114 та ін.]:

1. Розумову – особлива потреба у розумовому пошуку, розумовому навантаженні; поєднує в собі творчу та інтелектуальну обдарованості [202, с. 19; 164, с. 50 – 69]. Творча – схильність здійснювати нестандартну діяльність, спрямованість особистості на творчість, що характеризується високим рівнем розвитку конвергентного мислення [202, с. 16 – 17; 164, с. 73 – 74]. Інтелектуальна – високий рівень розвитку здібностей до переробки інформації, що забезпечують їм успіх у багатьох сферах знань [202, с. 16; 164, с. 72 – 73]; вирізняється підвищеною здатністю до навчання, енциклопедичністю знань [202, с. 19]. Як зазначає П. Тадеєв, високий рівень творчих здібностей обов'язково передбачає підвищений рівень інтелектуального розвитку, проте інтелектуально обдаровані можуть не досягти високого рівня творчих здібностей [202, с. 17]. Вчений вважає, що на ранніх вікових етапах високий рівень розвитку творчих здібностей може поєднуватися з низьким рівнем інтелекту, і без інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей високий рівень творчих здібностей значно знижується [202, с. 17 – 18].

2. Академічна – досягнення вище середнього у процесі опанування учнем навчальних предметів, характеризуються підвищеними здібностями до навчання, ерудицією [164, с. 72]; дітям академічної обдарованості притаманна така риса, як научуваність – здатність до сприйняття знань, умінь та поведінкових моделей [202, с. 16 – 17].

3. Соціальна – лідерська (організаторська), комунікативна – виняткова здатність налагоджувати зрілі, конструктивні стосунки з іншими людьми [164, с. 75 – 76]; передбачає здатність розуміти, співпереживати, ладнати з іншими людьми, керувати ними; включає в себе такі елементи, як соціальна чутливість, про соціальна поведінка, моральні судження, організаційні

уміння [202, с. 18]; є передумовою високої успішності в декількох сферах діяльності [164, с. 75].

4. Фізична – високі уміння керувати своїм тілом (спортсмени, танцюристи тощо), а також володіння тонкими сенсоромотрними здібностями, пов'язані з різною предметною діяльністю (ліплення, конструювання, моделювання).

5. Художня – високі досягнення в галузі художньої творчості й виконавської майстерності в музиці, живописі, скульптурі, а також в акторстві [202, с. 18; 164, с. 72].

Система задатків, нахилів, спрямувань, здібностей у комплексі є передумовою становлення обдарованості – одного із рівнів розвитку здібностей. Талант і геніальність – вищі рівні прояву обдарованості [95, ст. 28].

Талант – високий рівень спеціальних здібностей, завдяки яким людина створює продукти діяльності, що виділяються серед інших своєю новизною, оригінальністю, досконалістю [166, с. 351]. Талановита людина – це та людина, яка має видатні здібності у тій чи іншій сфері діяльності. Проте, «будь-яка талановита особистість є водночас і обдарованою, але не кожному обдаровану людину можна назвати талановитою» [132, с. 10].

Геніальність – найвищий рівень розвитку творчих можливостей особистості, що виявляється в створенні якісно нових, унікальних продуктів культури, які мають високу суспільну значущість, цінність, а також зумовлені суспільно-історичним розвитком. Основу геніальності становлять вроджені задатки та високорозвинені за життя здібності до виконання певного виду діяльності, поєднані з високою здатністю бачити найважливіші проблеми людства і спрямовувати свої сили на їх розв'язання [166, с. 80].

Отже, всі компоненти моделі взаємопов'язані і відображають ієрархічні взаємозалежності між обдарованістю та задатками, здібностями і нахилами, а обдарованість є передумовою для розвитку таланту та геніальності.

Безумовно, на рівень розвитку здібностей, обдарованості, таланту та геніальності впливає низка чинників (таблиця 1.1), про що свідчать

результати досліджень таких науковців, як О. Антонової, Ю. Клименюк, О. Кульчицької, П. Тадеєва, Н. Шумакової О. Щєбланової [4, с. 20 – 21; 95, с. 28; 202, с. 14; 246], а саме:

- спадкові дані (задатки) – передумова розвитку здібностей;
- виховний процес – розвиток здібностей за умови єдності діяльності сім'ї, школи, позашкільних закладів;
  - емоційно – вольова сфера – наполегливість у виконанні завдань;
  - впевненість у власних силах; повага до інших; емпатійність; схильність до самоаналізу; адекватне ставлення до критики; незалежне мислення та поведінка; почуття гумору та ін.;
- фізичний стан – ріст, вага, статура, пропорції тіла;
- стан здоров'я – наявність вроджених, чи набутих захворювань;
- середовище (оточення) – держава (програми та закони з пошуку, супроводу обдарованих особистостей; захист та підтримка талантів; стимулювання творчої діяльності); школа (профільні класи, школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, центри народної творчості, спортивні школи, школи танцю та ін.); сім'я та родина (моральна підтримка, опіка обдарованої дитини, підвищена увага) [4; 244];
- система цінностей особистості – мотивація, спрямування, прагнення [4, с. 21];
  - комунікативна сфера – засоби масової інформації, радіо, телебачення, інтернет;
  - матеріальне забезпечення – якість харчування, задоволення потреб.

Таблиця 1.1

Чинники, їх складові, що впливають на розвиток обдарованості

Чинники	Складові	
Спадкові дані	задатки	
Виховний процес	розвиток здібностей за умови єдності діяльності сім'ї, школи, позашкільних закладів	
Емоційно-вольова сфера	<ul style="list-style-type: none"> - наполегливість у виконанні завдань; - впевненість у власних силах; - повага до інших; - емпатійність; - схильність до самоаналізу; - адекватне ставлення до критики; - незалежне мислення та поведінка; - почуття гумору та ін. 	
Фізичний стан	ріст, вага, статура, пропорції тіла	
Стан здоров'я	захворювання (вроджені та набуті)	
Середовище (оточення)	Родина, сім'я	моральна підтримка, опіка обдарованої дитини, підвищена увага з боку суб'єктів середовища
	Школа	<ul style="list-style-type: none"> • навчальні заклади (профільні класи, спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, колегіуми); • позашкільні заклади (центри народної творчості, спортивні школи, школи танцю та ін.);
	Держава	програми та закони з пошуку, супроводу обдарованих особистостей; захист та підтримка талантів; стимулювання творчої діяльності
Система цінностей	Внутрішня мотивація, спрямування	
Комунікативна сфера	<ul style="list-style-type: none"> • засоби масової інформації; • інтернет-спілкування; • радіо, телебачення та ін. 	
Матеріальне забезпечення	харчування, задоволення потреб	

Таким чином, здійснивши аналіз наукових досягнень вітчизняних та зарубіжних учених, можемо стверджувати, що обдарованість – поєднання високого рівня інтелекту, творчих здібностей, мотивації, які формуються під впливом індивідуальних та соціальних чинників та розвиваються у процесі діяльності на основі задатків і здібностей. Усі вище перераховані чинники безумовно взаємопов'язані між собою. Проте, ми вважаємо, що такі чинники як спадкові дані, стан здоров'я, фізичний стан, цінності дитини, середовище, виховний і навчальний процес мають вагомий першочерговий внесок у формування обдарованості. А такі чинники, як матеріальне забезпечення мають опосередкований характер впливу, оскільки не завжди відіграють головну роль у становленні обдарованої особистості: задатки мають можливість розвиватися незалежно від матеріальних надбань.

Розуміння сутності поняття «обдарованість», структурних взаємозв'язків її основних видів (соціальна, академічна, творча, інтелектуальна, фізична, художня), форм прояву (явна, прихована), ступенів сформованості (актуальна, потенційна), вікових особливостей (рання, пізня), широти виявлення (загальна та спеціальна), рівнів розвитку здібностей (обдарованість, талант, геніальність), а також виокремлення основних параметрів «креативності» дасть змогу сформуванню знання, вміння, навички студентів до окресленого виду діяльності в процесі вивчення фахових, психолого-педагогічних дисциплін та спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи».

1.2. Психолого-педагогічна характеристика учнів молодшого шкільного віку в контексті розвитку обдарувань та їх діагностики

Молодший шкільний вік охоплює період життя дитини від 6 – 7 до 10 – 11 років. Основою для його визначення є час навчання дітей у початковій

школі [28]. У молодшому шкільному віці найкраще виявляються загальні та спеціальні здібності, що дає можливість стверджувати про їх обдарування [28, с. 526].

У психологічному словнику В. Войтка [167, с. 197] зазначено, що обдаровані діти – це діти, в яких у ранньому віці виявляються здібності і здатність до виконання певних видів діяльності, у них виявляється випереджувальний рівень розвитку, для яких характерні:

- висока активність розуму;
- підвищена схильність до розумової діяльності;
- інтерес до певного виду діяльності;
- потяг до творчості.

Обдаровані учні молодшого шкільного віку – це ті особистості, які вирізняються з-поміж інших дітей поведінкою, спілкуванням, фізичним розвитком, розвитком психічних процесів, специфічними особливостями. У науковій літературі виділяють декілька категорій дітей, які мають риси обдарованості [201, с. 10 – 11]:

- з високими показниками інтелекту – інтелектуально обдаровані діти;
- з високими показниками творчих здібностей – творчо обдаровані діти;
- з високими досягненнями в певній галузі діяльності – художньо-, фізично-, творчо-, соціально- обдаровані діти;
- з високими начальними досягненнями – академічно обдаровані.

Н. Шумакова [241, с. 34] виділила характерні особливості обдарованих дітей, а саме:

- підвищена пізнавальна потреба, яка виявляється в широкій, «ненаситній» допитливості та дослідницькій поведінці;
- підвищена потреба в розумових навантаженнях;
- інтерес до універсального та загального, абстрактних ідей та теорій;
- яскраво виражений інтерес до якихось занять чи сфер діяльності, незвична захопленість чимось;

- наполегливість в досягненні мети;
- високий рівень узагальнення та абстрактно-логічного мислення;
- здатність до генерування нестандартних ідей та нових способів їх вирішення;
- самостійність мислення та способів дій – прагнення все виконувати по-своєму.

Науковець вказує на те, що, окрім характерних особливостей обдарованих учнів, необхідно звертати увагу на індивідуальні характеристики таких дітей [241, с. 34 – 35].

Саме ці особливості, завдяки яким особистість може досягти значних успіхів у певній сфері діяльності повинен помітити вчитель початкової школи. Тому, як у майбутньому учень зреалізує свої потенційні можливості, залежить насамперед від учителів і батьків. Вчитель початкової школи має не лише виявити та ідентифікувати обдарованість в особистості, а ще й навчати, виховувати та розвивати, тобто знати специфіку роботи з такою категорією дітей.

У роботі вчителя з обдарованими учнями виникає низка проблем [133, с. 25], які обумовлені незнанням особливостей (психолого-педагогічної характеристики учнів молодшого шкільного віку, визначення та усвідомлення поняття «обдарованість», «обдарований учень») та потреб обдарованої дитини, що призводить до невиявлення таких особистостей і як наслідок – невміння організувати власну діяльність у специфічному напрямку.

Концепція обдарованості виокремлює чотири стратегії навчання обдарованих учнів, які між собою взаємозалежні, взаємодоповнювані [171; 133, с. 36 – 38]:

1. Прискорення (інтенсифікація, диференціація) [133, с. 36 – 37; 103, с. 10 – 12; 241, с. 44] – такий підхід у навчанні, за якого учень може розпочати вивчення якого-небудь предмету або курсу раніше, ніж більшість учнів його вікової групи, стосується швидкості вивчення матеріалу.

Прискорені програми бувають двох видів: прискорення першого виду передбачає переведення учнів у старшу вікову групу для вивчення однієї або декількох дисциплін, а інші предмети учень вивчає з усім класом. Другий вид прискорення передбачає роботу обдарованої дитини з якого-небудь предмету, який буде вивчатися з решта учнями. Обдарована дитина може «пройти» курс з прискоренням, випереджаючи інших учнів і одержуючи таким чином додатковий час на розвиток нових навичок. Над теорією інтенсифікації навчання, загального розвитку учнів працював Л. Занков, який у педагогіці запропонував необхідність та достатність наступних дидактичних принципів: навчання на високому рівні складності із дотриманням міри складності; перевага теоретичних знань; швидкий темп проходження навчального матеріалу; усвідомлення учнями навчального процесу; ціленаправлена діяльність над розвитком кожної дитини [62, с. 18; 130, с. 53]. Методику перспективного випереджувального навчання розробила С. Лисенкова [106]. За її теорією, будь-який вид діяльності, який пропонується дитині, повинен мати творчий характер; пропонує вивчення складної теми завчасно, що є власне перспективою, яка дасть змогу усунути відставання, ґрунтується на повних, міцних знаннях, дає можливість для творчого мислення й розвитку індивідуальних здібностей учня [106, с. 18 – 34; 192, с. 285].

2. Поглиблення [133, с. 36 – 37; 241, с. 46 – 47] – такий підхід у навчанні обдарованих учнів, який передбачає більш глибоке вивчення окремих тем, або дисциплін.

3. Збагачення [133, с. 36 – 37; 137, с. 88; 241, с. 46 – 47] (інтеграція, дослідницькі проекти) — підхід, який передбачає вивчення або дослідження матеріалу в межах одного і того ж навчального плану на більш високому рівні, більш глибоко, а також передбачає не кількісні зміни у змісті навчального матеріалу, а якісні. Збагачення програми передбачає навчання дітей різноманітними способам та прийомам роботи, залучення до дослідницьких проектів.

4. Проблематизація [133, с. 37 – 38; 241, с. 50 – 51] — підхід, який передбачає стимулювання особистісного розвитку учнів шляхом розв’язання тієї чи іншої поставленої перед ними проблеми. Психологічним основам проблемного навчання велику увагу приділяв О. Матюшкін. Психолог вказав на важливі компоненти психологічної структури проблемної ситуації: пізнавальна потреба, яка виникає в діяльності для розв’язання нових завдань [183, с. 155]; пізнавальні можливості індивіда, які визначають ступінь розмежування між відомим та невідомим [183, с. 155 – 156].

Готуючись до уроків з обдарованими учнями, вчитель має володіти методикою роботи з такими учнями [133, с. 41 – 53]. Проте, спостерігаємо відсутність єдиної методики роботи з обдарованими учнями, а науковцями пропонується опора на загально-дидактичні та методичні основи із виокремленням акцентів на специфічне поле діяльності [110; 184]: врахування психолого-педагогічних характеристик обдарованих учнів; володіння теоретичними основами про феномен «обдарованість», практичними вміннями роботи з такою категорією дітей; вміння застосовувати в практичній діяльності стратегії, технології навчання обдарованих учнів. Для прикладу нами розроблено плани – конспекти уроків «Навчання грамоти» (письмо, читання) у 1 класі (додаток К, Л), у яких демонструємо використання основних технологій навчання обдарованих учнів на різних етапах уроку, а також пропонуємо реалізацію різних завдань для визначених видів обдарувань учнів (академічна, творча, інтелектуальна, фізична, соціальна, художня).

Дослідниками [53; 95; 96; 120 та ін.] пропонуються такі форми роботи з обдарованими учнями як групові та індивідуальні заняття на уроках і в позаурочний час, факультативи. Зміст навчальної інформації необхідно доповнювати науковими відомостями, які вони можуть отримувати у процесі виконання додаткових завдань за той самий час, що й інші учні, але за рахунок прискореного темпу обробки навчальної інформації. У методах навчання цих учнів повинні домінувати самостійна робота, частково-

пошуковий і дослідницький методи засвоєння знань, умінь та навичок, а також використання спеціальних методів навчання. Контроль за навчанням обдарованих учнів спрямовується на стимулювання поглибленого вивчення навчального матеріалу, його систематизацію, класифікацію, перенесення знань у нові ситуації, виявлення і розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання для таких учнів повинні бути творчими, диференційованими, проблемного характеру.

В основі психологічної характеристики обдарованих учнів молодшого шкільного віку – дослідження психологів і педагогів [93; 94; 98; 100; 122; 127 та ін.] з даної проблематики (Н. Лейтес, Б. Теплов, О. Кульчицька, О. Музика, В. Моляко), власні педагогічні спостереження.

На цьому віковому етапі провідною діяльністю є навчання, в основі якого – пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція. Навчальна діяльність потребує від дитини засвоєння спеціальних дій [244, с. 23].

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з даної проблематики, можна сказати, що спільними і найважливішими якостями обдарованих дітей є домінування пізнавальної мотивації та дослідницької активності [113, с. 90 – 104; 38, с. 34; 164]. Пізнавальна мотивація виявляється у ранньому віці. Спочатку – це потреба у враженнях, яка поступово змінюється допитливістю [112, с. 11]. У цей період переважає домінування так званих зовнішніх мотивів, які спонукають учіння (суспільна роль школяра, громадський обов'язок, задоволення самолюбства, почуття власної гідності, намагання відзначитися в колективі). Внутрішні мотиви учіння характерні для діяльності, спрямованої на здобуття знань, оволодіння необхідними для цього способами дій, отримання задоволення від подолання труднощів, пізнавального інтересу [29, с. 123 – 124]. В обдарованих особистостях помітна перевага внутрішніх мотивів, яка виявляється в отриманні задоволення від навчальної діяльності, пошуку шляхів подолання труднощів, високим рівнем пізнавального інтересу та дослідницької активності.

Особливістю цього періоду є інтенсивний фізичний розвиток і прискорений розвиток пізнавальних здібностей. Діти саме цього періоду мають спрямування у діяльності, інтересах, прагненнях. Особливо важливою є роль потреб, які спонукають дитину до активної дії, до задоволення своїх прагнень.

Вже в 6-річному віці дитина набуває навички навчальної діяльності, сприймання стає цілеспрямованим, переважає довільна пам'ять. Під впливом начання формується логічна пам'ять [28, с. 151]. Обдарований учень, на відміну від звичайних учнів, вирізняється тим, що демонструє довготривалу та оперативну пам'ять, сприймання таких учнів теж має свої ознаки, зростає продуктивність та міцність запам'ятовування. У обдарованих учнів спостерігається точність впізнавання запам'ятовуваних об'єктів, які детально їх аналізують, виділяють специфічні родові та видові ознаки [28, с. 152].

Обдаровані учні володіють просторово-часовими характеристиками явищ, розвивається орієнтація у часовій перспективі, що в звичайних школярів помічається частково. Обдаровані учні, на відміну від звичайних, усвідомлюють історичні відрізки часу (давно – недавно – нещодавно) [28, с. 150].

Особливою рисою, що відрізняють обдарованих учнів від звичайних є те, що в них формується здатність спостерігати явища навколишньої діяльності і як наслідок – вміють характеризувати предмети якісно і кількісно, встановлюють взаємозв'язки, формулюють умовисновки на основі побаченого (тому, що...; бо...; оскільки...) [28, с. 150].

Обдаровані учні переважно володіють абсолютним порогом чутливості (слухові, нюхові, зорові, смакові, температурні, тактильні, больові, органічні, кінестетичні, статичні відчуття), що слабко виявляється в інших дітей.

Школярам молодшого шкільного віку притаманна довільна увага [29, с. 141], в обдарованих часто – мимовільна. Обдарованим учням притаманна стійкість уваги, яка зумовлена високою розумовою активністю. Такі учні занурюються у зміст завдання повністю і ґрунтовно, що не помічається у

звичайної категорії учнів – вони завдання виконують за певним алгоритмом, зразком, без особливого вникнення у його суть. Обдаровані учні здатні утримувати увагу на інтелектуальних задачах без зусиль волі та високої мотивації [142, с. 208].

На даному віковому етапі у звичайних дітей домінує конвергентне мислення, а у обдарованих навпаки – дивергентне мислення, що виявляється в оригінальності, гнучкості. Такі учні, на відміну від ровесників, створюють власні схеми [29, с. 137] та системи у розв'язанні поставлених завдань, вирішують складні завдання без передбачення готової відповіді. В обдарованих учнів спостерігається дедуктивні умовиводи [29, с. 137]. Індивідуальні особливості мислення молодших школярів виявляються в рівнях мислительних операцій, гнучкості мислення, у співвідношеннях конкретно-образних та абстрактно-словесних його елементів [29, с. 137].

Обдарованим учням молодшого шкільного віку притаманна творча уява [28; 29; 169], яка дає змогу самостійно створювати нові образи, що реалізуються в оригінальних цінних продуктах діяльності. Прослідковується тенденція до логічно обгрунтованої побудови нових образів [29, с. 134]. Такі учні володіють аналітико-синтетичною формою уяви, а також їм притаманна особлива форма творчої уяви – мрія; у них зростає швидкість утворення образів фантазії [28, с. 153; 142, с. 210]. Мрії часто у них фантазійні, що призводить до того, що такі учні важко розрізняють реальні та уявні речі. У звичайних школярів реальні та уявні речі мають відмінність, творча уява виявляється епізодично.

У дітей молодшого шкільного віку збагачується усне та писемне мовлення, зростає словниковий запас. Обдаровані учні володіють високим словниковим запасом, який вміло використовують у мовленні: формулюють складні речення, застосовують такі слова, які для звичайних учнів є незрозумілими і потребують детального і глибокого пояснення. Обдаровані учні володіють властивістю характеризувати слова, опираючись на наукові визначення [29, с. 140]. В обдарованих учнів спостерігається висока

швидкість письма з одночасним зниженням його якості (некаліграфічне письмо). На відміну від однолітків в обдарованій дитині зростає швидкість та якість читання «про себе» (в умі, тихо), а швидкість читання вголос інколи знижується [29, с. 140].

Спілкування є особливою школою соціальних відносин. Дитина у цьому віці підсвідомо відкриває для себе існування різних стилів спілкування. Саме у молодшому шкільному віці проходить перебудова відносин дитини із людьми. В соціальному співвідношенні «дитина-батьки», «дитина-ровесники» з'являється ще одна вагома сфера «дитина-вчитель». Стосунки між дітьми в основному складаються за допомогою вчителя [29, с. 147]. Дитина цього періоду життя знаходиться у великій емоційній залежності від вчителя, з'являється велика потреба в позитивних емоціях дорослого, вчителя [128, с. 256 – 265].

В колективному житті формується індивідуальна поведінка. У молодшому шкільному віці високого рівня розвитку досягає пізнавальна діяльність, поширюється коло пізнавальних інтересів [28, с. 173]. Обдаровані учні спілкуються і граються переважно із старшими дітьми, тому їм важко зайняти лідерську позицію. Як наслідок – відчуття незадоволеності щодо самого себе, занижена самооцінка, виникнення конфліктів у спілкуванні.

Обдаровані діти часто є оригінальними у поведінці та спілкуванні. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до ситуацій, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо). Обдаровані школярі частіше за своїх однолітків обирають роль дорослого в творчих іграх, змагаються з іншими дітьми [28, с. 173 – 174]. Не уникають вони відповідальності, пред'являють високі вимоги до себе; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, обговорюють їхню винятковість. Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до всіх духовних цінностей. Обдаровані особистості прагнуть і здатні до

вдосконалення, перфекціонізму, до досягнення ідеалу. Обдаровані учні є самокритичні. Самокритичність у звичайних учнів формується із зростанням віку [28, с. 177].

У поведінці, грі їм властива неконформність – відкидання стандартних вимог. Такі учні переважно не сприймаються однолітками, педагогами, тому у них з'являються труднощі у спілкуванні. Водночас, обдарованим учням притаманне почуття гумору, гра слів, жарти.

Обдаровані діти цього вікового періоду завжди чим-небудь зайняті і дуже активні; вони хочуть знати все більш докладно і вимагають від дорослих додаткової інформації; навчання їм приносить задоволення; вони здатні працювати самостійно; мають сильно виражене почуття справедливості. Урок для обдарованих школярів цікавий за умови використання проблемного методу [213, с. 53].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з питань обдарованості [38; 84; 94; 98; 118; 132; 217 та інші] встановлено відмінності між обдарованими та звичайними учнями (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика обдарованих та звичайних учнів

Обдарований учень	Звичайний учень
<i>Психічні процеси</i>	
<i>Пам'ять</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Демонструє довготривалу та оперативну пам'ять • Володіє смисловим, мимовільним запам'ятовуванням 	<ul style="list-style-type: none"> • Демонструє оперативну пам'ять • Володіє переважно механічним, довільним запам'ятовуванням
<i>Відчуття, сприймання</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Володіє просторово-часовими характеристиками явищ • Вміє охарактеризувати предмети якісно та кількісно з відповідними умовисновками • Переважно володіє абсолютним порогом чутливості 	<ul style="list-style-type: none"> • Частково дає просторово-часову характеристику • Характеризує предмети без умовисновків • Слабко володіє порогом чутливості

Продовження табл. 1.2

<i>Увага</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Домінує мимовільна, або довільна увага • Виявляє зануреність у зміст завдання 	<ul style="list-style-type: none"> • Домінує довільна увага • Завдання виконує за поданим алгоритмом, без особливого занурення у нього
<i>Мислення</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Домінує дивергентним мисленням • Притаманне творче мислення • Виявляє оригінальне, гнучке, глибоке мислення • На основі наочно-дійового мислення формує наочно-образне та понятійне мислення • Створює власні схеми та системи у розв'язанні поставлених завдань • Розв'язує складні завдання без вказаного алгоритму розв'язування, без нав'язування готової відповіді 	<ul style="list-style-type: none"> • Домінує конвергентне мислення • Притаманне репродуктивне мислення • Оперує наочно-дійовим мисленням • Інтелектуальна активність проявляється епізодично • Діє за вказаним алгоритмом розв'язку завдань
<i>Уява</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Притаманна творча уява, самостійно створює нові образи, які реалізуються в оригінальних цінних продуктах діяльності • Втілює цінні витвори уяви у дійсність • Володіє аналітико-синтетичною формою уяви • Притаманна особлива форма творчої уяви – мрія • Виявляє фантазію, по-новому тлумачить відомі факти, явища тощо. • Важко розрізняє реальні та уявні речі, занурюється із захопленням в казки та легенди 	<ul style="list-style-type: none"> • Встановлює відмінність між уявними речами і реальними • Творча уява виявляється епізодично

Продовження табл. 1.2

<i>Характеристика поведінки в соціальному оточенні</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • Спілкується і грається із старшими дітьми, тому їй важко стати лідером, оскільки фізично відстає в розвитку • Притаманне відчуття незадоволеності щодо самого себе • Критично ставиться до власних досягнень, звідси – занижена самооцінка • У поведінці, діяльності, гри властива неконформність (відкидання стандартних вимог, особливо, коли вони несумісні з їхніми інтересами) • Переважно не сприйняті зі сторони однолітків, педагогів, вихователів. Труднощі у спілкуванні з однолітками • Притаманне почуття гумору, гра слів, смішні невідповідності, жарти, сатиру застосовують у відповідних випадках • Прагне і здатна до вдосконалення, перфекціоналізму, до досягнення ідеалу • Притаманне відчуття справедливості, випереджувальний моральний розвиток • Страх перебільшений (в більшості випадків уявний і фантазійний) 	<ul style="list-style-type: none"> • Спілкується і грається з ровесниками без бажання зайняти лідерські позиції • Переважно задоволені своїми діями і вчинками • Критика у свій адрес не здійснюється, інколи притаманна завищена самооцінка • Діє згідно з вимогами і стандартами поведінки, діяльності, гри • Адаптовані до колективу ровесників і вчителів. Спілкуються з ровесниками • Сприймають гумор, але часто не усвідомлюють підтекст, натяки • Майже відсутні прагнення до вдосконалення • Справедливість притаманна частково, мають місце випадки ігнорування вимог моралі • Притаманні страхи до реальних речей, дій

Вчителі початкової школи у процесі педагогічної діяльності повинні виявляти різницю між «обдарованими» учнями та «відмінниками». Науковцями [51, с. 28 – 29; 175, с. 35 – 36; 215, с. 10 – 11] охарактеризовано відмінні риси таких учнів, що підтверджуються власним педагогічним

досвідом. Так, «відмінники»: знають відповіді на запитання; демонструють змістовні думки та ідеї; легко та наполегливо вчиться; для засвоєння матеріалу потребує 4-5 повторень; спілкуються з однолітками; слухають новий матеріал з цікавістю; розуміють значення слів, понять, термінів, предметів; вчасно, правильно виконують домашні завдання; працюють за аналогією; запам'ятовують навчальну інформацію; потребують послідовності у викладі навчального матеріалу вчителем; задоволені успіхами у навчанні. «Обдаровані», на відміну таким учням: знаючи відповіді на запитання, формулюють наступне з більшою глибиною та уточненням; демонструють нестандартні думки та ідеї; легко вчаться; потребують для засвоєння матеріалу необхідно 1-2 повторення; спілкуються із старшими учнями; новий навчальний матеріал доповнюють, уточнюють, вносять творчі ідеї; тлумачать слова, вислови, предмети, поняття і прагнуть скласти умовисновки; домашні завдання виконують не завжди за аналогією, а створюють власні проекти, плани розв'язань; навчальну інформацію перетворюють, осмислюють; послідовність у засвоєнні навчального матеріалу не вимагають, оскільки прагнуть складності в завданнях; критично ставляться до власних досягнень; володіють пізнавальною мотивацією та дослідницькою активністю.

На основі психологічної, соціальної характеристики «обдарованих» учнів, а також власних педагогічних спостережень нами встановлено, що такі діти в процесі навчання відчують труднощі [51, с. 29 – 30; 215, с. 74 – 75], а саме: неприязнь до школи; занурення у філософські проблеми; спілкування з однолітками; прагнення до досконалості; почуття незадоволеності; чутливість, вразливість, нетерплячість; потреба в увазі дорослих.

Досліджуючи феномен обдарованості, науковці виокремлюють такі її види [22, с. 40 – 45; 94, с. 19; 114, с. 31; 164, с. 70 – 78] і форми прояву під час уроків у початковій школі (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3

Види і форми прояву обдарованості учнів під час уроків в початковій школі

	Розумова		Академічна	Соціальна	Фізична	Художня
	Інтелектуальна	Творча				
Читання	великі знання напам'ять текстів; аналіз вимови звуків; додаткові повідомлення по темі уроку з інших джерел інформації; демонстрація великого словникового запасу; цитування авторів та інших особистостей; ґрунтовне тлумачення слів, речень, текстів; удосконалення різних синтаксичн. конструкцій; встановлення логічних зв'язків між почутим, прочитаним і реальним	складання віршів, казок, оповідань із характерними для даної особистості елементами фантазії, уяви; складання тексту за початком, за назвою, за малюнком, чи ілюстрацією; миттєве відтворення та озвучення почутого з елементами творчості; переказування тексту з частковим відхиленням від шаблону, з додаванням чогось свого та ін.	перевага серед інших видів діяльності; швидке і тривале запам'ятовування прочитаного; володіння великим словниковим запасом; використання складних синтаксичних конструкцій; досконале аудіюванні; тлумачення речень, тестів, висловів	лідерська позиція під час роботи в групах; постійна потреба привернути до себе увагу; безвідмовні виступи, декламування, акторські вміння; виконання головних ролей в інсценізаціях; здійснення контролю над іншими, у процесі взаємоперевірки та взаємодопомоги тощо	проведення фізкультхвилинок, пауз; демонстрація вольових властивостей	створення образів за почутим, ілюстроване зображення почутого, створення портрету за описом, відтворення мелодії, яка стосується тексту, вірша, казки, створення ляльок для театру, гра на інструменті
Письмо (укр. мова)	створення складних граматичних конструкцій; ґрунтовне тлумачення слів, речень, текстів; повне пояснення правил написання; влучне цитування авторів, висловів на письмі; складання та написання текстів із додаванням уявного, фантастичного, з порівняннями; застосування великого словникового запасу на письмі	написання віршів, творів, казок та оповідань із елементами чогось нового, творчого; застосування у письмових роботах порівнянь, малих фольклорних жанрів, складних синтаксичних конструкцій; значні граматичні упущення (розділові знаки не завжди ставить там де потрібно, що пояснюється широтою думки)				

Продовження табл. 1.3

<p>Математика</p>	<p>глибоке порівняння чисел, форм, значень; володіння просторово-час. характеристиками явищ; зануреність у зміст завдань; створення власних схем та систем у розв'язанні поставлених завдань; розв'язання складних завдань без вказаного алгоритму розв'язування, а через самостійне встановлення логічної послідовності розв'язку; вміння давати кількісні оцінки й упорядковувати структури; організацію та упорядкування даних, баз даних, послідовностей; побудова доказів, висновків, суджень, оцінок і тверджень</p>	<p>створення ілюстрованих моделей задач; пояснення до розв'язання з використанням слів, які не вживаються у математичній лексиці; творче порівняння форм, мір, фігур з елементами фантазії</p>	<p>інтерес до лічби, вимірювання, зважування, упорядкування предметів; запам'ятовування математичних знаків, цифр, символів; легке оперування арифметичними діями; застосування математичних умінь і термінів до ситуацій, що не стосуються безпосередньо математики</p>			<p>створення моделей математичних форм (круг, трикутник, куб), схематичне відтворення умов задач тощо</p>
<p>Природознавство</p>	<p>інтерес до походження предметів та явищ, природних процесів і через ґрунтовне їх пояснення; встановлення логічних природних зв'язків</p>	<p>ґрунтовне пояснення походження предметів та явищ, природних процесів; через встановлення логічних природних зв'язків з елементами додавання незвичних умовисновків</p>	<p>інтерес до довкілля; цікавиться походженням та призначенням предметів і явищ, їх класифікацією; уважність до явищ природи, їх причин і наслідків, намагання експериментувати</p>			<p>створення схематичних моделей явищ природи; відтворення в художньому напрямку того, що вивчається на уроці</p>

Продовження табл. 1.3

Труднавч., обр. м-во, музика	вміння фіксувати і створювати в уяві образи, розташовувати їх, орієнтуватися у просторі; здатність глибоко аналізувати звукові послідовності, різні музичні, художні форми; через сприймання та розпізнавання звуків, мелодій, способів виконання	створення нових, унікальних, вагомих для самого себе і для суспільства продуктів	вміння створювати в уяві образи, орієнтуватися у просторі; здатність аналізувати звукові послідовності, різні музичні, художні форми; сприймання та розпізнавання звуків, мелодій, способів виконання; вміння встановити стиль, форму, техніку, композицію виконаних художніх творів та об'єктів		тонкі сенсоромотрні здібності, пов'язані з різною предметною діяльністю (ліплення, конструювання, моделювання)	інтерес до візуальної інформації, у захопленні художніми заняттями, музикою, співом, легким відтворенням мелодій, створенням власних музичних чи художніх творів
Фізичне виховання	відчуття різних форм руху й тілесного контакту; фізична активність; здатність використовувати своє тіло для вираження емоцій; можливість контролювати та інтерпретувати рухи; координація, баланс, спритність, сила, гнучкість	фізична активність з елементами додавання власне свого, нового; здатність використовувати свої фізичні можливості у грі, естафеті, змаганнях і т.п. з помітними внесенням у ці форми нових елементів і способів дій	чіткість рухів, дій; фізична активність, усвідомлення значення фізичного виховання й спорту для повноцінного існування в соціумі; недотримання усіх правил і вимог у грі, естафеті, змаганнях.	лідерській позиції під час роботи в команді, у проведенні розминок, зразкових демонстраціях вправ, технік	точна моторика, чітка зорово-моторна координація, широкий діапазон рухів, хороше володіння тілом, високий рівень розвитку основних рухових навичок, високі уміння керувати своїм тілом (спортсмени, танцюристи тощо)	відтворення фізичних рухів із музичним супроводом тощо.

1. Розумова обдарованість [137, с. 37 – 58; 164, с. 50 – 67], яка охоплює творчу та інтелектуальну обдарованість.

– Інтелектуальна обдарованість – виявляється у допитливості, спостережливості, конкретному мисленні, винятковій пам'яті, потязі до нового, глибині занурення у справу [242, с. 13 – 23]. У початковій школі, на уроках читання інтелектуальна обдарованість виявляється у вивченні напам'ять віршів, скоромовок, чистомовок, казок, оповідань, розповідей, оповідок; аналіз і вимови звуків; знаходженні додаткової інформації з теми уроку з інших джерел; демонструванні великого словникового запасу; цитуванні авторів та інших особистостей; ґрунтовному тлумаченні слів, речень, текстів; встановленні логічних зв'язків між почутим, прочитаним і реальним. На уроках української мови (письма) [4, с. 48]: обдарованість виявляється у створенні складних граматичних конструкцій; ґрунтовному тлумаченні слів, речень, текстів; повному поясненні правил написання; влучному цитуванні авторів, висловів на письмі; складанні та написанні текстів із додаванням уявного, фантастичного, з порівняннями; застосуванні великого словникового запасу на письмі. На уроках математики [4, с. 47]: у глибокому порівнянні чисел, форм, значень; у володінні просторово-часовими характеристиками явищ; у зануреності у зміст завдань; у створенні власних схем та систем у розв'язанні поставлених завдань; у розв'язанні складних завдань без вказаного алгоритму розв'язування, а через самостійне встановлення логічної послідовності розв'язку; у вмінні давати кількісні оцінки й упорядковувати структури; в організації та упорядкуванні даних, баз даних, послідовностей; у побудові доказів, висновків, суджень, оцінок і тверджень. На уроках природознавства («Я і Україна», «Я і громадянська освіта») інтелектуальна обдарованість виявляється в інтересі до походження предметів та явищ, природних процесів і через ґрунтовне їх пояснення; у встановленні логічних природних зв'язків. На уроках художньо-естетичного циклу (трудове навчання, образотворче мистецтво, музика) даний вид обдарованості виявляється через вміння фіксувати і створювати в уяві

образи, розташовувати їх, орієнтуватися у просторі; у здатності глибоко аналізувати звукові послідовності, різні музичні, художні форми; у сприйманні та розпізнаванні звуків, мелодій, способів виконання. На уроках фізичного виховання інтелектуальні обдарування виявляються у відчутті різних форм руху й тілесного контакту; у фізичній активності; у здатності використовувати своє тіло для вираження емоцій; в можливості контролювати та інтерпретувати рухи; у координації, балансі, спритності, силі, гнучкості [4, с. 50].

– Творча обдарованість [23] характеризує учня як допитливого, самостійного, незалежного в міркуваннях; виявляється у здатності глибоко занурюватись у справу та домагатися значної продуктивності діяльності; під час занять та ігор схильний до точності дій, завершеності; легко змінює способи поведінки і діяльності в обставинах, що змінюються. На уроках читання творча обдарованість виявляється у складанні віршів, казок, оповідань із характерними для даної особистості елементами фантазії, уяви; у складанні тексту за початком, за назвою, за малюнком, чи ілюстрацією; миттєвому відтворенні та озвученні почутого з елементами творчості; переказуванні тексту з частковим відхиленням від шаблону, з додаванням чогось свого та ін. На уроках письма та української мови творчі обдарування виявляються у написанні віршів, творів, казок та оповідань із елементами чогось нового, творчого; у застосуванні у письмових роботах порівнянь, малих фольклорних жанрів, складних синтаксичних конструкцій; в значних граматичних упушеннях (розділові знаки не завжди ставить там, де потрібно, що пояснюється широтою думки). На уроках математики творча обдарованість виявляється у створенні ілюстрованих моделей задач; поясненні до розв'язання з використанням слів, які не вживаються у математичній лексиці; творчому порівнянні форм, мір, фігур з елементами фантазії. На уроках природознавства («Я і Україна», «Я і громадянська освіта») творча обдарованість виявляється через ґрунтовне пояснення походження предметів та явищ, природних процесів; у встановленні логічних

природних зв'язків з елементами додавання незвичних умовисновків. На уроках художньо-естетичного циклу (трудове навчання, образотворче мистецтво, музика) даний вид обдарованості виявляється у створенні нових, унікальних, вагомих для самого себе і для суспільства продуктів. Тут прослідковується така риса особистості, як креативність. На уроках фізичного виховання творчі обдарування виявляються у фізичній активності з елементами додавання власне свого, нового; у здатності використовувати свої фізичні можливості у грі, естафеті, змаганнях і т.п. з помітними внесень у ці форми нових елементів і способів дій.

2. Обдарованість у сфері академічних досягнень [164, с. 72] виявляється у продуктивному читанні (дитина надає йому перевагу серед інших видів діяльності); швидкому і тривалому запам'ятовуванні прочитаного; володінні достатнім словниковим запасом; використанні складних синтаксичних конструкцій; у досконалому аудіюванні; у тлумаченні речень, тестів, висловів. У математиці: виявляється інтерес до лічби, вимірювання, зважування, упорядкування предметів; запам'ятовуванні математичних знаків, цифр, символів; у легкому оперуванні арифметичними діями; застосовуванні математичних умінь і термінів до ситуацій, що не стосуються безпосередньо математики. У природничих науках: виявляється інтерес до довкілля; інтересі до походження та призначення предметів і явищ, їх класифікацією; уважності до явищ природи, їх причин і наслідків, намаганні експериментувати. На уроках художньо-естетичного циклу (трудове навчання, образотворче мистецтво, музика) академічна обдарованість виявляється в уміннях створювати в уяві образи, орієнтуватися у просторі; в здатності аналізувати звукові послідовності, різні музичні, художні форми; у сприйманні та розпізнаванні звуків, мелодій, способів виконання; в умінні встановлювати стиль, форму, техніку, композицію виконаних художніх творів та об'єктів. На уроках фізичного виховання академічна обдарованість виявляється у чіткості рухів, дій; у фізичній активності, усвідомленні значення фізичного виховання й спорту

для повноцінного існування в соціумі; у дотриманні усіх правил і вимог у грі, естафеті, змаганнях.

3. Обдарованість у сфері спілкування (соціальна, комунікативна, лідерська) [164, с. 75 – 78] виявляється у лідерських нахилах, здатності до гнучкого спілкування, впевненості у собі серед знайомих і незнайомих людей; у ініціативності, відповідальності. Діти, яким притаманна соціальна обдарованість, винятково мають здатність налагоджувати зрілі, конструктивні стосунки з іншими людьми; володіють здатністю розуміти, співпереживати, ладнати з іншими людьми, керувати ними. Даний вид обдарованості включає в себе такі елементи, як соціальна чутливість, соціальна поведінка, моральні судження, організаційні уміння [202, с. 18]. На уроках читання, письма, української мови, математики, природознавства та предметах художньо-естетичного циклу у початковій школі даний вид обдарованості виявляється через лідерську позицію під час роботи в групах; у постійній потребі привернути до себе увагу; у безвідмовних виступах, декламуванні, акторських уміннях; у виконанні головних ролей в інсценізаціях; здійсненні контролю над іншими, у процесі взаємоперевірки та взаємодопомоги тощо. На уроках фізичного виховання соціальна обдарованість виявляється у лідерській позиції під час роботи в команді, у проведенні розминок, зразкових демонстраціях вправ, технік.

4. Обдарованість у сфері художньої діяльності [164, с. 192 – 261] передбачає неабиякий інтерес до візуальної інформації, у захопленні художніми заняттями, музикою, співом, легким відтворенням мелодії, створенням власних музичних чи художніх творів. Проте художня обдарованість виявляється не лише на уроках художньо – естетичного циклу, а, наприклад, і на уроках читання (мови) у створенні образів за почутим, ілюстрованому зображенні почутого, створенні портрету за описом, відтворенні мелодії, яка стосується тексту, вірша, казки; створенні ляльок для театру; у грі на інструменті. На уроках математики – у створенні моделей

геометричних форм (круг, трикутник, куб), схематичному відтворенні умов задач тощо.

5. Обдарованість у руховій сфері, або фізична обдарованість [164, с. 93] характеризується точною моторикою, чіткою зорово-моторною координацією, широким діапазоном рухів, досконалим володінням тілом, високим рівнем розвитку основних рухових навичок, високим умінням керувати своїм тілом (спортсмени, танцюристи тощо), а також спостерігаються тонкі сенсоромотрні здібності, пов'язані з різною предметною діяльністю (ліплення, конструювання, моделювання). Фізичні обдарування можна прослідкувати і на уроках читання, письма (мови), математики, природознавства, а саме: у проведенні фізкультхвилинок, пауз, демонстрацій, імітацій різних рухів.

Важливим фактором ідентифікації обдарованості є її діагностика [69; 105; 137; 241; 243; 250]. Питання діагностики обдарованості в психології досліджував Е. Торренс, інтелектуальної обдарованості – Дж. Равен, схильності до творчості – Г. Девіс, методики оцінки загальної обдарованості – А. Савенков, виявлення сфер обдарованості – лонгітюдна методика А. Лосевої, вивчення креативності – Р. Овчарова. Існує низка методик діагностики обдарованості у дітей для батьків А. Савенкова. Створена методика «Карта обдарованості» (А. Сізанов), за допомогою якої виявляють домінуючий вид обдарованості на даний момент, кількісно встановлюють ступінь виразності різних видів обдарованості, розроблені анкети для батьків для визначення рівня прояву здібностей дитини [115, с. 33 – 56].

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури [99; 100; 113; 135; 137; 177; 210 та інші] дає підстави стверджувати:

— діагностика інтелектуальної сфери (гострота мислення, допитливість, легке засвоєння навчального матеріалу, практична кмітливість, великий словниковий запас, логіка мислення) передбачає використання методик, спрямовані на визначення рівня пізнавальної активності, а саме [1,

с. 43 – 50; 20, с. 32 – 36; 92, с. 41 – 42; 164, с. 97 – 100] – тест структури інтелекту (Амтхауер), методика «Шкала прогресивних матриць» (тест Дж. Равена), методика «Шкала інтелекту Станфорд-Біне» (Л. Термен), методика «Векслеровська шкала інтелекту для дітей 6,5 – 16,5 років» (Д. Векслер), тестова методика «Інтелектуальний тест Слоссона», методика «Шкала дитячих здібностей» (Маккарт), тестова методика когнітивних здібностей (Р. Торндайк, Е. Хаген), шкільний тест розумового розвитку (К. Гуревич) тощо;

— діагностики показників академічних досягнень учнів (здібності в окремих галузях мови і літератури, математики, природознавства; здібності до наукованості) передбачають [27, с. 62; 104, с. 40; 164, с. 101] визначення рівня загального інтелектуального розвитку школяра, оцінку типу мислення дитини, оцінку словникового запасу, математичних здібностей, успішність в читанні, оцінку мовних навичок, почерку за допомогою тестової методики «Загальний тест основних умінь», методики «Стенфордський тест досягнень», методики «Каліфорнійський тест досягнень» анкетування батьків «Визначення схильностей дитини», оцінку загальної обдарованості (А. Савенков), вивчення рівня пізнавальної активності учнів (Б. Пашнев) тощо;

— діагностика творчої спрямованості, творчої обдарованості, креативності [15, с. 113 – 132; 69, с. 9 – 13; 245, с. 149 – 166] передбачає оцінку творчих здібностей, дивергентного, творчого мислення; оригінальності, гнучкості, точності, швидкості мислення; особистісної креативності, вивчення креативності в молодшому шкільному віці [164, с. 102 – 104] за допомогою тестових методик визначення творчих здібностей (П. Торренс), тестової методики визначення креативності для дітей Дж. Гілфорда, методики «Пенсільванський тест творчої направленості» (Т. Рукі), тестової методики креативного потенціалу (Р. Хофнер, Ю. Хеменвей) тощо;

— діагностика соціальних (лідерських) обдарувань в учнів [164, с. 106 – 107] (комунікабельність, потреба у спілкуванні й лідерстві, ініціативність, організаторські здібності) виявляються за допомогою тестової методики «Організаторські здібності» (Л. Уманський), методики «Каліфорнійська шкала соціальної компетентності дошкільників», «Вайнлендська шкала соціальної зрілості», особистісних методик і соціометрії «Комплексний особистісний соціометричний тест» (О. Зварикіна);

— діагностика художніх здібностей (схильність до малювання або музики) [18, с. 32 – 34] передбачає оцінку ступеня емоційної стійкості, рівня вразливості, типу темпераменту, діагностику музичного, інтонаційного слуху, художньої уяви та відтворення. Діагностику здійснюють за допомогою лонгітудної методики А. Лосевої, методики «Шкала рейтингу поведінкових характеристик» (Дж. Рензулі), методики «Встановлення музичних пар, розв'язання задач елементарної композиції» (Д. Кірнарська) тощо;

— наявність фізичних здібностей (спритність, значна фізична сила, розвиток рухових навичок в бігу, стрибках, силових якостей) передбачає діагностику обдарованості за методиками визначення зорово-моторної координації («Тест творчих здібностей у дії та русі» Торренса) [112, с. 24 – 25]; за методикою діагностування перцептивно-рухових здібностей (Тест Пурдье), який дає можливість оцінити такі параметри як: направленість реакцій, перцептивно-рухова координація; за методикою Д. Арнхейма та У. Сінклера для визначення рухових навичок; за методикою К. Беррі для визначення зорово-рухової координації; за методикою О. Коннора для діагностування психомоторних здібностей [164, с. 95 – 96; 176, с. 189].

На думку більшості педагогів (78% респондентів), діагностика дитячої обдарованості – суто психологічна проблема. Сучасна освітня практика, спрямована на особистісно орієнтований підхід, змушує розглядати діагностику дитячої обдарованості як невід'ємну частину цілісного педагогічного процесу.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури свідчать, що існують проблеми у діагностиці обдарованості [14, с. 42]. Науковці вказують на фактори, які впливають на психодіагностичне обстеження обдарованих учнів: специфічні труднощі тестування дітей молодшого шкільного віку (ніяковість, відчуття боязні, відволікання від завдань тестів); тривожність учнів; особистісні характеристики експериментатора (вік, зовнішній вигляд, тощо); відношення до проблеми обдарованості, яка закладається у суспільстві та засобах масової інформації; відсутність єдиного методу виявлення обдарованості. Використання того, чи іншого методу залежить від конкретної мети діагностики, а також від уявлення про те, з чого складається обдарованість і чим характеризується.

Для виявлення обдарованих спочатку необхідно врахувати відомості, отримані від батьків і вихователів про нахили до будь-якої діяльності дитини. Можуть бути використані також результати групових тестувань, соціологічних опитувань. Після цього здійснюється індивідуальна оцінка творчого потенціалу й особливостей нервово-психічного стану дитини психологом і вчителем початкових класів. З огляду на результати, можливе обстеження дітей за допомогою набору психологічних тестів, залежно від домінування того чи іншого варіанту потенційних можливостей.

Теоретичний рівень передбачає визначення концепції обдарованості, суміжних категорій та видів обдарованості, а практичний містить методики діагностування обдарованих дітей (таблиця 1.4) [49; 134; 154; 194], з'ясування їхніх психологічних особливостей та організацію роботи з ними. На практичному рівні діагностику мають проводити вчителі і вихователі, психологи, тобто ті, хто працює над розвитком, навчанням та вихованням таких дітей [180, с. 87 – 94].

Таблиця 1.4

Види обдарованості та методики їх діагностики

№	Види обдарованості	Показники діагностики	Методики діагностики
1.	Інтелектуальна обдарованість	<ul style="list-style-type: none"> -Здібності до абстрактного мислення; -комбінаторна пам'ять; -просторова уява; -мовна чутливість; -математичне мислення; -формування суджень; -рівень пізнавальної активності. 	<ul style="list-style-type: none"> -Опитувальник вивчення рівня пізнавальної активності учнів (Б.Пашнев); -карта обдарованості; - тест структури інтелекту (Амтхауер); - методика «Шкала прогресивних матриць» (тест Дж.Равена); - методика «Шкала інтелекту Станфорд-Біне» (Л.Термен); - методика «Векслеровська шкала інтелекту для дітей 6,5 – 16,5 років» (Д.Векслер); - тестова методика «Інтелектуальний тест Слоссона»; - методика «Шкала дитячих здібностей» (Маккарт); - тестова методика когнітивних здібностей (Р. Торндайк, Е.Хаген); - шкільний тест розумового розвитку (К. Гуревич).
2.	Академічна обдарованість	<ul style="list-style-type: none"> -Здібності до навчання; -оцінка загальної обдарованості; -визначення схильностей до того, чи іншого навчального предмету; - визначення рівня загального інтелектуального розвитку школяра; - оцінка типу мислення дитини; - оцінка словникового запасу, математичних здібностей, успішності в читанні; - оцінка мовних навичок, почерку. 	<ul style="list-style-type: none"> -Оцінка загальної обдарованості (А.Савенков); -опитувальник вивчення рівня пізнавальної активності учнів (Б.Пашнев); -карта обдарованості; -тестова методика «Загальний тест основних умінь»; - методика «Стенфордський тест досягнень»; - методика «Каліфорнійський тест досягнень»; - анкетування батьків «Визначення схильностей дитини».

Продовження табл. 1.4

3.	Творча обдарованість	<ul style="list-style-type: none"> -Оцінка творчих здібностей; -рівень творчого мислення, уяви; -особистісна схильність до творчості; -тип темпераменту; -ступінь володіння дивергентним мисленням; - креативність. 	<ul style="list-style-type: none"> -Тест віддалених асоціацій (С.Медник); -вербальний тест творчого мислення; -кольоровий тест М.Люшера; -опитувальник особистісної креативності (Г.Девіс); -тест на вивчення креативності в молодшому шкільному віці Р.Овчарової; - тестова методика визначення творчих здібностей (П. Торренс), - тестова методика визначення креативності для дітей (Дж.Гілфорд); - методика «Пенсільванський тест творчої направленості» (Т.Рукі); - тестова методика креативного потенціалу (Р. Хофнер, Ю. Хеменвей).
4.	Соціальна обдарованість	<ul style="list-style-type: none"> -Рівень організаторських здібностей; -лідерські вміння; -соціальна компетентність. 	<ul style="list-style-type: none"> - Тестова методика «Організаторські здібності» (Л. Уманський); - методики «Каліфорнійська шкала соціальної компетентності дошкільників»; - «Вайнлендська шкала соціальної зрілості»; - особистісні методики та соціометрії «Комплексний особистісний соціометричний тест» (О. Зварикіна).
5.	Художня обдарованість	<ul style="list-style-type: none"> -Ступінь емоційної стійкості; -рівень нейротизму (вразливості) -тип темпераменту; -діагностика музичного, інтонаційного слуху; -художня уява та відтворення. 	<ul style="list-style-type: none"> -Лонгітюдна методика А.Лосевої; -шкала рейтингу поведінкових характеристик Дж.Рензуллі; -музичні пари (Д.Кірнарська); -задачі елементарної композиції (Д.Кірнарська).
6.	Рухова обдарованість	<ul style="list-style-type: none"> -Зорово-моторна координація -ступінь психомоторних реакцій; -ступінь розвитку рухових навичок; - силові якості; - зорово-моторна координація. 	<ul style="list-style-type: none"> -Тест творчих здібностей у дії та русі; - діагностування перцептивно-рухових здібностей (Тест Пурдьє); - визначення рухових навичок (методика Д. Арнхейма та У. Сінклера); - визначення зорово- рухової координації (методика К. Беррі); - діагностування психомоторних здібностей (методикою О. Коннора).

О. Марінушкіна та Г. Шубіна в організації роботи з обдарованими учнями в загальноосвітньому навчальному закладі для ідентифікації та діагностики обдарованостей пропонують дотримуватися таких етапів [112, с. 24 – 25]:

- I. Початковий етап (врахування відомостей про досягнення дитини від батьків, педагогів, вихователів, тощо).
- II. Діагностичний (індивідуальне оцінювання творчого потенціалу, психічних процесів за допомогою набору психологічних тестів).
- III. Підсумковий (формування та розвиток потенційних можливостей учня).

Вчителі початкової школи здатні на інтуїтивному рівні констатувати явище обдарованості учнів молодшого шкільного віку, проте вміти ідентифікувати основні параметри й ознаки досліджуваного феномену, як свідчить педагогічний експеримент, ще не означає врахувати це в роботі з розвитку обдарованості.

У дослідженні обдарованості використовують методи [164, с. 111 –130; 165; 123]:

- тестування – використання стандартизованих, надійних і валідних тестів;

- анкетування [31, с. 80] – використання питань щодо фізичного розвитку, розвитку пізнавальної активності, сфери інтересів, здібностей дитини, прояву творчої активності, наявності спеціальних знань та умінь, спеціальних здібностей ;

- спостереження [139, с. 24], яке дозволяє конкретизувати та розширити інформацію про досліджуваний феномен і передбачає постановку завдань, вибір об'єкта, фіксація результатів, складання психологічної характеристики, тощо [164, с. 112 – 114];

- експертної оцінки – передбачає довготривале, систематичне опосередковане вимірювання обдарованості особистості. Анкету заповнюють педагоги, батьки (3 – 4 експерти). Про наявність певної обдарованості можна

стверджувати за збігом високих показників в одному чи кількох описах типу обдарованості (лонгітюдна методика А. Лосєвої) [164, с. 120];

- біографічний метод (опитувальники) [164, с. 121], який дає можливість оцінити психологічні особливості дитини, отримати деякі змістовні висновки;

- інтерв'ю [152, с. 14 – 16] – передбачає бесіду між двома і більше співбесідниками з метою встановлення та діагностування обдарувань учнів.

Таким чином, успішність та ефективність діяльності вчителя початкової школи з обдарованими учнями в багатьох аспектах залежить від знання психолого-педагогічної характеристики обдарованих учнів молодшого шкільного віку, методик їх діагностики, технологій навчання та виховання [53; 90; 133]. Обстеження обдарованих учнів дає можливість не тільки ідентифікувати цей феномен, а й спланувати власну педагогічну діяльність задля майбутнього самоутвердження та соціалізації обдарованої дитини.

Робота з обдарованими учнями – складний процес, який вимагає від вчителя постійного професійного зростання, стабільних та міцних знань в області обдарованості, вмінь працювати з батьками, вчителями, психологами, педагогами, адміністрацією школи, позашкільними установами, вміннями консультивання та навичок психодіагностики.

Інформаційний матеріал п. 1.2 дасть змогу в майбутніх фахівців початкової школи сформувані знання про відмінні риси «обдарованих» та «звичайних» учнів, «обдарованих» учнів і «відмінників», визначати характерні особливості обдарованих учнів молодшого шкільного віку, розрізняти види обдарувань та форми їх прояву під час уроків в початковій школі; закріпити вміння та навички з ідентифікації обдарованості та діагностики різних її видів в учнів початкової школи та планування діяльності з такими учнями.

1.3. Аналіз стану підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями

Педагогічні університети є основною базою підготовки висококваліфікованих учительських кадрів. На сучасному етапі розвитку суспільства висуваються нові вимоги до діяльності цих закладів, зумовлені ускладненням завдань і змісту педагогічної праці, важливою складовою якої є проблема виявлення, збереження та розвитку обдарованої особистості [2].

Нова освітня парадигма передбачає набуття компетентності, ерудиції, формування творчості, культури особистості, досягнення принципово нових цілей освіти, досягнення нових, вищих рівнів освіченості кожної особистості і яка є кардинальною протилежністю устарівшої парадигми, яка була спрямована на формування знань, умінь та навичок [198, с. 17].

У педагогіці та психології вищої школи неперервно досліджується професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкових класів як компетентного фахівця. Підтвердженням цього є дослідження Н. Бібік, О. Савченко («Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти»), Л. Хомич («Загальні принципи організації педагогічного процесу, основні напрями змісту психолого-педагогічної підготовки»), Н. Кічук, С. Сисоєвої («Формування творчої особистості майбутнього вчителя») та інших [19; 76; 185; 187; 193; 228].

Н. Бібік [19] вказує на те, що компетенція є відчуженою від суб'єкта, наперед заданою соціальною нормою освітньої підготовки вчителя, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері. Компетенції – реальні вимоги до зосвоєння знань, способів діяльності, досвіду ставлення до певної галузі, якостей особистості, яка діє в певному соціумі. Компетенції втілені в Держстандартах освіти, у програмах, у «Критеріях оцінювання навчальних досягнень» [19, с. 79 – 80]. У комплексі компетенцій закладено додаткову можливість подати освітні результати

системно, що створює передумови для побудови чітких вимірників навчальних досягнень особистості [19, с. 80].

О. Савченко, аналізуючи зарубіжний досвід, зазначила, що, крім предметних компетенцій, до змісту шкільної освіти зараз включено ключові компетенції, а також визначила їх сукупність [187, с. 71], а саме: уміння вчитися, громадянська, інформаційна та комунікаційна, підприємницька, здоров'язбережувальна. Ключові компетентності потрібно формувати за допомогою спеціально підготовленого змісту, технологій і розвивального збагаченого середовища, яке має такі ознаки: відкритість, цілісність, емоційність, комфортність, суб'єктність навчальної взаємодії [185, с. 6].

Л. Хомич запропонувала систему психолого – педагогічної підготовки вчителя початкової школи, яка спрямована на формування в майбутніх учителів професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, розвиток індивідуальності, творчого мислення. Процес формування особистості вчителя ґрунтується на інтеграції і диференціації змісту його професійно-педагогічної підготовки і загально-культурному розвитку [228, с. 178], а також виділила такі основні етапи процесу формування особистості вчителя [228, с. 179]:

I. Формування первинних уявлень про педагогічну професію, діяльність вчителя, його особистість.

II. Формування психологічних знань про особливості організації цілісного навчально-виховного процесу і особистість учня в ньому.

III. Формування психолого-педагогічних знань і вмінь для роботи з молодшим школярем, визнання професійної цінності психолого-педагогічних знань.

IV. Формування професійно-педагогічних умінь і навичок у процесі педагогічної практики; удосконалення психолого-педагогічного саморозвитку на основі спецкурсів і спецсемініарів.

V. Професійне самовизначення, зорієнтоване на майбутню педагогічну діяльність, оцінка готовності до реалізації навчально-виховного процесу в початковій школі.

C. Сисоєва зазначає, що одним із найголовніших завдань вчителя полягає у створенні сприятливих психолого-педагогічних умов для розвитку потенційних можливостей кожного учня. Ефективність і динаміка розвитку дитини значною мірою буде визначатися освітнім середовищем, скоординованою діяльністю всіх суб'єктів, причетних до її виховання [193, с. 52 – 53]. Авторка вказує, що діяльність учителя – розвивальна взаємодія вчителя та учня, яка зумовлюється психолого-педагогічними та соціальними умовами і забезпечує подальший творчий розвиток учня [193, с. 54]. Провідною функцією творчої педагогічної діяльності вчителя є педагогічне управління розвитком творчих можливостей учнів, сприяння формуванню мотивів, рис характеру, здібностей, психічних процесів, які забезпечать майбутню успішну діяльність особистості [193, с. 62].

Поділяючи думки науковців, можемо сказати, що професійно-педагогічна підготовка вчителя початкової школи повинна бути окреслена в рамках компетентнісного підходу, а вчитель початкової ланки має володіти як ключовими, так і специфічними компетенціями зі сприяння розвитку потенційних можливостей учнів.

Підготовка педагогів для роботи з обдарованими дітьми повинна забезпечувати становлення і розвиток як базового, так і специфічного компонентів їх професійної кваліфікації. У процесі підготовки педагогів слід забезпечити набуття знань, формування умінь та навичок, необхідних для роботи з обдарованими дітьми. Майбутньому вчителю початкової школи варто знати, що таке обдарованість; чим вона зумовлена; які особливості відрізняють обдаровану дитину від звичайної, здібної; які проблеми виникають у процесі навчання обдарованих школярів та як їх вирішувати; які критерії визначення та діагностики обдарованості дитини; як впливає зміст

шкільної освіти на розвиток дитячої обдарованості; як соціум та інші фактори впливають на розвиток обдарованості тощо.

З досвіду підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями в США спостерігаємо [90, с. 46 – 75; 164, с. 168 – 169], що програма підготовки фахівців такого напрямку діяльності включає: психологію обдарованості (природа, суть, потреби та проблеми обдарованих учнів); виявлення високоінтелектуальних учнів; консультування; складання навчальних планів; стратегії навчання та навчальні матеріали для обдарованих; творчість та творчі здібності; розробка та оцінка навчальних програм; робота з батьками; специфічні проблеми високоінтелектуальних учнів; когнітивний та афективний розвиток обдарованих особистостей.

Окрім знань специфічного поля діяльності, вчитель має володіти такими особистими якостями та характеристиками [136, с. 236 – 237]: прихильність до дітей, чуйність, почуття гумору, ентузіазм, неупередженість, впевненість у своїх силах, енергійність, високий інтелект.

Л. Діденко характеризує такі професійні риси вчителя, які необхідні для роботи з обдарованими учнями: доброзичливість, чуйність; високий рівень інтелекту; широке коло інтересів; жвавість і активність; нетрадиційний світогляд; висока самооцінка; позитивна «Я-концепція»; емоційна стабільність; готовність до виконання додаткових обов'язків [51, с. 26].

Г. Бурменська та В. Слуцький пропонують такі характеристики вчителя, працюючого з обдарованими учнями [136, с. 238 – 252]: позитивна Я-концепція; ціленаправленість та наполегливість, зрілість, емоційна стабільність, чуйність, здатність до індивідуалізації навчання, володіння специфічними професійними якостями (уміння планувати навчання відповідно результатів діагностичного обстеження; уміння модифікувати навчальні програми; уміння стимулювати когнітивні здібності учнів; уміння консультувати учнів; уміння виявляти та досліджувати обдарованих учнів; уміння вмілого керування навчально-виховним процесом обдарованих учнів;

володіння ефективними методами навчання; знання концептуальних моделей обдарованості; уміння встановлювати зв'язки з батьками; уміння оцінювати; уміння переконувати та пропагувати).

Для ефективної діяльності з обдарованими учнями З. Обліцова та О. Рогач визначає такі характеристики та якості вчителя [133, с. 21 – 22]: уміння розпізнавати ознаки обдарованості в діяльності; вміння планувати навчально-виховну діяльність відповідно діагностичних результатів дитини; уміння координувати власні дії з діями батьків; уміння консультувати батьків та учнів; професійна зрілість; теоретична та практична підготовка до роботи з обдарованими учнями; позитивна Я–концепція; емоційна стабільність; здатність до самоаналізу; чуйність, доброзичливість, почуття гумору; володіння вміннями використання концептуальних моделей навчання та розвитку обдарованих учнів.

На основі запропонованих професійних та особистісних якостей вчителя початкової школи, аналізуючи освітньо-кваліфікаційну характеристику спеціаліста, виявлено функції, які повинен виконувати вчитель початкової школи в напрямку розвитку обдарувань в учнів.

Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної діяльності охоплює психологічну, педагогічну, методичну підготовку. Кінцевим результатом підготовки студентів, окрім загальної психолого-педагогічної, методичної підготовки, повинен стати достатній рівень готовності педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями.

Перш ніж вивчати стан готовності студентів факультетів і відділень початкової освіти до роботи з обдарованими учнями, проаналізуємо навчальні плани, програми, основні документи для виявлення рівня підготовленості студентів до діяльності в досліджуваному напрямку.

Аналіз наукових досліджень, ОКХ, ОПП освітнього рівня «бакалавр» спеціальності «Початкова освіта», нової редакції Державного стандарту початкової освіти дозволили виявити основні функції, окреслити основні напрямки діяльності вчителя початкової школи з розвитку здібностей та

обдарувань учнів, охарактеризувати зміст начальних предметів ВНЗ в рамках досліджуваного феномена, виявити наукове забезпечення досліджуваного напрямку діяльності літературою бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Державним нормативним документом, в якому узагальнюється зміст вищої освіти, відображаються цілі освітньої та професійної підготовки, визначається місце фахівця і вимоги до його компетентності є освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника вищого навчального закладу. Аналізуючи ОКХ вчителя початкової школи [162] виявили, що у напрямку розвитку обдарувань фахівець повинен:

- уміти розвивати у дітей творчі здібності, пізнавальну самостійність, навчальну активність;
- здійснювати диференційований підхід до учнів на уроках, використовуючи парну та групову форми навчання, розширюючи методичний апарат вправ основного змісту навчання проблемно-пошуковими завданнями;
- з метою розвитку творчих здібностей уміти виявляти та розвивати потенційні можливості дітей шляхом проведення хвилин “митців художнього слова”, творчих вправ, дискусій, літературних ігор, вікторин, словесного малювання, уявної екранізації та інсценізації;
- забезпечувати розвиток умінь творчо розв’язувати проблемні ситуації, використовувати нестандартні шляхи їх вирішення у власній діяльності;
- уміти розробляти нестандартні уроки на “замовлення”, уроки-диспути, ігри, дискусії засобами використання інтегрованого матеріалу та високохудожніх зразків допоміжної літератури;
- формувати і розвивати пізнавальну активність та самостійність у практичній навчальній діяльності;

- враховуючи рівні пізнавальної активності, творчої ініціативи та самодіяльності учнів, вміти забезпечувати розвиток здібностей та нахилів дітей;

- вміти досліджувати ступінь вираженості пізнавальних процесів та емоційно-вольової характеристики особистості школяра щодо вікових норм, визначати відхилення та здійснювати корекцію під час організації і здійснення навчально-виховного процесу та у позаурочних видах діяльності;

- визначати рівень сформованості в учнів уваги, уяви, сприймання, пам'яті, мислення, чутливості, емоційно-вольових якостей з метою вибору оптимальних засобів стимулювання інтелектуальної сфери особистості;

- вміти використовувати навчання і виховання як засіб задоволення актуальних пізнавальних потреб учнів відповідно до їх особистих запитів у процесі життєдіяльності та творчості;

- вміти добирати засоби стимулювання загального розвитку, інтелектуальної та мовленнєвої сфери особистості учня під час уроків та у позаурочній діяльності, оптимально поєднуючи зміст, засоби, форми та методи роботи на засадах розвивального та особистісно орієнтованого навчання, враховуючи окремі відхилення у розвитку молодших школярів;

- на основі знань про особистість та шляхи її формування з метою розвитку інтелектуальної сфери дитини вміти добирати зміст навчального матеріалу під час організації пізнавальної, комунікативної, мовленнєвої, трудової, навчальної та ігрової діяльності з метою розвитку потрібнісно-мотиваційної сфери молодшого школяра;

- вміти здійснювати індивідуально-диференційований підхід до учнів з різним рівнем розвитку розумових дій та інтелектуальних операцій під час спеціально організованої та самостійної діяльності на уроці;

- вміти коригувати та поєднувати різноманітні інтелектуальні операції для забезпечення їх оптимальної дії на розвиток розумових здібностей молодших школярів, добираючи відповідний зміст, форми та методи співпраці вчителя і учнів;

- уміти диференціювати навчальні і творчі здібності, загальні розумові і спеціальні здібності, використовуючи отримані дані для забезпечення діяльності по їх прояву та подальшого розвитку;

- забезпечувати оптимальний відбір засобів стимулювання і розвитку загальних задатків і спеціальних здібностей згідно з природою їх формування;

- відповідно до інтересів, нахилів та здібностей учнів здійснювати структурування змісту навчального матеріалу на основі особистісної орієнтації та згідно з принципами індивідуалізації і диференціації навчання з метою забезпечення повноцінного засвоєння та використання знань;

- вміти забезпечувати наступність у виборі засобів впливу на розвиток загальних задатків і спеціальних здібностей з урахуванням виду провідної діяльності;

- для всебічного розвитку здібностей дітей створювати умови для вияву можливостей успішного виконання дитиною певного виду діяльності (музичної, сценічної, літературної тощо) з опорою на відповідні задатки (музичний слух, пам'ять тощо);

- сприяти саморозкриттю дитиною її потенційних можливостей, нахилів та здібностей за допомогою створення відповідних умов навчання та виховання;

- створювати умови для розкриття дитиною власних потенційних можливостей, використовуючи навчання і виховання як засіб задоволення актуальних пізнавальних і побутових потреб учня;

- вміти забезпечувати наступність у плануванні завдань кожного періоду навчання учнів з урахуванням даних поточної діагностики рівня розвитку здібностей дитини і її навчальних досягнень;

- добирати прийоми ефективного засвоєння учнями програмного матеріалу з метою всебічного впливу на особистість дитини.

Виконання на належному рівні у майбутньому функцій вчителя початкової школи з розвитку обдарувань учнів має пряму залежність від якості підготовки до виконання цих функцій у ВНЗ. Якість та ефективність

підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями залежить від змісту навчальних програм, проходження педагогічних практик, реалізації відповідних педагогічних умов формування готовності до такого виду діяльності.

Формування готовності студентів до роботи з обдарованими учнями повинно здійснюватися у процесі вивчення всіх дисциплін психолого-педагогічного та методичного циклу, про що свідчать результати аналізу змісту навчальних програм дисциплін названих вище циклів (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Можливості змісту дисциплін психолого-педагогічного, методичного циклів щодо забезпечення базової теоретико-практичної та специфічної підготовки студентів до роботи з ОУ

Навчальний предмет	Курс	Зміст курсу	
		Базова теоретико-практична підготовка	Специфічна теоретико-практична підготовка до роботи з обдарованими учнями
Вступ до спеціальності	I	Достатня	Часткова
Загальна психологія	II	Достатня	Часткова
Вікова психологія	II	Достатня	Часткова
Педагогічна психологія	II	Достатня	Недостатня
Теорія навчання	II	Достатня	Часткова
Теорія виховання	II	Достатня	Недостатня
Історія педагогіки	II	Достатня	Недостатня
Методика виховної роботи	IV	Достатня	Недостатня
Основні методики	III-IV	Достатня	Часткова
Педагогічні практики	II-IV	Достатня	Недостатня
Основи психодіагностики	III	Достатня	Недостатня

«Вступ до спеціальності» [116] є пропедевтичним в циклі психолого-педагогічних дисциплін, тісно пов'язаний з основними теоретичними курсами педагогіки і психології, педпрактикою. Курс передбачає озброєння студентів первинними знаннями про специфіку педагогічної професії та особистість педагога, вивчення питань організації навчально-виховного процесу, самостійної роботи студентів, культури навчальної праці, педагогічної майстерності та розвиток педагогічних здібностей. Питання педагогічної діяльності в напрямку розвитку та діагностики обдарувань учнів вивчається частково під час вивчення тем «Педагогічна професія і особистість педагога», «Педагогічна майстерність і розвиток педагогічних здібностей» .

Під час вивчення курсу «Загальна психологія» студенти озброюються знаннями про закономірності психологічного розвитку і формування особистості в процесі навчання і виховання, оволодівають методами психологічних досліджень, вивчають особливості протікання основних психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'ять, уява, мислення, мовлення, емоції і почуття, увага, воля), ознайомлюються з психологічним аналізом діяльності людини (цілі і мотиви, уміння і навички), психологічною характеристикою особистості (спрямованість, здібності, темперамент, характер). Під час вивчення теми «Здібності» студенти вивчають такі основні поняття як задатки, здібності, загальні здібності, спеціальні здібності, творчі здібності, обдарованість, таланти, виконують індивідуальні навчально-дослідні завдання [61]. Проте ґрунтовного вивчення питань про обдарованість дитини, специфіку обдарованості, засобів її діагностики не спостерігається.

У процесі вивчення вікової та педагогічної психології майбутні вчителі набувають знання про закономірності психічного розвитку і формування особистості в процесі навчання і виховання, оволодівають вміннями самостійно визначати потенційні можливості і тенденції розвитку в учнів здібностей, цілей і потреб в суспільно-корисній діяльності [30]. Дотичними

до теми «обдарованість» є вичення тем «Психологічний розвиток дитини до вступу в школу», «Психологічний розвиток і формування особистості молодшого школяра», в якій питання обдарувань висвітлюється фрагментарно.

Вивчення історії педагогіки повинно сприяти розвитку професійного світогляду вчителя, росту його загальної і педагогічної культури, формуванню знань закономірностей суспільних процесів навчання і виховання. У процесі вивчення історії педагогіки майбутні вчителі навчаються аналізувати погляди та ідеї видатних педагогів, виявляти особливості їх педагогічної системи, порівнюють теоретичні і технологічні аспекти професійної діяльності педагогів минулого і сучасності [74; 232, с. 89 – 90]. Питання історичного огляду проблеми обдарованості дитини як педагогічного феномена не розглядається. Тільки під час аналізу педагогічної спадщини Я. А. Коменського, В. Сухомлинського, Г. Ващенко, К. Ушинського, А. Макаренка окремі аспекти (реалізація індивідуального підходу, ідеї розвивального навчання, всебічний розвиток особистості в колективі тощо) стають предметом вивчення досліджуваного феномена.

Навчальний курс «Теорія навчання» [50; 147; 208] передбачає вивчення предмету і завдань дидактики, понять та сутності процесу навчання, принципів навчання, змісту шкільної освіти, методів навчання в сучасній школі, форм організації навчального процесу у школі. На кінцевому етапі вивчення цієї дисципліни студенти повинні вміти здійснювати контроль та оцінку навчальних досягнень школярів, здійснювати навчання і виховання учнів відповідно до педагогічних закономірностей і принципів організації навчального процесу; планувати педагогічну діяльність, прогнозувати її результативність; чітко визначати зміст, основні оптимальні форми та методи навчальної роботи в умовах класу та у позанавчальний час; поєднувати навчальну та позанавчальну роботу для досягнення поставленої мети; використовувати різні форми, методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів залежно від педагогічних ситуацій; використовувати на

практиці досягнення педагогічної науки, передового педагогічного досвіду; проводити необхідні дидактичні дослідження. Питання навчання обдарованих учнів частково вивчається під час опрацювання тем:

- «Закономірності і принципи навчання» (характеристика принципів індивідуалізації і диференціації; самостійності й активності навчання; поєднання класних, групових, індивідуальних форм навчання; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів молодшого шкільного віку);

- «Методи навчання» (характеристика дослідницького методу та методу проблемного викладу; вивчення репродуктивного та проблемно-пошукового методу; застосування інтерактивних методів; застосування в діяльності практичних методів);

- «Розвивальний характер навчання в сучасній початковій школі» (суть проектного навчання; творча ігрова діяльність; пошукова діяльність учнів початкової школи).

У процесі вивчення дисципліни «Теорія виховання» [206; 207] студенти набувають компетенцій з питань сутності процесу виховання, змісту і завдань розумового, морального, естетичного, екологічного, фізичного, трудового, економічного виховання молодших школярів ; методів виховання, загальних понять про дитячий колектив. Розглядають питання спільної роботи школи, сім'ї та громадскості , основні форми роботи вчителя початкових класів з батьками, поняття про позакласну та позашкільну виховну роботу. Епізодично прослідковується підготовка до виховання обдарованих учнів в процесі вивчення теми «Робота вчителя початкових класів з батьками» (батьківські збори на тему «Чи здібна ваша дитина? Як це виявити?»).

Під час вивчення методичних дисциплін (методика української мови, математики, курсу «Я і Україна», трудового навчання, фізичного виховання, образотворчих дисциплін) у студентів формуються знання про структуру уроку, вимоги до його організації і проведення; студенти вчать визначати рівень навчальних досягнень учнів, обґрунтовувати методи і засоби

реалізації індивідуального, диференційованого, особистісноорієнтованого підходів у навчанні, які частково стосуються навчання і виховання обдарованих учнів.

Різні види педагогічних практик сприяють формуванню і реалізації професійних якостей майбутнього фахівця. Одним із основних завдань педпрактики є навчання студентів теоретично осмислювати власну практичну діяльність, її цілі, мотиви, завдання, зміст, форми, методи; спостерігати за роботою учнів, в тому числі обдарованих, здійснювати психолого-педагогічні дослідження з проблем активізації пізнавальної діяльності учнів, їх самостійності, розробляти дидактичні матеріали на основі їх диференціації.

Навчальна дисципліна «Основи психодіагностики» [140, с. 4 – 8] передбачає вивчення методологічних засад та вироблення практичних умінь та навичок психодіагностики різних сфер особистості на різних вікових етапах розвитку. В процесі вивчення цього предмету студенти ознайомлюються з класифікацією методів та психометричними основами психодіагностики, специфікою використання тестів, стандартизованих самозвітів та проєктивних методик, особливостями організації та проведення психодіагностичного обстеження з дотриманням професійно-етичних принципів діагностики. Майбутні вчителі набувають практичних умінь та навичок самостійного конструювання діагностичного інструментарію. Дотичною до проблеми «Діагностика обдарованості» є вивчення теми «Методи психодіагностики молодших школярів», у процесі якої студенти вчаться діагностувати готовність дитини до навчання в школі, рівень розвитку пізнавальних процесів за допомогою методик оцінки уваги, пам'яті, мислення, уяви. Практичних умінь набувають досліджуючи міжособистісні стосунки молодших школярів, вивчають мотивацію досягнення успіхів, встановлюють рівень психологічного розвитку молодшого шкільного віку. Проте у процесі вивчення «Основа психодіагностики» увага на

психодіагностичних методиках оцінки рівня здібностей, творчих можливостей, креативності та обдарованості не акцентується.

Можна зробити висновок, що навчальні дисципліни психолого-педагогічного циклу, методичної підготовки мають великі потенційні можливості для формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями, проте ці можливості не використовуються повною мірою.

Для з'ясування рівня теоретичних знань та практичних навичок щодо роботи з обдарованими учнями було здійснено діагностику стану підготовки майбутніх учителів початкової школи, що передбачала використання таких методів як спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності (плани-конспекти уроків, аналіз забезпечення науковою літературою даного напрямку діяльності у бібліотеці ТНПУ ім. В. Гнатюка та користування означеними підручниками та посібниками студентами відділення «Початкова освіта», дидактичні матеріали, методичні розробки виховних заходів), анкетування, тестування. Зокрема, діагностичним етапом було охоплено 431 особу, з них: 157 студентів IV курсу відділення «Початкова освіта» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; 76 студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; 80 студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; учителів та психологів ТНВК школи-ліцею №6 імені Назарія Яремчука та класичної гімназії м. Тернополя (68 фахівців); Тернопільського ОКІППО (50 слухачів). Для вивчення стану підготовки майбутніх вчителів до роботи з обдарованими учнями та стану готовності вчителів, які працюють у закладах освіти, нами складено анкети (додаток А, Б).

На питання №1 анкети для студентів «Чи володієте Ви знаннями, уміннями і навичками роботи з обдарованими учнями початкової школи?» одержано такі відповіді:

- 13 % студентів дали позитивну відповідь;

- 32 % опитаних вказали, що не володіють;
- 55 % анкетуючих не змогли дати відповідь на запитання.

Такі результати пояснюються тим, що знання про навчання і виховання обдарованих учнів (питання № 2 анкети для студентів) не формувалися (59 %) або формувалися частково під час вивчення таких дисциплін як педагогіка (8 %), психологія (27 %), педагогічна майстерність (6 %).

Анкетуванням було охоплено також і вчителів-практиків, які на аналогічне запитання №1 дали відповідь на відміну від студентів з більшими показниками (табл. 1.6)

Таблиця 1.6

**Порівняльна таблиця результатів відповідей студентів
та вчителів-практиків на запитання №1**

Відповіді Запитання	Так		Ні		Не знаю	
	Студ.	Вчит.	Студ.	Вчит.	Студ.	Вчит.
«Чи володієте Ви знаннями, уміннями і навичками роботи з обдарованими учнями початкової школи?»	13%	46%	32%	37%	55%	17%

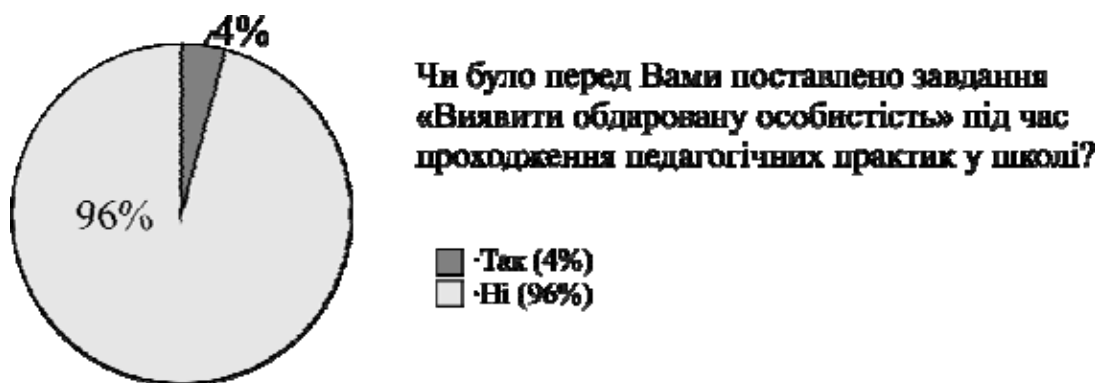
Такі результати пояснюються тим, що знання, уміння та навички щодо роботи з обдарованими учнями вчителі здобули (запитання № 2)

- самоосвітою – 68 %;
- під час проходження курсів підвищення кваліфікації – 26 %;
- під час навчання у ВНЗ – 6 % .

Відповіді на це запитання дали можливість зробити висновок, що навчання у ВНЗ має всі можливості для формування компетенцій щодо роботи з обдарованими учнями, проте такі можливості студентами реалізувалися не сповна, а у своїй діяльності вчителі змушені самостійно опрацьовувати теоретичні відомості та набувати практичних умінь та навичок співпрацювати з такою категорією дітей. Підтвердженням цього є і той факт, що студентам під час проходження педагогічної практики в школі

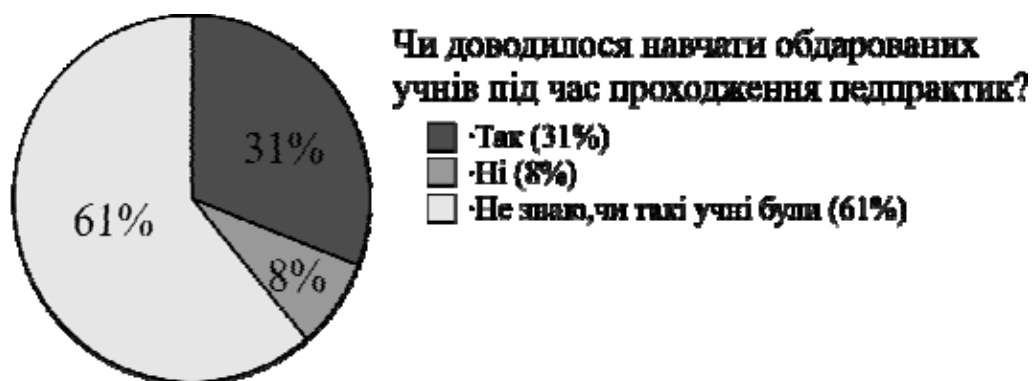
завдань, які були б спрямовані на виявлення обдарованої дитини, врахування її індивідуальних особливостей під час навчання не було у 96 % випадках відповідей (діаграма 1.1). Такі результати підтверджуються аналізом документації, яка подається до захисту педагогічної практики (складання психолого-педагогічної характеристики класу, учня, конспекти уроків, виховних заходів, конспекти проведення батьківських зборів, роздаткового матеріалу тощо).

Діаграма 1.1

Проте 31 % студентів вважають, що працювали з обдарованими учнями, 8 % – стверджують, що з такими учнями не працювали, а 61 % – не знають, чи такі учні були в класі (питання № 4) – діаграма 1.2.

Діаграма 1.2.

Це свідчить про те, що більшість майбутніх педагогів початкової школи інтуїтивно відчувають, що такі учні є у класі, але стверджувати, що вони обдаровані, вони не можуть (26 % відповідей питання № 5), оскільки

вважають, що вони є «відмінниками» – 56 %, демонструють свої досягнення у різних видах діяльності – 18 % відповідей.

На відміну від студентів, вчителі стверджують, що «відмінник» та обдарований учень тотожні поняття лише у 17 % (питання № 3 анкети для вчителів). Це пояснюється тим, що вчителі, маючи досвід педагогічної роботи з учнями молодшого шкільного віку, самостійно вивчаючи питання обдарованості, знають, що не кожен відмінник може бути обдарованим учнем і навпаки.

Студенти усвідомлюють недостатню підготовку до роботи з обдарованими учнями та вказують на основні недоліки у процесі їхньої підготовки в даному напрямку (питання № 6):

- питання обдарованості та теорії її розвитку не вивчалися (20 %);
- відсутність ІНДЗ щодо проблеми обдарованості (13 %);
- відсутність необхідних теоретичних і практичних знань, умінь і навичок роботи з обдарованими учнями (67 %).

Аналізуючи відповіді на це запитання, ми підтвердили висновок про те, що процес навчання у ВНЗ вимагає удосконалення фахових та психолого-педагогічних дисциплін відповідними теоретичними та практичними питаннями феномена «обдарованість», а також впровадити у навчальний процес спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи».

Вчителі, які нещодавно закінчили ВНЗ (5-6 років стажу), слухачі курсів підвищення кваліфікації виявили труднощі під час організації роботи з обдарованими учнями (питання № 4 для вчителів):

- не володіють достатніми професійними навичками (38 %);
- не знають, які діти є обдарованими (11 %);
- не вміють виявляти обдарованість в учнів класу (32 %);
- вважають, що для цієї роботи матеріальна база навчального закладу є слабкою (12 %);

- підтримують думку про небажання батьків співпрацювати з вчителями, психологами з розвитку обдарувань учнів (7 %).

Таким чином, вчителі як і студенти, вказують на найбільш вагому проблему у їхній діяльності з обдарованими учнями – відсутністю відповідних умінь та навичок з ідентифікації, розвитку, навчання і виховання такої категорії дітей та неготовністю здійснювати таку діяльність. Також вони вважають, що такі учні мають навчатися у спеціалізованих закладах (74 %).

Окрім анкетування, майбутнім учителям початкової школи були запропоновані під час проходження педагогічних практик конкретні завдання:

1. Виявіть обдарованого учня класу.
2. Визначте, який учень із «відмінників» є обдарованим.
3. Встановіть, чи здібні учні у класі є обдарованими.
4. Складіть «Карту обдарованого учня класу».
5. Напишіть основні характеристики творчого та креативного учня.
6. Визначте рівень пізнавальної активності учнів класу.
7. Визначте «палітру інтересів» учнів класу.

Запропоновані завдання мали практичний характер, що дало змогу виявити рівень знань, умінь та навичок у роботі з обдарованими учнями. Аналіз відповідей студентів свідчать про те, що не всі вони володіють теоретичною підготовкою у даному напрямку діяльності, мають слабкі практичні уміння специфічної роботи. Результати продемонстровані у таблиці 1.7.

Таблиця 1.7

Результативність виконання студентами практичних завдань

	Кількість студентів, які виконували завдання (%)		
	Правильно	Частково правильно	Неправильно
1. Виявіть обдарованого учня класу	12	36	52
2. Визначте, який учень із «відмінників» є обдарованим.	-	46	54
3. Встановіть, чи здібні учні у класі є обдарованими.	25	40	35
4. Складіть «Карту обдарованого учня»	12	44	44
5. Запишіть основні характеристики креативного та творчого учня	2	34	64
6. Визначте рівень пізнавальної активності учнів класу	73	27	-
7. Визначте «палітру інтересів» учнів класу	44	37	19

На основі власних спостережень, практичної роботи з такими учнями фахівці усвідомлюють, що основними шляхами подолання недоліків у роботі з обдарованими учнями є:

- розробка системи роботи вчителя і школи з обдарованими учнями (23 %);
- узагальнення і систематизація матеріалів і результатів роботи з обдарованими учнями (7 %);
- розробка методичних рекомендацій щодо організації роботи з обдарованими учнями (29 %);
- удосконалення професійної підготовки та самопідготовки педагогічних кадрів (41 %).

Аналіз структури загально-педагогічної підготовки студентів, змісту навчальних програм та дисциплін психолого-педагогічного циклу свідчить, що вони не повністю відповідають вимогам підготовки фахівців до роботи з обдарованими дітьми. Використовуючи діючу структуру загально-педагогічної підготовки студентів, потрібно доповнити педагогічні дисципліни новітніми досягненнями з проблем вияву, розвитку, навчання і виховання обдарованих учнів.

Для підготовки майбутніх учителів початкової до роботи з обдарованими учнями науковою бібліотекою ТНПУ ім. В. Гнатюка пропонується необхідна наукова література (підручники, посібники) – 23 найменування, яка передбачає вивчення обдарованості як психолого-педагогічного феномена, психодіагностику здібностей та обдарувань дитини, проблеми виявлення та розвитку обдарованості, підходи та стратегії роботи з обдарованими учнями. Проте студентами I- IV курсів відділення «Початкова освіта» протягом одного навчального року ця література використовується не в повному обсязі. Результати аналізу продемонстровані у таблиці 1.8.

Таблиця 1.8

Наукова література бібліотеки, її кількість та використання студентами відділення «Початкова освіта»

Список літератури (посібники, підручники) з вивчення феномену обдарованості	К-сть	Корист. студ. «ПО»
1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по направл. и спец. психологии / Д. Б. Богоявленская. — М. : Академия, 2002. — 320с.	2	1
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по направл. и спец. психологии / Д. Б. Богоявленская. — М. : Академия, 2002. — 320с. — (Высшее образование).	2	1
3. Гильбух Ю. З. Внимание: одаренные дети / Ю. З. Гильбух. — М. : Знание, 1991. — 80 с.	1	0
4. Гильбух Ю. З. Розумово обдарована дитина : Психологія, діагностика, педагогіка / Ю. З. Гильбух ; Пер. з рос. — К. : Віпол, 1993. — 75 с. — (Учитель і психодіагностика).	1	0

Продовження табл. 1.8

5. Доровской А. И. Дидактические основы развития одаренности учащихся : учебное пособие / А. И. Доровской. — М. : Рос. пед. агенство, 1998. — 210 с.	1	0
6. Здібності. Обдарованість. Таланти : система роботи з обдарованими дітьми / упоряд. М. Голубенко. — К. : Шк. світ, 2009. — 128 с. — (Б-ка "Шкільного світу")	1	3
7. Клименко В. В. Психологические тесты таланта : Семейный альбом / В. В. Клименко. — Х. : Фолио, 1996. — 414 с.	1	3
8. Кондратенко Л. Розумові здібності дитини : (Диференційно-діагностичний довідник психолога школи І ступеня) / Л. Кондратенко ; За заг. ред.: С.Максименка, О.Главник. — К. : Главник, 2004. — 112 с.	1	0
9. Кречмер Э. Гениальные люди / Э. Кречмер ; пер. с нем. Г. Ноткина. — СПб. : Академический проект, 1999. — 238 с. — (Б-ка зарубежной психологии).	3	0
10. Леви В.Л. Нестандартный ребенок / В. Л. Леви. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Знание, 1988. — 256 с.	4	2
11. Лосева А. А. Психологическая диагностика одаренности / А. А. Лосева. — М. : Академ. проект: Трикса, 2004. — 176 с. — (Руководство практического психолога).	1	5
12. Одаренные дети : пер. с англ. / общ. ред. Г.В.Бурменской, В.М.Слуцкого. — М. : Прогресс, 1991. — 376 с.	2	7
13. Одаренный ребенок . — Под. ред. О.М. Дьяченко. — М. : Междун. образоват. психолог. коледж, 1997. — 140 с. — ("Дошкольное образование").	1	1
14. Психология индивидуальных различий / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. — М. : ЧеРо, 2000. — 776 с. — (Хрестоматия по психологии).	6	0
15. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С.Лейтеса. — М. : Академия, 1996. — 416 с.	2	17
16. Рубинштейн С. Л. Способности / С. Л. Рубинштейн // Психология индивидуальных различий / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. — М. : ЧеРо, 2000. — С. 20 –39.	1	1
17. Савенков А.И. Детская одаренность: развитие средствами искусства / А. И. Савенков. — М. : Пед. общество России, 1999. — 220 с.	1	2
18. Савенков А.И. Одаренные дети в детском саду и школе : Учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / А. И. Савенков. — М. : Академия, 2000. — 232 с.	1	1

Продовження табл. 1.8

19. Фриман Джоан. Как развить таланты ребенка, от рождения до 5 лет = Bright a Button / Дж. Фриман ; пер. с англ. А. Левитовой ; ред. Е. Копелева. — М. : ПРО : Альвис : Столетие, 1995. — 230 с. — (Любовь. Семья. Дети).	1	0
20. Чудновский В. Э. Одаренность: дар или испытание / В. Э. Чудновский, В. С. Юркевич. — М. : Знание, 1990. — 80 с. — (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Педагогика и психология"; №12).	1	0
21. Штерн В. Умственная одаренность : психологические методы испытания умственной одаренности в их применении к детям школьного возраста / В. Штерн. — СПб. : Союз, 1997. — 128 с. — (Психология ребёнка).	1	0
22. Щепланова Е.И. Психологическая диагностика одаренности школьников : проблемы, методы, результаты исследований и практики / Е. И. Щепланова ; гл. ред. Д. И. Фельдштейн. — М. ; Воронеж : Модэк, 2004. — 368 с. — (Библиотека психолога).	1	3

Навчальними програмами у педагогічних вищих навчальних закладах не передбачено вивчення предмету «Обдарованість та методика роботи з обдарованими учнями початкової школи». Однак в навчальних планах є можливість вивчення спецкурсів за вибором. Одним із таких спецкурсів може бути «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Проблема підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями є актуальною та недостатньо дослідженою. Аналіз теоретичних досліджень дає можливість стверджувати про недостатній рівень підготовки майбутніх педагогів та несформованість готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями.

Вчитель початкової школи має не лише помітити та ідентифікувати обдарованість в особистості, а ще й навчати, виховувати та розвивати, тобто

знати специфіку роботи з такою категорією дітей. Успішність та ефективність діяльності вчителя початкової школи з обдарованими учнями в багатьох аспектах залежить від знання психолого-педагогічної характеристики обдарованих учнів молодшого шкільного віку, методик їх діагностики, технологій навчання та виховання. Обстеження обдарованих учнів дає можливість не тільки ідентифікувати цей феномен, а й спланувати власну педагогічну діяльність задля майбутнього самоутвердження та соціалізації обдарованої дитини.

2. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкової школи повинна бути окреслена в рамках компетентнісного підходу, а вчитель початкової ланки має володіти як ключовими, так і специфічними компетенціями з сприяння та розвитку потенційних можливостей учнів. У процесі підготовки педагогів слід забезпечити набуття знань, формування умінь та навичок, необхідних для роботи з обдарованими дітьми.

3. Навчальні фахові дисципліни та дисципліни психолого-педагогічного циклу, методичної підготовки мають великі потенційні можливості для формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями, проте ці можливості використовуються недостатньо.

4. На основі аналізу наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з'ясовано, що обдарованість – поєднання високого рівня інтелекту, творчих здібностей, мотивації, які формуються під впливом індивідуальних та соціальних чинників і розвиваються у процесі діяльності на основі задатків і здібностей.

5. Обдарованість формується під впливом певних чинників (спадкові дані, виховний процес, емоційно-вольова сфера, фізичний стан, стан здоров'я, оточення, система цінностей, випадковість, комунікативна сфера, матеріальне забезпечення).

Феномен обдарованості охарактеризовано:

- за видом – розумова (поєднує інтелектуальну та творчу обдарованість), академічна, соціальна, художня, фізична;
- за ступенем сформованості – актуальна та потенційна;
- за віковими особливостями – рання, пізня;
- за широтою виявлення – загальна та спеціальна;
- за формою прояву – явна, прихована.

Розвиток здібностей можна визначити за такими рівнями:

- обдарованість – рівень розвитку здібностей вище середнього;
- талант – розвиток здібностей високого рівня з елементами унікальності;
- геніальність – надвисокий рівень розвитку здібностей із вагомими внесками для суспільства.

6. Обдаровані учні молодшого шкільного віку – це ті особистості, які вирізняються з-поміж інших дітей поведінкою, спілкуванням (перевага надається старшим дітям, оскільки з однолітками часто спілкуватися нецікаво), інтенсивним розвитком психічних процесів (довготривала та оперативна пам'ять; висока продуктивність та міцність запам'ятовування; досконале володіння просторово-часовими характеристиками явищ; мимовільна, стійка увага; домінування дивергентного мислення; творча уява; багатий словниковий запас; висока швидкість письма з одночасним зниженням його якості), специфічними особливостями (домінування внутрішніх мотивів; володіння абсолютним порогом чутливості; відповідальність; самокритичність; прагнення до добра, справедливості, правди; виявлення інтересу до духовних цінностей; почуття гумору; почуття справедливості), інтенсивним фізичним розвитком; домінуванням пізнавальної мотивації та дослідницької активності.

6. У характеристиці обдарованих учнів та «звичайних», обдарованих та «відмінників» існують відмінності в проявах психічних процесів,

поведінки в соціальному оточенні. Кожному із видів обдарованості притаманні специфічні форми прояву під час уроків в початковій школі.

7. Концепція обдарованості передбачає чотири стратегії навчання обдарованих учнів:

- прискорення (інтенсифікація, диференціація);
- поглиблення;
- збагачення;
- проблематизація.

8. У діагностиці обдарованості існують значні проблеми – немає єдиного інструментарію діагностики та виявлення цього феномена. Ідентифікація обдарованості здійснюється поетапно, а використання того чи іншого методу залежить від конкретної мети діагностики. Для ідентифікації видів обдарованості визначають специфічні показники та методики діагностики.

9. Підготовка студентів до роботи з обдарованими учнями має ґрунтуватися на системі теоретичних знань, практичних умінь та навичок і повинна бути взаємопов'язана з комплексом навчальних психолого-педагогічних дисциплін.

Публікації автора:

1. Мерва Л.С. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями : стан і проблеми / Л. С. Мерва // Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. : Педагогіка та психологія // Зб. наук. праць. – Випуск 573 / Редкол. І.С. Руснак та ін. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 99 – 107.

2. Мерва Л.С. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями як педагогічна проблема / Л.С. Мерва // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / гол. ред. Г. Терещук. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – № 2. – С. 245 – 250. – Бібліогр. в кінці ст.

3. Мерва Л.С. Проблеми виявлення творчої обдарованості учнів початкової школи / Л.С. Мерва // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія // Зб. наук. праць. – Випуск 31 / Редкол. : В. І. Шахов та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – С. 91 – 96.

4. Мерва Л.С. Обдарований учень молодшого шкільного віку як суб'єкт педагогічного супроводу / Л. С. Мерва // Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. : Педагогіка та психологія // Зб. наук. праць. – Випуск № 705 / Редкол. І.С. Руснак та ін. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С. 115 – 124.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

2.1. Компоненти, критерії і показники визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями

Феномен готовності є предметом досліджень як психологів, так і педагогів. Аналізуючи дослідження в галузі професійної освіти, можна виокремити різноманітні твердження щодо визначення поняття «готовність»:

– схильність до чого-небудь, бажання зробити що-небудь; стан, при якому все зроблено для чого-небудь [26, с. 257];

– стан, при якому все зроблено, все готово для чогось (С. Ожегов) [138, с. 213];

– результат професійної підготовки (І. Гавриш) [35, с.12];

– установка особистості на певну поведінку, установка на активні й доцільні дії, пристосування особистості для успішних дій, що зумовлені мотивами й психічними особливостями особистості; здатність до діяльності, яка виражається в активному позитивному ставленні до неї; схильність до діяльності, що переходить на високому рівні розвитку в особливу захопленість (В. Крутецький) [88, с. 28 – 34];

– передумова подальшого професійного розвитку (Н. Щерба) [247, с. 14];

– складне особистісне утворення, багатокomпонентна система, сукупність компонентів якої надає особистості змогу виконувати конкретну роботу; виокремлено професійний, допрофесійний, непрофесійний рівні готовності до праці (В. Моляко) [121, с. 24].

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури свідчать про значний інтерес науковців до проблеми формування готовності особистості

до майбутньої професійної діяльності, різних підходів у визначенні даного поняття, а саме, у М. Дяченко та Л. Кандибовича [57], К. Дурай-Новакової [55], Л. Кондрашової [81; 82], С. Максименка та О. Пелеха [109], Ю. Кулюткіна та Г. Сухобської [97], А. Линенка [102] В. Чайки [231; 232].

Ю. Кулюткін та Г. Сухобська характеризують готовність як здатність особистості свідомо ставити цілі, будувати плани та обирати способи їх досягнення [97, с. 41 – 44].

М. Дяченко та Л. Кандибович визначають готовність як активно діючий стан особистості, установку на визначену поведінку, змобілізованість сил для виконання певного завдання [57, с. 65].

С. Максименко та О. Пелех характеризують готовність до того чи іншого виду діяльності як «цілеспрямоване вираження особистості, що містить її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки» [109, с. 70].

У професійній готовності до виховної роботи В. Сластьонін виділяє такі взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний, виконавський [195, с. 187].

З. Беркита трактує готовність як інтегровану якість особистості, яка охоплює мотиваційний, змістовий, процесуальний компоненти, що проявляються і реалізуються в цілісній системі педагогічної взаємодії вчителя і учнів. Дослідниця встановила, що вищим рівнем сформованості готовності є його професійна компетентність – інтегрована якість, яка охоплює обізнаність людини, досвід, ціннісне ставлення, а отже, готовність – складова його професійної діяльності [16, с. 7].

Л. Бекірова розглядає готовність як певний психічний стан особистості, що постійно трансформується, розвивається у процесі формування певного виду готовності, забезпечує ефективність, високу результативність професійної діяльності. Формування готовності до педагогічної діяльності є можливим лише в процесі професійної підготовки, яка являє собою процес, мету, результат цього процесу [17, с. 6 – 7].

Узагальнення підходів вчених до готовності як результату професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя дало можливість Л. Костюченко дійти висновку, що готовність майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності – інтегрована якість особистості, яка характеризується стійкими моральними цінностями і позитивною мотивацією фахівця, набутими компетенціями, спрямованістю на саморозвиток, які формуються у навчальному комплексі у професійній підготовці [85, с. 5 – 6].

Сутністю готовності до будь-якого виду діяльності, як стверджує В. Чайка, є єдність двох взаємопов'язаних компонентів – мотиваційного і процесуального, тобто спонукального і виконавського [232, с. 76].

А. Линенко готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності розглядає як інтегроване особистісне утворення, що характеризується прогнозованою активністю особистості під час підготовки і введення в діяльність. Готовність студентів до педагогічної діяльності дає змогу упевнено почуватись на місці учителя, швидше адаптуватися до шкільних умов, успішно вирішувати складні завдання навчально-виховної роботи, вивчати особистісні якості та властивості учнів, визначати оптимальні засоби педагогічного впливу, аналізувати результати педагогічної діяльності, долати емоційні, фізичні навантаження [102, с. 44].

Т. Гуцан у дисертаційному дослідженні «Формування готовності майбутнього вчителя економіки до профільного навчання старшокласників» [43, с. 12] зазначила такі аспекти проблеми готовності:

1. готовність до діяльності та діяльність є взаємообумовленими феноменами;
2. процесом формування готовності можна цілеспрямовано керувати, якщо встановлені педагогічні умови, фактори, засоби.

У дослідженнях проблем вищої школи (І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Семиченко, М. Сметанський, Г. Тарасенко та ін.) зміст поняття «готовність» до професійно-педагогічної діяльності набуває значення

складного соціально-педагогічного явища, синтезу особистісних індивідуально-психологічних якостей і системи професійно-педагогічних знань, умінь і навичок [170, с. 39 – 56; 190, с. 12 – 16].

Аналіз досліджень проблеми готовності до майбутньої професійної діяльності дає можливість говорити про те, що готовність до того чи іншого виду діяльності є особистісною якістю.

Унаслідок теоретичного аналізу наукової літератури, дисертаційних досліджень, можемо трактувати готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями як результат професійної підготовки, що включає формування:

- базових психолого-педагогічних знань, умінь та навичок;
- специфічних знань, умінь та навичок до роботи з обдарованими учнями;
- професійно важливих якостей;
- мотивації та потреб особистості.

Ураховуючи наявність різних підходів до тлумачення поняття «готовність», його структури, науковці [57; 148; 237] використовують різні критерії оцінювання компонентів готовності особистості до діяльності і вважають, що компонентами готовності особистості є: ставлення до діяльності або настанова, мотиви, знання про предмет і способи діяльності, навички та вміння їхнього практичного використання.

Найчастіше виокремлюють такі компоненти готовності, як мотиваційний, змістовий і операційний [148, с. 130 – 160]. Проаналізуємо та систематизуємо дослідження даної проблематики та спробуємо визначити компоненти, критерії та показники рівнів готовності студентів відділення «Початкова освіта» до роботи з обдарованими учнями.

В. Моляко наголошує, що основними психологічними компонентами готовності до трудової діяльності як стійкої характеристики особи є знання, вміння, навички, мотиви діяльності [121, с. 62].

Т. Шестакова виокремлює мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інтелектуальний та операційно-діяльнісний компоненти [237, с. 96].

М. Дьяченко, Л. Кандилович вважають, що готовність включає такі компоненти [56, с. 44 – 50]:

- мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї, стійкі професійні мотиви);

- орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності);

- операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін.);

- вольовий (самоконтроль, вміння керувати діями);

- оцінювальний (самооцінка професійної підготовленості і відповідність процесу вирішення професійних завдань).

Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен визначають такі компоненти готовності [58, с. 92]:

- мотиваційний (відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку);

- орієнтаційний (знання та уявлення про особливості та умови діяльності);

- операційний (володіння способами та прийомами діяльності, необхідними компетенціями);

- вольовий (самоконтроль, самообілізація, вміння керувати діями);

- оцінний (самооцінка своєї підготовленості).

Є. Павлютенков акцентує увагу на таких компонентах готовності: потрібнісний, мотиваційний, діяльнісний, операційний, рефлексивний, оцінювальний, моральний, психологічний, практичний [143, с. 6 – 8].

Ю. Татур у структурі готовності виокремлює п'ять компонентів: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий [204, с. 172].

Проаналізувавши дослідження науковців [56; 57; 143; 204; 224 та ін.] щодо компонентів готовності, зауважимо, що вони пояснюються особливостями предмета дослідження, метою і засобами розв'язання проблеми. Часто виокремлені компоненти готовності не мають глибокого методологічно-теоретичного обґрунтування, чітких класифікаційних ознак, що призводить до слабких взаємозв'язків між компонентами. Результати досліджень науковців узагальнено та подано у таблиці 2.1, що дало нам можливість виявити спільні та відмінні риси та визначити компоненти готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями.

Таблиця 2.1

Компоненти готовності до педагогічної діяльності в дослідженнях педагогів і психологів

Дослідники	Компоненти готовності до педагогічної діяльності
Т. Шестакова	Мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інтелектуальний, операційно-діяльнісний
М. Дьяченко, Л. Кандибович	Мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оцінювальний
Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен	Мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оцінний
Є. Павлютенков	Потрібнісний, мотиваційний, діяльнісний, операційний, рефлексивний, оцінювальний, моральний, психологічний, практичний.
В. Моляко	Когнітивний, операційний, мотиваційний
Ю. Татур	Мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смісловий, емоційно-вольовий
В. Сластьонін	Мотиваційно-ціннісний, виконавський

Найчастіше дослідники виділяють три основні компоненти в структурі готовності особистості до різних видів діяльності. Насамперед вони вказують на мотиваційний компонент. Складовими цього компонента є інтерес студентів до діяльності, до навчання, їх зацікавлення, бажання виконувати ту

чи іншу роботу. Когнітивний (пізнавальний, теоретичний) компонент стосується освіченості студентів, їх теоретичної підготовки, знань, що розкривають теоретичний і методичний зміст професійної діяльності. Операційно-діяльнісний або практичний, чи виконавський компонент – це володіння людиною системою необхідних умінь і навичок майбутньої діяльності (вміння оцінювати власний професійний рівень, планувати, організовувати й контролювати свої дії).

Якість підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями визначається достатнім чи високим рівнем готовності до такої діяльності. У зв'язку з цим постає питання визначення компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими школярами.

Для оцінки готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями доцільно виділити такі компоненти, які репрезентуватимуть студента – майбутнього вчителя початкової школи як компетентного фахівця у напрямку розвитку обдарувань учнів:

– мотиваційний – професійна спрямованість особистості, прагнення до реалізації навчальних та інтелектуальних можливостей обдарованих учнів ;

– змістовий – інформаційна обізнаність та знання основних понять про структуру обдарованості, її види, фактори розвитку, засоби діагностики;

– практичний – практична підготовленість до діагностики і прогнозування розвитку обдарувань школярів, планування діяльності педагогічного супроводу їх розвитку.

Готовність майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності в напрямку розвитку обдарувань учнів – одна із складових його професійної компетентності.

Результати аналізу наукових праць, що висвітлюють проблеми вищої школи, свідчать про різноманітні трактування понять «компетентність» та «компетенція».

На думку В. Шахова, компетентність у сфері педагогічної діяльності містить теоретико-методологічні, психолого-педагогічні та дидактико-технологічні знання; діагностико-прогностичні, аналітичні, рефлексивні уміння; професійні педагогічні позиції, професійно важливі якості особистості; педагогічну ерудицію; педагогічне мислення (здатність до аналізу педагогічних ситуацій); педагогічну інтуїцію й імпровізацію; педагогічну спостережливість; педагогічний оптимізм; педагогічне прогнозування [234, с. 78]. Готовність і компетентність є інтегральним багаторівневим особистісним новоутворенням, яке характеризує ступінь підготовленості до діяльності. Готовність та компетентність взаємопов'язані та взаємозалежні [80; 230; 234].

Дослідниця професійної освіти Н. Бібік дискутує, що поняття «компетенція» – вужче, похідне від поняття «компетентність», встановлює синонімічний ряд цих понять: «комплекс умінь», «умілість», «готовність до», «здатність до». Авторка вважає, що «компетентність» та «компетенція» – освітні результати, які досягаються засобами змісту освіти, соціумом в міжособистісному, культурному контексті тощо. Проте, перше поняття відрізняється від другого обсягом. Тобто із часткових результатів (компетенцій) складається загальний результат (компетентність) [80, с. 46 – 47].

А. Хуторской стверджує, що компетенція – вимога до підготовки, а компетентність – результат підготовки. На його думку, компетентність – володіння певними компетенціями [230, с. 62 – 63].

Е. Зеєр констатує, що компетентність – результат навчання (научуваність), а компетенція – конкретна практична діяльність. Компетенція передбачає наявність досвіду самостійної діяльності на основі універсальних знань [66, с. 53 – 54].

На думку В. Байденка, компетенція – готовність і здатність доцільно діяти відповідно до вимог, а також методично, організовано, самостійно

вирішувати завдання і проблеми, самостійно оцінювати свої результати [7, с. 14 – 18].

Н. Брюханова вважає, що «компетентність» – властивість професіонала, що вказує на здатність доцільно та ефективно діяти за певних обставин, тобто реалізовувати компетенції [24, с. 49].

Таким чином, проаналізувавши поняття «компетенція», «компетентність», «готовність» можемо зробити висновок, що:

- «компетенція» – наперед задана вимога до підготовки; якість освітньої підготовки фахівця; складова «компетентності»;

- «компетентність» – знання, обізнаність, досвід; володіння «компетенціями»; актуальний прояв компетенцій; досвід успішної діяльності;

- «готовність» – налаштування на виконання діяльності; усвідомлення мотивів діяльності.

Узагальнюючи теоретичні положення, у своєму дослідженні визначаємо готовність учителя до роботи з обдарованими учнями як його компетенцію, в якій основними є професійні функції фахівця та його вміння, достатні для його реалізації. У цьому питанні ми врахували результати досліджень О. Барбіної, В. Семиченко, О. Пехоти та ін. про те, що зміст та обсяг професійних функцій та дотичних до них умінь і навичок окреслюють професіограма, чинні програми з опорою на нові стандарти початкової освіти, нормативне забезпечення навчання і виховання обдарованих учнів в системі їх всебічного розвитку. Реалізація професійних функцій здійснюється в процесі навчально-пізнавальної, розвивальної і виховної діяльності, за умови сформованості знань, умінь і навичок, особистісних структур учителя [8, с. 37; 189, с. 26 – 28]. Дані висновки пояснюють логіку наступних припущень щодо рівня підготовленості компетентного фахівця: у процесі підготовки у ВНЗ особистість досягає результату, тобто вона є готовою до діяльності, яка передбачалася. Під час теоретичної та практичної підготовки

майбутні вчителі набувають професійного досвіду, а отже фахівець стає компетентним у даному виді діяльності.

Аналізуючи освітньо-кваліфікаційну характеристику учителя початкової школи [162], нами виявлено, що вона складається з базових (загально-фахових) компетенцій:

- функціональної – організація навчання та виховання учнів початкової школи;

- когнітивної – сформованість методологічних, фахово-теоретичних, нормативно-правових, загально-методичних, загально-технологічних знань та обізнаності у педагогічній діяльності;

- діяльнісної – методологічні, методичні, технологічні знання, уміння, навички;

- соціально-особистісної – професійно-педагогічне співробітництво, педагогічне спілкування, прояв професійних, моральних та громадянських якостей, усвідомлення власної приналежності до педагогічної діяльності.

На нашу думку, враховуючи специфіку діяльності вчителя початкової школи, до базових компетенцій логічно включити спеціальні (специфічні) компетенції, що відображають особливості змісту конкретної предметної сфери його професійної діяльності. Наприклад, робота з ліворукими учнями, з гіперактивними, емоційно нестабільними школярами тощо, а в нашому конкретному випадку – робота з обдарованими учнями:

- функціональні – організація навчання та виховання обдарованих учнів, діагностика їх пізнавальних психічних процесів, психолого-педагогічний супровід школярів у напрямку розвитку їхніх обдарувань;

- когнітивні – спеціально-теоретичні, науково-теоретичні основи обдарованості, основні напрямки та перспективи розвитку обдарованої особистості; спеціально-методичні, технологічні вміння у роботі з обдарованими учнями;

- діяльнісні – готовність до інноваційної діяльності, до навчання і виховання обдарованих учнів, вміння планувати педагогічну діяльність у

напрямку розвитку обдарувань, вивчення і використання передового педагогічного досвіду вчителів;

- соціально-особистісні – вміння задовольняти пізнавальні потреби учнів молодшого шкільного віку, усвідомлювати особисту відповідальність за розвиток обдарувань учнів, прояв моральних, громадянських якостей.

Отже, для досягнення високого ступеня професіоналізму вчитель повинен володіти як базовими, так і специфічними компетенціями (в нашому випадку – в напрямі роботи з обдарованими учнями). Тому для визначення рівня засвоєння базових та специфічних компетенцій використаємо поняття «критерій».

Критерій – підстава для оцінки, визначення, або класифікації чогось; мірило [26, с. 588]. У філософському словнику під редакцією М. Розенталя «критерій» визначається як вимірник для оцінки будь-чого, засіб перевірки достовірності того чи іншого твердження, гіпотези [219, с. 192].

Критерій повинен враховувати три параметри: чому, в ім'я чого суб'єкт діє, що він здійснює; якими засобами користується і за яких умов. Критерій зазвичай складається власне із каузального (чому і чого), змістового або результативного (що) і динамічного (як) показників [82, с. 37].

Критерії здебільшого виражаються через показники, які можна спостерігати та піддавати фіксації результатів.

Ураховуючи вище зазначене, необхідно визначити такі критерії, за допомогою яких можна об'єктивно вивчити стан готовності майбутніх учителів до співпраці з обдарованими школярами. Тому, кожен із компонентів, критеріїв та показників готовності вчителя початкової школи складається із базових та специфічних компетентностей, що відображено у рисунку 2.1.

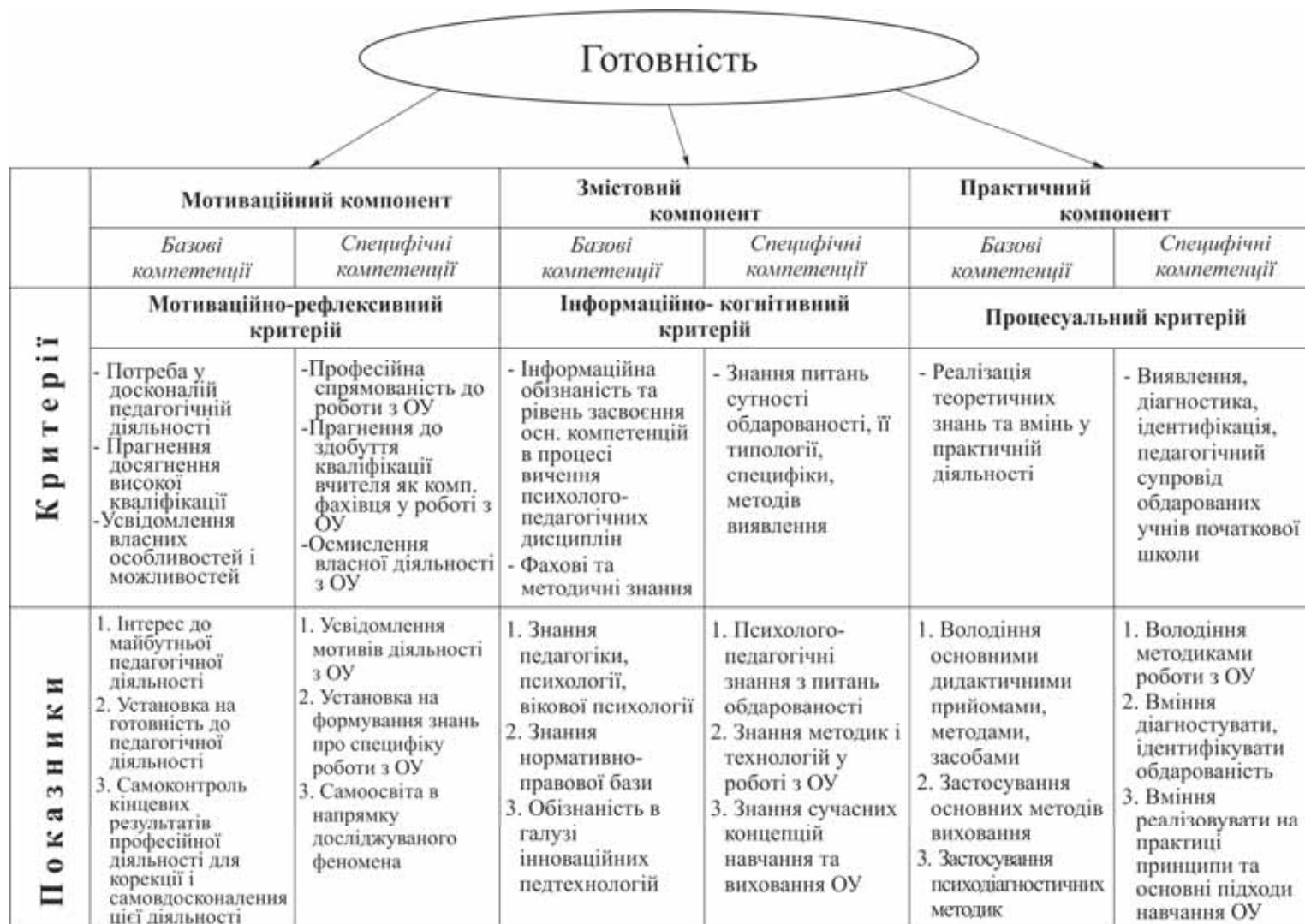

Рис. 2.1.

Структура готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями

Мотиваційний компонент готовності передбачає усвідомлення мотивів, спонукальні причини, потреби, почуття, переконання та інтереси до професійної діяльності, характеризує пізнання й аналіз педагогом явищ власної свідомості та діяльності, характеризується осмисленням й усвідомленням власних дій; критичний аналіз змісту і методів діяльності у напрямку розвитку обдарувань учнів.

Базовими (загально-професійними) компетенціями за мотиваційно-рефлексивним критерієм :

- усвідомлення власних особливостей і можливостей;
- потреба у досконалій педагогічній діяльності;
- прагнення досягнення високої кваліфікації.

Показниками готовності до педагогічної діяльності за мотиваційно-рефлексивним критерієм є:

- інтерес до майбутньої педагогічної діяльності;
- установка на готовність до педагогічної діяльності;
- самоконтроль кінцевих результатів професійної діяльності для корекції і самовдосконалення цієї діяльності.

Специфічна компетенція передбачає формування професійної спрямованості до роботи з обдарованими учнями, прагнення до здобуття кваліфікації вчителя як компетентного фахівця у роботі з обдарованими учнями, осмислення власної діяльності з обдарованими учнями. Основними показниками готовності до роботи з обдарованими учнями даного компонента є:

- усвідомлення мотивів діяльності з обдарованими учнями;
- установка на формування знань про специфіку роботи з обдарованими учнями;
- самоосвіта в напрямку досліджуваного феномена.

Змістовий компонент структури готовності майбутнього вчителя початкової школи передбачає наявність знань, інформаційна обізнаність та

рівень засвоєння основних компетенцій в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін; фахові та методичні знання.

Базова компетенція інформаційно-когнітивного критерію передбачає: професійну педагогічну підготовку (предметна, психолого-педагогічна, методична). Цей компонент визначається навчальним планом, програмою, підручниками і є основою теоретичної підготовки студентів. Основними показниками можемо виділити :

- знання з історії педагогіки, з психології, вікової та педагогічної психології, теорії навчання та виховання;
- знання нормативно-правової бази;
- обізнаність в галузі інноваційних педтехнологій.

Специфічна компетенція передбачає: психолого-педагогічні знання, уміння з питань обдарованості, знання теорії та історії дослідження феномена «обдарованість»; знання методичної та технологічної бази у роботі з обдарованими учнями; знання специфіки роботи з обдарованими учнями. Основними показниками готовності виділимо такі:

- знання про обдарованість, види обдарованості, індивідуальні , вікові особливості обдарованих учнів;
- знання сучасних концепцій навчання та виховання обдарованих учнів;
- знання методик і технологій у роботі з обдарованими особистостями.

Практичний компонент передбачає логічність виділення етапів формування професійних умінь майбутніх учителів, визначення продуктивних видів діяльності студентів, форм і методів роботи, забезпечує практичну реалізацію теоретичної бази знань. Основними показниками (базовими компетенціями) процесуального критерію є:

- володіння основними дидактичними прийомами, методами, засобами;
- застосування основних методів виховання;
- застосування психодіагностичних методик.

Показниками сформованості специфічної компетенції є:

- володіння методиками роботи з обдарованими учнями;
- вміння діагностувати, ідентифікувати обдарованість в школярів;
- вміння реалізовувати в педагогічній діяльності принципи та основні підходи навчання та виховання обдарованих учнів.

Отже, мотиваційний, змістовий, практичний компоненти в сукупності репрезентують структуру готовності педагога до діяльності у напрямку розвитку обдарувань учнів.

Окрім якісних критеріїв, під час дослідження професійної готовності учені виділяють також рівні її сформованості на підставі кількісних критеріїв. У науковій літературі рівнем називають співвідношення “вищих” і “нижчих” шаблів розвитку структур тих, чи інших об’єктів [224; 237], або процесів і виділяють:

- низький, середній і високий [237, с. 141];
- дуже високий, високий, середній, низький, дуже низький [52, с. 59];
- продуктивний (високий), перехідний (середній) та виконавський (репродуктивний, низький, пасивний) [224, с. 103].

Рівень – відображення якісної структурності процесу розвитку готовності та показник цілісності, системності цієї якості, ступеня її розвитку [232, с. 80].

Опираючись на дослідження психології та педагогіки, враховуючи результати емпіричних досліджень, визначення критеріїв, компонентів готовності до роботи з обдарованими учнями дали змогу виділити чотири рівні сформованості готовності: низький, середній, достатній і високий (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні сформованості готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями

Компоненти	Критерії	Показники готовності	Рівні готовності			
			Низький	Середній	Достатній	Високий
Мотиваційний	Мотиваційно-рефлексивний	1. Усвідомлення мотивів діяльності з ОУ. 2. Установа на формування знань про специфіку роботи з ОУ. 3. Самоосвіта в напрямку досліджуваного феномена.	-слабко уявляють необхідність та доцільність майбутньої роботи з ОУ; -байдуже ставляться до соц.замовлення; -інтерес до роботи з ОУ виявляють епізодично; - не прагнуть працювати з ОУ	-не завжди усвідомлюють необхідність і доцільність майбутньої діяльності щодо розвитку обдарувань учнів; -не зовсім осмислюють соціальне значення даної роботи; -дещо проявляється інтерес до даної діяльності з ОУ	-усвідомлюють значення майб. діяльності з ОУ, проте не прикладають зусиль для власної фахової підготовки у даному напрямку; -частково осмислюють соціальне значення даної роботи; -виявляють недостатній інтерес до майбутньої співпраці з обдарованими учнями	- усвідомлюють необхідність та доцільність майбутньої д-ті з ОУ; -усвідомлюють роль вчителя у розвитку обдарувань учнів в контексті соц.замовлення; -виявляється високий інтерес до майбутньої д-ті з ОУ;
Змістовий	Інформаційно-когнітивний	1. Психолого-педагогічні знання з питань обдарованості. 2. Знання методик і технологій у роботі з ОУ. 3. Знання сучасних концепцій навчання та виховання ОУ.	-знання про обдарованість, теорію та історію, методику та технології досліджуваного феномена не прослідковуються; - не сформовані уміння працювати з джерелами інформації у даному напрямку; -не виявляють інтерес у роботі з літературою про обдарування учнів	- знання з окремих предметів про обдарованість мають фрагментарний і, несистемний х-р; -можуть самостійно опрацьовувати навчальну л-ру; -володіють певними знаннями,але застосовують їх за шаблоном; -інтерес до джерел інформації проявляється епізодично	-знання з питань обдарованості особистості здобувають систематично, встановлюють міжпредметні зв'язки ; -знаннями володіють повною мірою; -цікавляться феноменом з різних джерел інформації	-знаннями сфери обдарованості володіють повною мірою з елементами творчого пошуку; -прослідковуються дослідницькі, проблемні методи та прийоми пізнання;
Практичний	Процесуальний	1. Володіння методиками роботи з ОУ. 2. Вміння діагностувати, ідентифікувати і розвивати обдарованість. 3. Вміння реалізувати на практиці принципи та основні підходи навчання ОУ	-слабко володіють вміннями і навичками роботи з ОУ; -практичні дії щодо супроводу ОУ виконують за аналогією, з допомогою та під керівництвом викладача	-прагнуть реалізувати знання на практиці самостійно, але під керівництвом викладача; -застосовують знання у практичній діяльності з певними труднощами	-усвідомлюють власний рівень практичної підготовки, прагнуть самостійно його удосконалити; - не в повній мірі застосовують знання на практиці	- впевнено застосовують знання на практиці, в нових умовах, вільно імпровізують;

Низький рівень сформованості готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями характеризується епізодичним інтересом до майбутньої діяльності з обдарованими учнями, слабкою мотивацією до опанування основ обдарованості, нечітким визначенням необхідності та доцільності роботи з такою категорією учнів, байдужим ставленням до соціального замовлення у таких вчителях. Студенти, які належать до цього рівня, навчальний матеріал засвоюють поверхнево, знання з досліджуваного феномена мають несистемний, фрагментарний характер. Уміння працювати із джерелами інформації сформовані недостатньо, інтерес у роботі з навчальною, науковою літературою не виявляється. Такі студенти недостатньо володіють вміннями і навичками роботи з обдарованими учнями, практичні дії виконують за аналогією, з допомогою та під керівництвом викладача. Студентам такого рівня бракує самостійності у прийнятті рішень, їм важко проаналізувати та оцінити власну діяльність. Вони виявляють недостатню стійкість до негативних моментів у роботі з обдарованими учнями, частково керують емоційними станами, виявляють нестійкі вольові зусилля до роботи з обдарованими учнями.

Другий рівень – середній. Для студентів цього рівня характерне емоційно-ціннісне ставлення до роботи з обдарованими учнями. Вони осмислюють соціальне значення даної роботи у майбутньому, прослідковується позитивна, але не завжди усвідомлена та стійка мотивація до отримання знань, набуття умінь та навичок в напрямку обдарувань особистості. Знання з навчальних предметів у них систематизовані, але міжпредметні зв'язки між ними студенти не завжди чітко розуміють. Майбутні вчителі початкової школи, які належать до цього рівня даного рівня можуть самостійно опрацьовувати літературу, володіють певними знаннями про обдарованих учнів і роботу з ними. Здобуті знання застосовують за шаблоном, потребують контролю та підтримки викладача, оскільки відчувають певні труднощі. Прагнуть навчитися аналізувати свою

діяльність, оцінити її результат. У студентів даного рівня можна прослідкувати часткову стійкість до різноманітних емоційних моментів у діяльності, стійкість вольових зусиль.

Специфікою достатнього рівня сформованості готовності до роботи з обдарованими учнями є усвідомлення соціально значущих цілей, формулювання мети, прагнення досягти її оптимальним способом. Студенти даного рівня готовності мають яскраво виражений інтерес до майбутньої професійної діяльності в напрямку розвитку обдарувань учнів. Знання в даній галузі здобувають систематично, мають цілісний характер, але на практиці їх застосовують не в повній мірі. Для цього рівня характерне намагання постійно аналізувати, оцінити свою діяльність, прагнення удосконалити результати діяльності. У студентів цієї групи сформовані особисті погляди та переконання, вироблена певна психологічна установка на готовність діяти, вони працездатні, організовані, наполегливі.

Високий рівень готовності характеризується усвідомленістю необхідності та доцільності майбутньої діяльності з обдарованими учнями, виявом високого інтересу до даної роботи. На цьому рівні майбутні вчителі початкової школи володіють системою дій пошуку знань з елементами творчого пошуку. У них прослідковуються дослідницькі, проблемні методи та прийоми пізнання. Для цього рівня притаманне адекватне усвідомлення практичної готовності до майбутньої роботи з обдарованими учнями. Студенти впевнено застосовують знання на практиці, вільно імпровізують. В повній мірі можуть проаналізувати та оцінити свою діяльність. Даний рівень готовності характеризується сформованістю особистих поглядів та переконань, емоційною стійкістю, працездатністю, організованістю, творчістю.

Визначаючи рівні сформованості готовності за мотиваційним, змістовим, практичним компонентами, ми керувалися такими положеннями:

– низький рівень передбачає слабку мотивацію та недостатнє усвідомлення необхідності опанування знань в напрямку майбутньої

діяльності з обдарованими учнями; наявність поверхневих професійних знань;

– середній рівень готовності передбачає часткову мотивацію та усвідомлення майбутньої діяльності в напрямку обдарувань учнів; наявність базових знань професійної підготовки;

– достатній рівень передбачає достатню мотивацію та усвідомлення цінності майбутньої професійної діяльності; наявність стійких професійних знань та достатнє застосування їх на практиці;

– високий рівень передбачає стійку мотивацію та високе усвідомлення цінності майбутньої професійної діяльності; наявність стійких професійних знань та застосування їх у практичній роботі у повному обсязі з елементами творчості.

Таким чином, готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями – це інтегративна властивість особистості, що характеризується системою професійних знань і вмінь специфічного спектру діяльності, професійною самосвідомістю, усвідомленістю соціальної значущості фахівця, прагненням та бажанням стати висококваліфікованим спеціалістом у напрямку розвитку обдарувань учнів. Мотиваційний, змістовий, практичний компоненти в сукупності репрезентують структуру готовності педагога до діяльності у напрямку розвитку обдарувань учнів.

2.2. Модель реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями

В сучасному, динамічно-мінливому суспільстві, спостерігається потреба в неординарних особистостях. Їх виховання – найважливіше завдання системи освіти, розв'язання якого у великій мірі залежить від якості

підготовки педагогічних кадрів в цілому та від рівня підготовки майбутніх вчителів до роботи з обдарованими дітьми.

Питаннями професійної підготовки вчителя початкової школи присвячені праці Н. Бібік [19], Н. Кічук [76], О. Савченко [187] та ін. Модель вчителя початкових класів розробляли такі дослідники: І. Казанжи [75], Н. Кузьміна [91], В. Сластьонін [197], О. Отич [141]. Над моделюванням процесу підготовки вчителя в напрямку роботи з обдарованими учнями працюють Ю. Клименюк [4], Т. Зорочкіна [67].

Вперше в 60-70 рр. розробила модель радянського вчителя Н. Кузьміна. Вона обґрунтувала основні підходи до створення професіограми вчителя, визначила сукупність головних компонентів педагогічної діяльності [91, с. 142].

На думку В. Сластьоніна, модель повинна включати: вимоги до змісту психолого-педагогічної, спеціальної, загальноосвітньої підготовки вчителя; особисті якості педагога [197, с. 5 – 10].

О. Отич розробила модель виховної діяльності вчителя, структура якої складається з мотиваційно-ціннісного, орієнтаційного, контрольного-регулюючого компонентів, а також підструктуру професійно-методичного досвіду [141, с. 12 – 13].

І. Казанжи у моделі вчителя відображає єдність трьох складових – теоретичної, практичної, морально-етичної підготовки [75, с. 79].

А. Радченко запропонувала модель професійної педагогічної компетентності вчителя, яка включає: інтелектуальну, психологічну, управлінську, мотиваційну, комунікативну, проєктивну, дидактичну, методичну [173, с. 9].

Модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з дітьми шестирічного віку, яку розробила О. Савченко, є складовою частиною їх загальної професійної підготовки, що здійснюється в процесі вивчення курсів психолого-педагогічного циклу, курсу анатомії та фізіології дитини,

курсів методик, у процесі проходження практик, при проведенні досліджень в курсових та дипломних роботах [150, с. 37].

Організація роботи в початковій школі з обдарованою дитиною великою мірою залежить від підготовленості випускника до такої діяльності.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «підготовка» визначається як запас знань, навичок, досвіду в процесі навчання, а також практичної діяльності [26, с. 256].

Сучасні науковці розглядають професійну готовність майбутнього фахівця з позиції суб'єкта пізнавальної та навчально-професійної діяльності, здатного цілеспрямовано регулювати власні дії.

Кваліфікація (за Зязюн І.А.) формально зумовлена типом одержаної освіти й документами, що дають право на роботу зі спеціальності [68].

Підготовка майбутніх вчителів у вищій педагогічній освіті – складна динамічна система. Загальнопедагогічна підготовка є складовою професійного становлення майбутніх учителів і передбачає вивчення педагогічної теорії та шкільної практики на конкретному матеріалі.

Об'єктивна характеристика процесу підготовки може бути подана на основі аналізу структури, змісту, методів діяльності сучасного ВНЗ та якості роботи його випускників.

Під час розробки моделі реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями опиралися на визначення поняття «модель»:

– уявний чи умовний образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його «представник» [26, с. 535];

– уявно представлена або матеріально реалізована система, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження і здатна змінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт [248, с. 78];

– штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм чи формул, який подібним досліджуваному об'єкту чи явищу і який відображає та відтворює в більш простому вигляді структуру,

властивості, взаємозв'язки та відношення між елементами цього об'єкту [45, с. 45];

– «система, що мисленнево уявляється або матеріально реалізується, яка, відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт» [240, с. 22];

– фрагмент реальності [188, с. 24].

Поділяючи думки науковців, можемо сказати, що модель реалізації педагогічних умов підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями – сукупність елементів (соціального замовлення, мети, завдань, педагогічних умов, змісту, форм, методів, засобів підготовки), що впливають на неї в цілому, між собою взаємообумовлені та взаємозалежні.

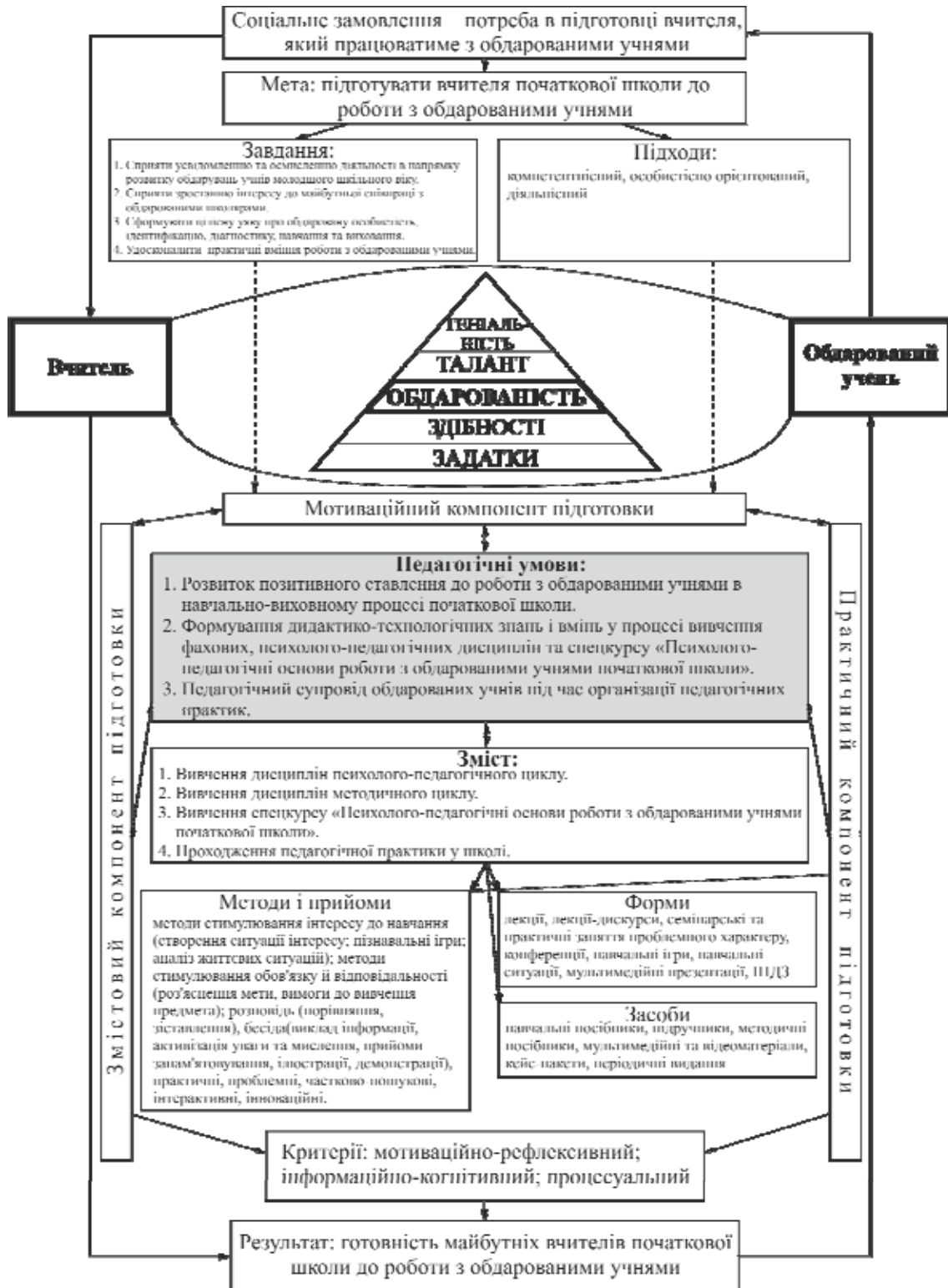
Побудова моделі дасть змогу систематизувати поняття, які характеризують особливості системи підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями; узагальнити спостережуваний педагогічний процес; схематично відобразити структуру та структурні взаємозв'язки.

Модель реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями реалізовувалася на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів до досліджуваного виду педагогічної діяльності.

Розроблена модель реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями (рисунок 2.2) базується на вимогах до фахівця початкової школи (п. 1.3), структурі процесу навчання у ВНЗ, структурі готовності майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями початкової школи, соціального замовлення та потреб суспільства, відображає взаємодію суб'єктів освітнього процесу «обдарований учень – вчитель». Взаємодія основних конструктів (обдарований учень – вчитель) впливає із соціального замовлення, яке формує мету, завдання, основні підходи, відображає процес підготовки

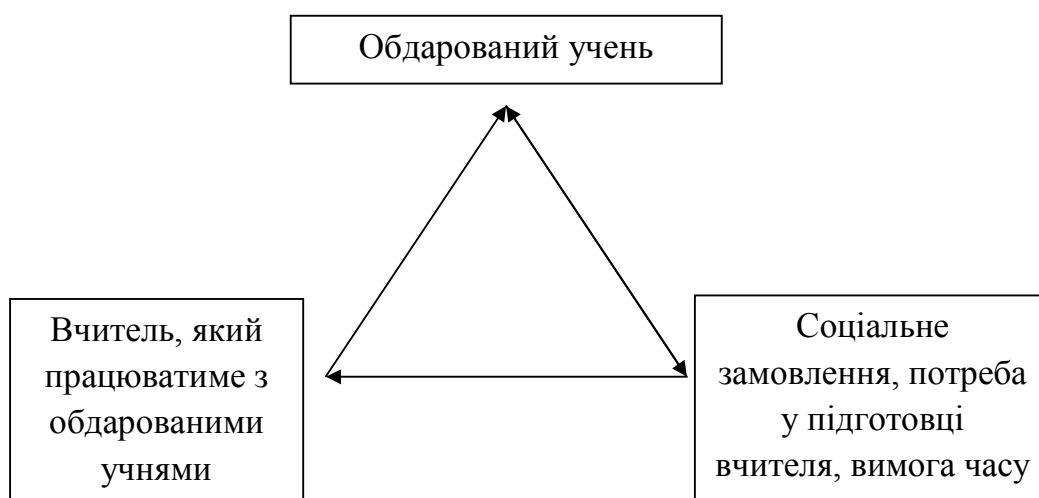

майбутнього вчителя початкової школи через вплив педагогічних умов на формування готовності через зміст, форми, методи та прийоми, засоби.

Рис. 2.2. Модель реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями

Обдаровані учні – це ті особистості, які є у суспільстві, вони народжуються, розвиваються, навчаються у школі і потребують висококваліфікованого впливу, навчання та виховання. Для держави, у свою чергу, є потреба у таких дітях, які стануть рушійною силою багатьох сфер суспільства. Тому, беззаперечним є взаємозв'язок «Обдарований учень» – «Соціальна потреба у підготовці вчителя» – «Вчитель», який відображено у рисунку 2.3.

Рис. 2.3. Система взаємодії «обдарований учень» – «соціальне замовлення» – «вчитель початкової школи»

Метою виконання соціального замовлення є підготувати вчителя початкової школи, здатного працювати з обдарованими учнями.

Відповідно до мети, та виконання вчителем функцій у майбутньому, окреслимо завдання формування готовності до такого виду діяльності: сприяти усвідомленню та осмисленню діяльності в напрямку розвитку обдарувань учнів молодшого шкільного віку; сприяти зростанню інтересу до майбутньої співпраці з обдарованими школярами; сформуванню уяву про

обдаровану особистість, ідентифікацію, діагностику, навчання та виховання; удосконалити практичні вміння роботи з обдарованими учнями.

Ураховуючи специфіку діяльності вчителя початкової школи до діяльності з обдарованими учнями, окреслено підходи та їх реалізацію:

1. Компетентнісний підхід – «пріоритетна орієнтація на цілі – вектори освіти: набуваність, самовизначення, самоактуалізація, соціалізація, розвиток індивідуальності» [66, с. 5]. Е. Зеєр визначає нові освітні конструкти, які об'єднує в ключові кваліфікації (особистісні, міжособистісні якості, здібності, уміння, навички) [66, с. 63]: компетентності, компетенції, метапрофесійні якості [66, с. 5]. Автор вказує на те, що ці конструкти мають практико-орієнтовану та діяльнісну направленість. Компетентність, на його думку – це сукупність, знань, умінь, досвіду, яка відображається в готовності до їх реалізації [66, с. 51]. Дж. Равен вказує на те, що до складових компетентності входять: внутрішня мотивація, система особистісних цінностей (ініціатива, лідерство, інтерес до діяльності), роль особистості в суспільстві [172, с. 24]. Компетентнісний підхід у дослідженні реалізовувався через деякі компоненти компетентності (підвищення мотивації, інтересу, ініціативи), а також включення специфічних компетенцій, що відображають особливості змісту конкретної предметної сфери його професійної діяльності, тобто роботи з обдарованими учнями (організація навчання та виховання обдарованих учнів, діагностика їх пізнавальних психічних процесів, психолого-педагогічний супровід школярів у напрямку розвитку їхніх обдарувань; науково-теоретичні основи обдарованості, основні напрямки та перспективи розвитку обдарованої особистості; методичні, технологічні вміння у роботі з обдарованими учнями). Специфічні компетенції передбачають досвід самостійної діяльності [66, с. 54], реалізація їх в конкретній практичній діяльності – у роботі з специфічною категорією учнів.

2. Особистісно орієнтований підхід передбачає вплив навчання на формування особистості [198, с. 34], який реалізовувався через вміння

задовольняти пізнавальні потреби учнів молодшого шкільного віку; усвідомлення особистої відповідальності за розвиток обдарувань учнів; прояв моральних, громадянських якостей; вміння здійснення рефлексії (самопостереження, самопізнання, самоаналіз тощо) [198, с. 35].

3. Діяльнісний підхід передбачає розв'язання завдань навчання, виховання, розвитку особистості і головним у такому підході, як стверджує З. Слєпкань, є – виявлення властивостей і зв'язків у світі у процесі діяльності [198, с. 28]. Діяльнісний підхід включав мотиви, завдання, навчальні дії, контроль, оцінка знань, умінь, який реалізовувався через формування готовності до інноваційної діяльності, до навчання і виховання обдарованих учнів; вміння планувати педагогічну діяльність у напрямку розвитку обдарувань, вивчення і використання передового педагогічного досвіду.

Якість підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями визначається рівнем готовності, який відображено у структурі готовності і передбачає такі компоненти: мотиваційний, змістовий, практичний (п. 2.1).

Рівень готовності до майбутньої діяльності формується через вплив педагогічних умов, змісту, застосування методів і прийомів, засобів навчання.

Поняття «умова» висвітлюється дослідниками та науковцями по різному. У філософії поняття «умова» трактується як сукупність об'єктів, що необхідні для їхнього існування [219, с. 703].

В Великому тлумачному словнику сучасної української мови [26, с. 1295] говориться про те, що «умова» – це:

- необхідна обставина, яка уможлиблює здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяє чомусь;
- правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь.

В «Словнику російської мови» С. Ожегова «умова» – сукупність взаємозалежних, взаємозумовлених обставин процесу діяльності [138, с. 746].

У педагогіці професійної освіти є своєрідні трактування поняття «педагогічна умова» і розглядаються як:

- категорія, яка необхідна для досягнення конкретної педагогічної мети [148, с. 20, 55 – 56];
- сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, що забезпечують високу результативність навчального процесу [111, с. 11 – 12].
- свідомо створені в навчально-виховному процесі умови, які забезпечують формування відповідних знань, умінь та навичок [59, с. 9];
- особливості організації навчально-виховного процесу, які створюють єдність навчання і виховання майбутніх учителів, сприяють гармонійному всебічному розвитку особистості [151, с. 8].

Можемо відмітити, що в останні роки помітним став інтерес до визначення психолого-педагогічних, організаційних, дидактичних умов в напрямку формування готовності студентів до роботи з обдарованими учнями. Так, Т. Зорочкіна у дисертаційному дослідженні визначила такі педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями [67, с. 8 – 11]:

- створення авторського спецкурсу, посібників, навчально-методичного комплексу;
- опанування теоретичних та методичних засад, сучасних методів інтерактивного, інформаційного, диференційованого навчання;
- спрямованість на інноваційні технології навчання.

М. Федоров підкреслює, що психолого-педагогічну підготовку студентів до роботи з обдарованими дітьми необхідно розглядати комплексно при наявності необхідних педагогічних умов, які ефективно впливають на рівень готовності майбутніх учителів до розвитку обдарованої особистості. В ході дослідження відзначає, що наявність сукупності оптимальних умов сприяє створенню цілісної системи підготовки студентів і виділяє такі [218, с. 9]:

- удосконалення теоретично-методичної підготовки;

- удосконалення практичної підготовки.

О. Полетай визначила та обґрунтувала комплекс педагогічних умов підготовки майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми, які пов'язані з розвитком обдарованості майбутніх вчителів трудового навчання, підготовкою до практичного впливу на учнів через середовище [151, с. 8 – 10]:

1. Розвиток обдарованості у майбутніх вчителів трудового навчання, який містить «підумови»:

- оцінно-рефлексивні умови (розуміння суспільної ролі педагога, усвідомлення вимог педагогічної професії, реалізація творчої установки на оволодіння професією вчителя);

- мотиваційні умови (використання ефективних форм роботи для розкриття творчого потенціалу студентів);

- дидактичні умови (спонукання студентів до самостійної діяльності, удосконалення педагогічних умінь та особистісних якостей).

2. Теоретична та практична підготовка майбутніх учителів, що включає:

- дидактичні умови (система діагностики, використання сучасних систем та технологія навчання обдарованих учнів);

- емоційно-емпатійні умови (прояв поваги до потреб, інтересів обдарованого учня);

- організаційні умови (системність та злагодженість діяльності педагогічного колективу щодо обдарувань учнів).

3. Підготовка майбутніх учителів до практичного впливу на учнів через середовище:

- емоційно-емпатійні умови (естетичне, здорове і надійне оточення учня, сприятливий психологічний клімат, доброзичлива співпраця);

- організаційні умови (привабливість процесу навчання учнів);

- діяльнісні умови (наявність в учня необхідного життєвого предметного досвіду).

Отже, аналіз досліджень минулих років дає нам можливість зробити висновок, що в контексті нашого дослідження реалізація педагогічних умов має на меті: забезпечити психолого-педагогічний супровід професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до діяльності з обдарованими учнями; удосконалити практичні вміння роботи з обдарованими учнями; сформувати професійні уміння в умовах навчального процесу ВНЗ; підвищити рівень професійної компетентності; сприяти усвідомленню та осмисленню діяльності в напрямку розвитку обдарувань учнів молодшого шкільного віку; сприяти зростанню інтересу до майбутньої співпраці з обдарованими школярами.

Педагогічні умови дадуть змогу ефективно побудувати процес формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Педагогічні умови підготовки відображають структуру готовності майбутніх учителів до співпраці з обдарованими учнями молодшого шкільного віку.

Ми розуміємо, що від реалізації педагогічних умов залежатиме рівень сформованості професійних знань, умінь та навичок майбутніх фахівців початкової школи. Формування знань, умінь, навичок у студентів у напрямку роботи з обдарованими учнями буде ефективним, якщо реалізуються такі педагогічні умови:

1. Розвиток позитивного ставлення до роботи з обдарованими учнями в навчально-виховному процесі початкової школи.

2. Формування дидактико-технологічних знань і вмінь у процесі вивчення фахових дисциплін та спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи».

3. Педагогічний супровід обдарованих учнів під час організації педагогічних практик.

Реалізація першої умови «Розвиток позитивного ставлення до роботи з обдарованими учнями в навчально-виховному процесі початкової школи» здійснювалася через:

- формування потреби у досконалій педагогічній діяльності, прагнення досягнення високої кваліфікації, усвідомлення власних особливостей і можливостей, професійної спрямованості до роботи з обдарованими учнями, осмислення власної діяльності з обдарованими учнями;

- підвищення інтересу до майбутньої педагогічної діяльності в напрямку співпраці з обдарованими учнями;

- установку на формування знань про специфіку роботи з обдарованими учнями;

- осмислення соціального замовлення та потреб суспільства у висококваліфікованих фахівцях, які співпрацюватимуть з такою категорією дітей.

Реалізація складових цієї педагогічної умови здійснювалася під час проведення лекцій, круглих столів, тренінгів, семінарів, практичних занять за допомогою методів стимулювання інтересу до навчання (створення ситуації інтересу; пізнавальні ігри; аналіз життєвих ситуацій), методів стимулювання обов'язку та відповідальності (роз'яснення мети, вимоги до вивчення предмета).

Друга педагогічна умова «Формування дидактико-технологічних знань і вмінь у процесі вивчення фахових дисциплін та спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи» реалізовувалася в процесі вивчення фахових дисциплін та спецкурсу (когнітивний компонент) і здійснювалася через формування знань з педагогіки та психології, вікової психології та методичних дисциплін (методика викладання української мови, математики, природознавства, трудового навчання, фізкультури, образотворчого мистецтва, музики). Знання сфери обдарованості, її типології, специфіки, методів виявлення обдарованої особистості, технологій роботи з обдарованими учнями, сучасних концепцій навчання та виховання втілювалися в ході лекційних, семінарських, практичних занять з застосуванням проблемних, частково-пошукових, творчих, інтерактивних методів навчання. Для підвищення рівня готовності до роботи з обдарованими учнями використовувалися навчальні,

методичні посібники, мультимедійні та відеоматеріали, кейс-пакекти, періодичні видання.

Третя педагогічна умова «Педагогічний супровід обдарованих учнів під час організації педагогічних практик» реалізовувалася в процесі практичних занять та проходження педагогічних практик різних видів у школі за допомогою методів спостереження, розповіді, бесіди, консультування. Під час проходження педагогічних практик студенти здійснювали психодіагностичну роботу, складала «Карту обдарованого учня класу», планували діяльність з обдарованими учнями та взаємодію з батьками та вчителями.

Вивчаючи стан готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями, ми визначили критерії (мотиваційно-рефлексивний, інформаційно-когнітивний, процесуальний) та показники, які дали можливість об'єктивно оцінити результат підготовки.

Результатом підготовки студентів відділення «Початкова освіта» є готовність особистості здійснювати роботу з обдарованими учнями.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

1. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями – особистісно-професійна якість, яка відображена в індивідуально-психічних якостях, комплексі базових і специфічних знань, умінь та навичок з розвитку обдарувань учнів, мотивації та потреб особистості.

2. У структурі готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями виокремлено компоненти, критерії та показники визначення рівня готовності до досліджуваного виду діяльності.

3. На основі результатів аналізу наукових досягнень та практики підготовки фахівців до роботи з обдарованими учнями виокремлено компоненти, які репрезентують майбутнього вчителя початкової школи як компетентного фахівця з розвитку обдарувань учнів, це – мотиваційний (професійна спрямованість особистості, прагнення до реалізації навчальних та інтелектуальних можливостей обдарованих учнів), змістовий (знання основних понять про структуру обдарованості, її види, чинники розвитку, засоби діагностики), практичний (практична підготовленість до діагностики і прогнозування розвитку обдарувань школярів, планування діяльності, педагогічний супровід їх розвитку).

4. Основними показниками готовності до роботи з обдарованими учнями мотиваційно-рефлексивного критерію є усвідомлення мотивів діяльності з обдарованими учнями; установка на формування знань про специфіку роботи з обдарованими учнями; самоосвіта в напрямі досліджуваного феномена. Показниками готовності за інформаційно-когнітивним критерієм є психолого-педагогічні знання з питань обдарованості; знання технологій навчання обдарованих учнів; знання сучасних підходів до навчання та виховання обдарованих учнів. Показниками готовності за процесуальним критерієм є вміння застосовувати в практичній діяльності методики роботи з обдарованими учнями; вміння діагностувати та ідентифікувати обдарованість у молодших школярів, реалізовувати на практиці основні підходи навчання обдарованих учнів.

5. За допомогою мотиваційно-рефлексивного, інформаційно-когнітивного, процесуального критеріїв визначено стан готовності майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Означені критерії компонентів структури готовності до роботи з обдарованими учнями дали можливість виокремити рівні її сформованості:

- низький – слабка мотивація; неусвідомлення потреби набуття знань в напрямку роботи з обдарованими учнями; наявність поверхневих професійних знань;

- середній – часткова мотивація; усвідомлення майбутньої діяльності в співпраці з обдарованими учнями; наявність базових професійних знань;

- достатній – достатня мотивація; усвідомлення майбутньої діяльності з обдарованими учнями; наявність стійких базових знань, застосування їх у практичній діяльності;

- високий – стійка мотивація; усвідомлення цінності та важливої ролі майбутньої професії; наявність стійких професійних знань, повноцінне застосування їх на практиці з елементами творчості.

6. Визначено педагогічні умови, від реалізації яких залежить рівень сформованості професійних знань, умінь, навичок студентів в рамках досліджуваного феномена: 1) розвиток позитивного ставлення до роботи з обдарованими учнями в навчально-виховному процесі початкової школи; 2) формування дидактико-технологічних знань і вмінь у процесі вивчення фахових, психолого-педагогічних дисциплін та спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи»; 3) педагогічний супровід обдарованих учнів під час організації педагогічних практик.

7. Змодельовано процес реалізації педагогічних умов в процесі підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями, який відображає систему взаємодії і сукупності складових: соціального замовлення (потреба у вчителях, які працюватимуть з обдарованими учнями); мети (підготувати вчителя початкової школи до співпраці з обдарованими особистостями); специфічних завдань окресленого напрямку підготовки; відповідних до специфіки роботи з обдарованими учнями підходів (компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного); специфічних педагогічних умов, змісту, форм, методів, засобів підготовки.

8. Реалізація складових педагогічних умов здійснюється через удосконалення змісту фахових дисциплін, дисциплін психолого-педагогічного циклу, впровадження в навчальний процес спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової

школи», виконання завдань специфічного спрямування під час проходження педагогічних практик у школі. Зміст процесу навчання відображається у специфічних методах та прийомах (створення ситуацій зацікавленості майбутньою діяльністю з обдарованими учнями; аналіз життєвих ситуацій; практичні; проблемні; частково-пошукові), формах (лекції нестандартної структури; практичні заняття проблемного характеру; мультимедійні презентації; ІНДЗ), засобах (мультимедійні та відеоматеріали, кейс-пакети тощо) навчання.

Публікації автора:

1. Мерва Л. Готовність майбутніх учителів початкової школи до співпраці з обдарованими учнями / Л. Мерва // Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти : матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20-21 квітня 2012 р. / Людмила Мерва ; редкол. : В. П. Коцур, Д. С. Мазоха, І.І. Доброскок, [та ін.]. – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди, 2012. – С. 80–82. – Бібліогр. в кінці ст.

2. Мерва Л. С. Компоненты, критерии и показатели определения уровня готовности будущих учителей начальной школы к сотрудничеству с одаренными учениками / Л. С. Мерва // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2014. – Т. 2 (10), Issue 20. – С. 70–74.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

3.1. Організація і зміст експериментальної роботи з підготовки студентів відділення «Початкова освіта» до навчання і виховання обдарованих учнів

У попередніх розділах на основі аналізу психолого-педагогічної літератури була з'ясована сутність обдарованості, її структура, види, форми вираження, охарактеризовано тісний зв'язок обдарованості дитини з активною діяльністю, спілкуванням, рефлексією, процесом соціалізації, особливостями обдарованості учнів початкової школи. На основі результатів емпіричного дослідження виявлено стан готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями, причини низького рівня сформованості досліджуваного феномена у вчителів-практиків, обґрунтовано психолого-педагогічні умови і шляхи ефективної підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» до співпраці з цією категорією учнів.

Ураховуючи результати теоретичних та експериментальних даних, стало можливим змодельовати зміст та організацію формульованого експерименту, перевірити ефективність педагогічних умов підготовки студентів до роботи з обдарованими учнями.

Для організації формульованого експерименту було використано методологічні і теоретичні положення, що стосуються сутності педагогічного експерименту, вимог до його організації та методики проведення, збору та статистичної обробки емпіричних даних, їх кількісного та якісного аналізу, узагальнення тощо [6].

У процесі експериментальної роботи проводилися консультації з учителями початкової школи, виступи на методичних об'єднаннях шкіл,

педагогічних читаннях і семінарах у ВНЗ, готувалися необхідні експериментальні матеріали для уроків в початковій школі, організовувались диспути і тренінги з проблем обдарованості дитини.

Підготовка студентів до навчання і виховання обдарованих учнів здійснювалася на основі розробленої моделі, актуалізувала пошуки такої концепції, яка б забезпечувала узагальнення і систематизацію знань з дисциплін гуманітарного і професійно-орієнтованого циклів. Міждисциплінарне інтегрування здійснювалося в умовах традиційного підходу до організації професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. У цьому контексті такі дисципліни, як вступ до спеціальності, історія педагогіки, педагогіка, психологія, вікова і педагогічна психологія, основи педагогічної майстерності, освітні технології, методика викладання дисциплін початкової освіти, методика виховної роботи, спецкурс «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи», педагогічні практики набували певної професійної орієнтації, реалізовувалася прикладна спрямованість розділів і тем, що були дотичними до психолого-педагогічних проблем навчання і виховання обдарованої дитини в умовах сім'ї і навчального середовища початкової школи. Вивчення спецкурсу на завершальному етапі підготовки фахівців дало змогу систематизувати дидактико-технологічні знання, ефективно вдосконалювати практичні уміння і навички роботи з дітьми під час педагогічної практики в VIII – IX семестрах.

Для організації експериментальної роботи було використано модель експериментального навчання (п. 2.2), що відображала його взаємозалежні і взаємозумовлені компоненти: мотиваційний, змістовий, практичний. Важливою складовою моделі були педагогічні умови, що забезпечували системотвірну функцію, оскільки охоплювали діяльність основних суб'єктів освітнього процесу, організаційні форми і методи роботи.

Мотиваційний компонент було зреалізовано через чітку постановку основних завдань експериментального навчання. Визначальними вимогами

до змісту й організації підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями були специфічні принципи підготовки: міждисциплінарний підхід; професійне спрямування підготовки на навчання і виховання обдарованих учнів (вивчення основних нормативних документів, які формують систему уявлень і знань, спрямованих на розвиток обдарованості); реалізація диференційованого навчання, що уможливило активізацію пізнання студентами теорії і практики роботи з обдарованими учнями; дидактичний резонанс, що сприяв пошуку оптимальних методів викладання й учіння, оптимальності професійної підготовки. Виокремлені принципи взаємопов'язані, однак визначальним і системотвірним був міждисциплінарний підхід, що реалізовувався в міжпредметних зв'язках. Це дало можливість акцентувати увагу на міжпредметному плануванні, усуненні дублювання основних категорій, фактів, раціональній організації занять з використанням інноваційних підходів. В основу ідеї інтегрування була покладена дедуктивно-індуктивна логіка розгортання змісту навчального матеріалу дисциплін: від загального до конкретного, від конкретного до загального на більш високому рівні абстрагування. Так, на початковому етапі, під час вивчення курсу «Вступ до спеціальності» студенти мали можливість ознайомитися із поняттям «обдарована дитина». Зміст цього поняття поступово ускладнювався під час вивчення «Психології» (вводилися поняття «задатки», «здібності», «нахили», «талант», «геніальність»), «Педагогіки» (набувалися знання з вивчення основних стратегій навчання і виховання обдарованих учнів, розроблялися практичні завдання через конкретизацію основних видів, форм прояву обдарувань учнів), «Психодіагностики» (ознайомлювалися із основними видами діагностик різних видів обдарованості, здійснювали основні діагностичні методики на практиці).

Урахування вимог специфічних принципів забезпечило можливість реалізації структурно-номінативної реконструкції фахової підготовки студентів в умовах традиційного навчання. Такий підхід дав можливість

сформувати достатній рівень професійної готовності майбутнього педагога до роботи з обдарованими учнями на засадах єдності змісту дисциплін гуманітарного та професійно-орієнтованого циклів, їх міждисциплінарного інтегрування. Саме тому «Вступ до спеціальності», «Історія педагогіки», «Педагогіка», дисципліни психологічного циклу, «Основи педагогічної майстерності», «Освітні технології», окремі методики, «Теорія і методика виховання», «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи», педагогічна практика набували професійної орієнтації, прикладної спрямованості тих розділів і тем, які були дотичними до проблем обдарованості дитини на етапі навчання в початковій школі. Вивчення на завершальному етапі підготовки спецкурсу забезпечило формування і вдосконалення практичних умінь і навичок через трансформацію знань у безпосередню практику роботи з дітьми під час педагогічних практик в восьмому і дев'ятому семестрах.

Коротко охарактеризуємо зміст основних професійно-зорієнтованих дисциплін в контексті формування у студентів дидактико-психологічних знань і умінь роботи з обдарованими учнями початкової школи.

Курс «Вступ до спеціальності» передбачав формування у студентів знань про сутність і специфіку професійної діяльності вчителя, розробку орієнтованих програм із самоосвіти і самовиховання, аналіз професіограм учителя, ознайомлення з питаннями наукової організації його праці.

Вивчення «Історії педагогіки» сприяло формуванню у майбутнього вчителя загальної і педагогічної культури, основних підходів до навчання і виховання обдарованих дітей в різні історичні періоди. Окрім цього майбутні фахівці вчилися аналізувати погляди та ідеї видатних педагогів на проблеми індивідуалізації навчання, розвитку здібностей і талантів учнів.

Курс «Педагогіка» був основним в системі дисциплін професійно-орієнтованого циклу і передбачав формування основ педагогічного мислення майбутніх фахівців, знань педагогічних закономірностей, принципів виховання і навчання. Окрім знань внутрішньої сторони процесу навчання,

мотивації учіння, проблем активності, розвитку особистості, вивчення цього курсу забезпечило формування у студентів знань про структуру обдарованості, її взаємозв'язок зі здібностями, нахилами, талантами, шляхами педагогічного впливу на їх розвиток.

У процесі тісної співпраці з викладачами і студентами під час вивчення курсу «Загальні основи педагогіки» особливої уваги заслугоували такі теми ІНДЗ: «Вчитель як творець педагогічного процесу», «Розвиток та формування творчої особистості», «Діяльність як фактор розвитку особистості» та ін. Це дало можливість осмислити значення таких понять як «розвиток, виховання і формування особистості», «суть самовиховання», «розвиток здібностей» та ін.

З курсу «Дидактики» увага зосереджувалась на питаннях внутрішньої мотивації учіння, активізації пізнавальних процесів дидактичними засобами.

У процесі вивчення курсу «Теорія і методика виховання» актуальними стали питання наукових основ процесу виховання (факторів, принципів, змісту, форм і методів).

В процесі вивчення «Загальної психології» увагу було зацентровано на визначенні сутності діяльності як важливої умови психічного саморозвитку особистості, її здібностей. Аналіз функцій психічної діяльності дав змогу з'ясувати їх особливості у регуляції всіх виявів життєдіяльності людини, охарактеризувати репродуктивну і творчу діяльність, співвідношення самостійності, об'єктивної і суб'єктивної новизни та оригінальності.

Дисципліни психологічного циклу забезпечували можливість формувати знання про закономірності формування особистості в процесі її навчання і виховання, типові та індивідуальні особливості учнів молодшого шкільного віку в контексті розвитку психічних процесів, обдарувань та їх діагностики. Важливим завданням під час вивчення психології було формування у студентів умінь самостійно розробляти діагностичну програму виявлення обдарованого учня і спостереження за його діяльністю.

Курс «Основи педагогічної майстерності» передбачав формування у студентів особистісних вимірів освітнього процесу і педагогічної діяльності, оволодіння засобами подолання напружень у взаємодії з учнями, попередження конфліктності, уміннями спілкуватися, всебічно аналізувати педагогічну ситуацію і моделювати шляхи її розв'язання.

Курс «Освітні технології» був спрямований на ознайомлення студентів із основними навчальними, виховними, соціально-виховними технологіями, а також технологіями управління загальноосвітнім навчальним закладом, з технологією педагогічної діагностики та оцінки навчальних досягнень учнів, вимірювання рівнів вихованості школярів та рівнів розвитку учнівського колективу; формування у студентів вміння вибирати особистісно-орієнтовані освітні (педагогічні) технології в навчально-виховному процесі школи; стимулювання особистісного саморозвитку, професійного самовиховання та прагнення бути успішним у професійній діяльності.

У процесі вивчення окремих методик увагу було зацентовано на дидактико-технологічних, психологічних, організаційних, виховних можливостях уроку в контексті розвитку обдарувань учнів та їх діагностики; передбачено формування знань про критерії ефективності уроку, діагностичні методи визначення рівнів навчальних можливостей учнів.

Вивчення курсу «Теорія і методика виховної роботи» сприяло формуванню готовності майбутніх фахівців розв'язувати конкретні завдання виховного впливу, організації виховних заходів, вивчення індивідуальних особливостей учасників учнівських колективів.

Для забезпечення синтезу теорії і практики важливим став спецкурс «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи» (додаток В). Основними завданнями спецкурсу було передбачено:

- підготувати студентів до роботи з обдарованими учнями початкової школи з урахуванням специфіки обдарованості та станом її вирішення в Україні;

- ознайомити із різновидами загальної та спеціальної обдарованості, особливостями психології обдарованих дітей;
- ознайомити з організацією навчання та виховання обдарованих учнів.

Прослухавши курс, студенти повинні знати природу обдарованості людини; специфіку різновидів обдарованості; психологічну характеристику обдарованих учнів та їх особливості; форми і методи роботи з обдарованими учнями; способи ідентифікації обдарованості.

Вивчення спецкурсу передбачає формування у студентів умінь працювати з обдарованими учнями початкової школи в умовах урочної, позаурочної та позашкільної форм навчання; визначати вид, ступінь обдарованості; надавати рекомендації педагогам та батькам щодо навчання та виховання обдарованих учнів.

Спецкурс дає студентові можливість набути навиків співпрацювати з обдарованими учнями початкової школи; здійснювати психодіагностичну діяльність; консультування батьків та вчителів, які безпосередньо працюють з обдарованими учнями.

Для ефективного засвоєння навчального матеріалу спецкурсу використовувалися різноманітні форми проведення занять (лекції, лекції-дискурси, семінарські та практичні заняття проблемного характеру, конференції, навчальні ігри, навчальні ситуації, мультимедійні презентації, індивідуальні навчально-дослідні завдання); застосовувалися методи та прийоми – стимулювання інтересу до навчання (створення ситуації інтересу; пізнавальні ігри; аналіз життєвих ситуацій); методи стимулювання обов'язку й відповідальності (роз'яснення мети, вимоги до вивчення предмета); розповідь (порівняння, зіставлення), бесіда (виклад інформації, активізація уваги та мислення, прийоми запам'ятовування, ілюстрації, демонстрації), практичні, проблемні, частково-пошукові, творчі, інтерактивні, інноваційні.

Спецкурс передбачав 20 год. лекцій, 16 год. практичних занять, 8 год. на самостійну роботу та 10 год. на індивідуально-дослідну діяльність.

Зміст лекційних та практичних занять, завдань на самостійне опрацювання та теми індивідуальних навчально-дослідних завдань, контрольні запитання відображені у додатку В.

Під час опрацювання теми № 3 «Модель обдарованості» в ході лекційного заняття (додаток Г) було використано проблемний метод викладу матеріалу, а також застосовано «колективну мозкову атаку» (спільне розв'язання проблеми на основі стимулювання творчої активності, під час якого студенти обговорювали та пропонували велику кількість варіантів її вирішення) як один із видів інтерактивних технологій [153 с. 46 – 47].

В ході практичного заняття № 4, під час вивчення теми «Психологічні особливості обдарованих учнів молодшого шкільного віку», для успішної реалізації мети заняття було застосовано кейс-метод [153 с. 50 – 51], який передбачав поділ студентської групи на підгрупи, які отримали індивідуальний кейс-пакет із проблемним завданням. Студенти мали проаналізувати ситуацію, вникнути в суть проблеми, запропонувати шляхи її вирішення і вибрати альтернативні. Відповіді повинні були мати аргументований характер. Зміст кейс-паketу відображений у додатку Ж.

В процесі опрацювання теми практичного заняття №5 «Діагностика обдарованості. Процес обстеження обдарованих особистостей» студенти розробляли для кожного з етапів обстеження обдарованих учнів індивідуальний план дій. Для цього студенти групи були поділені на три підгрупи, кожна з яких працювала над I, II, III етапом відповідно.

Так, студенти першої групи розробляли плани бесід з батьками, групові тестування для батьків, тематику батьківських зборів, плани соціологічних опитувань. Індивідуальним, навчально-дослідним завданням для студентів було складання конспектів проведення батьківських зборів окресленої тематики.

Студенти другої групи склали плани діагностичної роботи за допомогою тестових методик для різних видів обдарувань учнів. В процесі практичних занять, відвідавши уроки в початковій школі, вчилися

діагностувати та індивідуально оцінити рівень розвитку здібностей учнів, а також їхні потенційні можливості. Індивідуальним завданням для студентів цієї групи було написання висновків за проведеною діагностикою у школі.

Майбутні педагоги третьої групи розробляли авторські програми, плани індивідуальних занять з навчання та розвитку обдарувань учнів. Індивідуальним завданням було: скласти програму розвитку академічних (розумових, фізичних, соціальних, художніх) обдарувань учнів в навчально-виховному процесі початкової школи.

Педагогічна практика стала завершальною частиною процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Студенти, під час проходження практики у школі, виконували завдання практичного характеру:

- провести бесіди з батьками та вчителями з метою виявлення обдарувань учнів;
- здійснити діагностику учнів класу з ідентифікації різних видів обдарувань учнів;
- скласти «Карту обдарованого учня»;
- розробити перспективну програму з розвитку обдарувань учнів класу;
- провести батьківські збори на тему «Чи здібна ваша дитина?»;
- написати психолого-педагогічну характеристику учнів класу з врахуванням потенційних можливостей та рис обдарованості;
- розробити конспект і провести урок, використовуючи технології навчання обдарованих учнів;
- оформити підсумкову документацію.

Робота в школі сприяла формуванню професійних якостей майбутнього фахівця (активність, самостійність, відповідальність за прийняті рішення), умінь виявляти обдарованих учнів, розробляти програми з їх навчання і виховання, теоретично осмислювати педагогічні факти і причини.

Таким чином, вивчення психолого-педагогічних дисциплін створювало можливість успішно формувати у майбутніх учителів готовність до роботи з обдарованими учнями. Однак, як свідчать результати аналізу емпіричного досвіду підготовки фахівців, потенціал дисциплін цього циклу повною мірою не зреалізований. Оволодіння педагогічною теорією не завжди забезпечує формування знань про структуру обдарувань дитини, засоби діагностики, шляхи педагогічної підтримки їх розвитку. Питання розвитку обдарованої дитини як педагогічного феномена потребують підвищеної уваги в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. «Саме розвиток інтелектуальних і розумових якостей особистості, педагогічного мислення, нейтралізація його вад має не менше значення під час вивчення педагогіки, аніж формування знань з теорії виховання і навчання. На цю особливість навчальної дисципліни теоретики і практики менше звертають увагу, хоча можливості педагогіки в цьому процесі – великі» [231, с. 150].

Завдяки переструктуруванню окремих тем і переосмисленню їх місця в загальній структурі педагогічних знань забезпечувалося вдосконалення змісту і структури конкретних методик початкової освіти (методики викладання математики, української мови, природознавства та ін.), оскільки унеможлиблювалось дублювання загальнопедагогічної інформації і студенти мали можливість моделювати елементи різних видів діяльності з обдарованими учнями.

Таким чином, реалізація інтегративного підходу і трансформація структури кожної дисципліни дещо змінювали знання у відповідній галузі в контексті тієї чи іншої методики.

Розглянемо логіку і структурування змісту на прикладі конкретної методики (математика), де є значні можливості з розумового виховання обдарованих учнів. Так, під час вивчення теми «Складові частини уроку математики» студенти мали змогу розробити та запропонувати різноманітні диференційовані, проблемні завдання, а також завдання, що мають перспективний характер. Також майбутніми педагогами розроблялися

завдання різних рівнів, які можна застосовувати під час індивідуальної, групової, колективної та спільної роботи (взаємоперевірка та взаємодопомога).

Під час вивчення «Методики української мови в початковій школі» студенти розробляли завдання творчого, проблемного характеру в процесі вивчення теми «Методика навчання грамоти»: скласти розповідь про подорож краплинки за ілюстрацією Букваря, схематично зобразити кругообіг води в природі (1 клас); продемонструвати виконання мелодії на сопілці під час опрацювання тексту «На полонині», намалювати різні види музичних духових інструментів тощо.

В процесі освоєння навчального предмету «Я і Україна», під час опрацювання теми «Позаурочна і позакласна робота з природознавства», майбутні вчителі початкової школи працювали над розробкою тематичних факультативів та гуртків для учнів молодшого шкільного віку. Їхнім завданням було:

- створити назву гуртка природничого характеру;
- розробити завдання різних рівнів природничої тематики;
- скласти план занять;
- розробити завдання проблемного та дослідницького характеру;
- створити завдання і запитання перспективного характеру.

Під час вивчення «Методики трудового навчання» майбутні вчителі в процесі опрацювання теми «Методика навчання роботі з папером і картоном в початковій школі» розробляли технологічні карти виготовлення паперово-картонних виробів (орігамі, квілінг, пап'є-маше та ін.) з додаванням інших за структурою матеріалів (стрічки, гудзики, бісер, насіння, нитки, мотузки тощо), які сприятимуть розвитку уяви, творчих здібностей учнів початкової школи.

Вивчення предмету «Методика фізичного виховання» дала змогу студентам спланувати власну діяльність з розвитку фізичних якостей учнів

під час уроків читання, української мови, математики, природознавства, трудового навчання. Майбутні вчителі виконували такі завдання:

- підібрати вірші, які дають можливість імітувати фізичні рухи за словами;
- скласти комплекс вправ для розвитку силових якостей на уроках математики;
- підібрати комплекс індивідуальних завдань для фізично обдарованих учнів на уроках української мови та читання;
- створити «Емоційну маску» як здатність використовувати своє тіло для вираження емоцій за допомогою жестів, міміки тощо на уроках природознавства («падає дощ», «дме вітер», «грим» тощо);
- розробити сценарій свята-конкурсу «Тато, мама, я – спортивна сім'я», «Спортивна олімпіада», надаючи вагому роль у проведенні конкурсів та естафет, оголошення правил та підсумків учням з фізичними та інтелектуальними обдаруваннями.

Організація формувального експерименту здійснювалась відповідно до методологічних і теоретичних положень, які відображали його сутність, вимоги до організації та методики проведення, збору та статистичної обробки емпіричних даних, їх кількісного та якісного аналізу, узагальнення тощо [6, с. 112].

У формувальному експерименті взяли участь 155 студентів денної і заочної форм навчання інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 25 викладачів відділення «Початкова освіта».

Експериментальна робота передбачала виступи на методологічних семінарах викладачів, виробничих нарадах, проведення консультацій з учителями-предметниками, методистами, підготовку необхідних експериментальних матеріалів, особисту участь в освітньому процесі, читання спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи», аналіз результатів експериментальної роботи.

Формувальний експеримент здійснювався у два етапи: підготовчий та основний. Під час першого – вибірково перевірялися окремі чинники підготовки, а також педагогічні умови, в процесі другого етапу – досліджувалась ефективність обґрунтованого комплексу педагогічних умов та засобів їх реалізації, що охоплювали цільові, змістові, процесуальні компоненти розробленої моделі підготовки студентів.

Охарактеризуємо більш детально сутність виокремлених етапів.

Підготовчий етап формувального експерименту проводився зі студентами I–III курсів, коли вони мали можливість вивчати окремі питання обдарованості, її структури, педагогічних засобів розвитку в процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, організації пропедевтичних практик.

Під час цього етапу здійснювалася актуалізація знань, включення в систему психолого-педагогічного тезаурусу нових понять і визначень, що відображають сутність, структуру і функції обдарованості, її види, методи і засоби діагностики, виконання завдань самостійного аналізу теорії і практики навчання і виховання обдарованих учнів.

Основний етап здійснювався протягом 2012 – 2013 рр. в трьох експериментальних і трьох контрольних групах зі студентами IV курсів денної (79 осіб) і заочної форм навчання (76 осіб) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. На цьому етапі окрім основної мети (формування готовності до роботи з обдарованими учнями) було передбачено розв'язання таких завдань:

- розвиток внутрішньої мотивації педагогічної діяльності, спрямованої на роботу з обдарованими учнями;

- забезпечення спрямованості змісту дисциплін психолого-педагогічного циклу на формування у студентів комплексу дидактико-психологічних знань та умінь, що сприяють успішній роботі з обдарованими учнями;

- розвиток пізнавальної активності і самостійності в навчальній діяльності, формування професійних якостей (відповідальності, цілеспрямованості, толерантності, уважності тощо).

Поставлені завдання реалізовувались через модернізацію змісту навчальних дисциплін, дидактико-управлінські дії викладачів і навчально-пізнавальну діяльність студентів, спрямованість якої була зумовлена їх потребами, власною ініціативою щодо визначення змісту, темпу і форм організації самостійної роботи.

Зміст лекційних і практичних занять з психолого-педагогічних дисциплін і спецкурсу (експериментальні групи) цілісно відображав особливості навчально-пізнавальної діяльності обдарованих учнів, що забезпечувало можливість аналізувати її з позицій системного підходу, виокремлювати мотиваційну, рефлексивну і результативну сторони.

На практичних заняттях за участі студентів були розроблені діагностичні програми, які давали можливість в реальному навчальному процесі початкової школи «знаходити» обдарованих учнів, визначати домінуючі види обдарованості, причини її розвитку. Так, діагностична програма з визначення творчої обдарованості учнів (додаток 3) включала пакет завдань для виявлення та ідентифікації цього виду обдарованості, окреслення перспективного плану роботи, рекомендації вчителям і батькам, складання «Карти обдарованого учня», яка дала можливість студентам виокремити власне творчу обдарованість, окреслити основні параметри її прояву, спрогнозувати майбутній розвиток та утвердження в тієї чи іншої особистості.

Під час вивчення теоретичного матеріалу студенти виконували індивідуальні навчально-дослідні завдання, які забезпечували теоретичне осмислення проблеми обдарованості учнів початкової школи, емпіричне дослідження реального стану їх навчання і виховання, пошук шляхів вдосконалення цього виду діяльності. Така робота давала можливість сформувати у студентів практичні уміння і навички:

- на основі результатів навчальної діяльності учнів визначати вид обдарованості;
- на основі педагогічних спостережень виокремлювати основні фактори та умови розвитку обдарованості учнів;
- урахувавши дидактичну мету уроку та її складові для кожного етапу, виділяти умови, найбільш оптимальні для роботи з обдарованими учнями;
- здійснювати структурування змісту конкретної теми (навчального матеріалу) відповідно до потреб і можливостей обдарованих учнів;
- обґрунтовувати вибір методів навчання і виховання обдарованих школярів з урахуванням їх пізнавальних можливостей, кількості і якості завдань, ступеня складності матеріалу;
- визначати залежність індивідуальних і групових форм організації пізнавальної діяльності обдарованих учнів від дидактичної мети уроку, змісту навчального матеріалу;
- створювати умови для організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності під час уроку, в позааудиторний час;
- діагностувати основні показники результативності учіння обдарованих школярів;
- розробляти стратегічні і тактичні цілі навчання і виховання обдарованих учнів в умовах урочної і позаурочної діяльності;
- знаходити внутрішні резерви вдосконалення педагогічної діяльності для успішної роботи з обдарованими дітьми.

Експериментальний зміст був реалізований в різних організаційних формах: лекціях, практичних заняттях, консультаціях, лабораторних заняттях в школі, виконанні індивідуальних навчально-дослідних завдань (розробка конспектів уроків, діагностичних програм, тестових завдань та ін.), самостійної роботи з теоретичним та емпіричним матеріалами. Основними методами підготовки студентів до роботи з обдарованими учнями були: розробка діагностичних програм обдарованості учнів початкової школи, моделювання навчально-пізнавальної діяльності, аналіз реальних

педагогічних ситуацій, рольові та імітаційні ігри, проблемний виклад матеріалу, створення проблемних ситуацій. Серед методів стимулювання і мотивації учіння ефективними виявилися диспути, аналіз власного педагогічного досвіду, створення ситуацій успіху діяльності, дидактичні ігри. Для забезпечення зворотного зв'язку у навчанні та формування самоорганізаційних умінь використовувалися такі методи контролю: тестування, написання есе, складання плану відповідей, переказ основних думок, самооцінка процесу і результатів навчально-пізнавальної діяльності.

Всі методи навчання та їх функції були взаємопов'язані між собою, оскільки кожний з них виконував не лише освітню, виховну чи розвивальну функції, але й стимулювальну і контрольню-діагностичну.

Системотвірним компонентом експериментального навчання стали педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкової школи до співпраці з обдарованими учнями. Педагогічні умови є відображенням відношень педагогічного процесу до тих чинників, завдяки яким він виникає та існує (необхідність підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями; чинники, що обумовлюють формування обдарованості в умовах навчання; чинники, що забезпечують розвиток особистості засобами технологій навчання і виховання). Ураховуючи складність процесу підготовки майбутнього вчителя до роботи з обдарованими школярами, його залежність від багатьох чинників, меті такої підготовки не може задовольняти якась одна педагогічна умова чи декілька умов, не пов'язаних сутнісними зв'язками. Для цього необхідний комплекс педагогічних умов, які б оптимізували процес професійної підготовки студентів до досліджуваного феномена. Такий комплекс передбачає реалізацію трьох педагогічних умов:

– розвиток позитивного ставлення до роботи з обдарованими учнями в навчально-виховному процесі початкової школи;

– формування дидактико-технологічних знань і вмінь у процесі вивчення фахових, психолого-педагогічних дисциплін та спецкурсу

«Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи»;

– педагогічний супровід обдарованих учнів під час організації педагогічних практик.

Управління процесом формування готовності студентів до роботи з обдарованими учнями початкової школи забезпечувалося комплексом визначених педагогічних умов, які сприяли розвитку внутрішньої мотивації учіння, пізнавального інтересу, ціннісних орієнтацій, активності, творчих здібностей. Це в свою чергу забезпечило майбутнім фахівцям можливість оволодіти дидактико-психологічними знаннями і вміннями роботи з обдарованими школярами.

Перша педагогічна умова була спрямована на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток стійких пізнавальних інтересів і ціннісних орієнтацій. Її реалізація забезпечувалася створенням позитивно-психологічного мікроклімату співпраці студентів і викладачів, ділових стосунків, творчої налаштованості, що формували інтелектуальну активність, задоволення роботою, бажання досягти мети в оволодінні технологією роботи з обдарованими учнями. Тільки за умови співпраці, розвитку інтелектуальної творчості студента можна вдосконалити процес професійної підготовки до роботи з обдарованими учнями. До стимулів, які ефективно впливали на формування готовності студентів, належали такі: позитивний приклад викладача, усвідомлення майбутньої перспективи компетентного фахівця з розвитку дитячої обдарованості, соціально-психологічний фактор, що мав вираження в суспільній думці студентської групи.

Перша умова забезпечувала можливість студентам експериментальних груп вибирати індивідуально-дослідні завдання, самостійно розподіляти час на їх підготовку і презентацію. Серед основних засобів розвитку потреб студентів у діяльності навчання і виховання обдарованих учнів були: психолого-педагогічні тренінги («Розвиток математичних здібностей учнів

початкової школи», «Розвиток естетичних здібностей», «Обдарована дитина в умовах учнівського колективу», «Педагогічна підтримка обдарованого учня в умовах сім'ї» та ін.), дискусії, розробка діагностичних програм визначення обдарованості (додаток 3), рольові ігри, зміст яких відображав реальні дії вчителя під час уроку з розвитку академічної обдарованості учнів.

Друга педагогічна умова була спрямована на формування комплексу дидактико-технологічних знань і способів дій на основі самоорганізації процесу учіння. Вона здійснювалась у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, фахових дисциплін і спецкурсу за вибором «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи». Знання про зміст роботи з обдарованими школярами були відображені в спеціальних характеристиках до окремих тем психолого-педагогічних дисциплін через постановку і розв'язання дидактичних проблем, виконання завдань різних типів і рівнів. Під час викладу змісту навчального матеріалу з дисциплін психолого-педагогічного циклу було враховано індивідуальний темп його засвоєння, самостійне вивчення окремих тем студентами, які володіють високим рівнем сформованості навчальної діяльності, розробка і виконання проєктів теоретичного і практичного характеру, участь у роботі проблемних груп.

В процесі експериментальної роботи формувалися усвідомлені уявлення і знання про сутність обдарованості, її види, специфіку, методи діагностики. Успішно працювати з обдарованими учнями майбутній фахівець може тоді, коли володіє знаннями про психолого-педагогічні основи співпраці з обдарованими школярами в системі початкової освіти, коли знає особливості педагогічної підтримки обдарованої особистості в сім'ї та родині. Окрім психолого-педагогічних знань для успішної роботи з обдарованими учнями важливо засвоїти дидактико-технологічні знання, які є основою формування способів діяльності (володіння методиками діагностики, тестування, аналізу і синтезу, узагальнення, конкретизації та ін.)

Педагогічний супровід обдарованих учнів під час організації педагогічних практик (третя умова) передбачав залучення студентів до активної пошукової роботи, реалізацію індивідуального підходу до учнів в умовах групової роботи (урахування особливостей розумової, мотиваційної, емоційно-вольової сфери особистості, її фізичного і психічного станів), розробку карт обдарованості, діагностичних програм визначення рівня розвитку здібностей, план-конспектів уроків, їх фрагментів. Під час педагогічної практики студенти здійснювали індивідуально-диференційовану корекцію навчальної діяльності учнів, визначали ступінь необхідної їм педагогічної підтримки, спільно з учителями і викладачами обговорювали результати роботи.

Таким чином, обґрунтовані в моделі педагогічні умови забезпечили наскрізний характер професійної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими учнями (з I по X семестри), охоплюючи дисципліни психолого-педагогічного циклу, фахові дисципліни, педагогічну практику і спецкурс «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи».

Результативний компонент експериментальної моделі передбачав визначення студентами досягнення поставлених цілей і завдань. Він охоплював комплекс діагностичних методик з визначення рівня готовності студентів до роботи з обдарованими учнями.

3.2. Аналіз результатів формувального експерименту та їх теоретична інтерпретація

Для визначення результатів формувального експерименту використовувались такі методи дослідження: спостереження за педагогічним процесом, бесіди з викладачами та вчителями, учнями початкової школи,

аналіз відповідей студентів і вчителів на питання анкети, письмові відгуки, соціологічні і психологічні діагностичні методики. Для визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями використовувались наукові критерії: мотиваційно-рефлексивний, інформаційно-когнітивний, процесуальний. На їх основі необхідно було дослідити:

- динаміку мотивів діяльності з обдарованими учнями, установок на формування знань про специфіку роботи з цією категорією школярів;

- динаміку психолого-педагогічних знань з питань обдарованості, методик і технологій роботи з обдарованими учнями, концепцій їх навчання та виховання;

- динаміку формування умінь діагностувати, ідентифікувати обдарованість дитини, шляхи реалізації принципів, методик і технологій навчання і виховання обдарованих учнів.

Загальним показником ефективності реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкової школи до навчання і виховання обдарованих учнів була оцінка сформованості їх мотиваційного, теоретичного і практичного компоненту до цього виду діяльності. У Великому тлумачному словнику вказано, що «ефективний» – який приводить до потрібних результатів, наслідків [26, с. 358]. Термін «ефективність» Блінов В. тлумачить як «ступінь наближеності до дійсності, до найбільш необхідного результату, тобто характеризує відношення між рівнями діяльності за ступенем наближення до кінцевого результату, чи поставленої мети» [21, с. 9]. Згідно з цим трактуванням визначається не тільки якісна, а й кількісна реалізація теоретичної можливості досягнення мети [21, с. 10]. Відповідно ми повинні здійснити порівняння між метою дослідження (обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями) та її досягненням.

Основними показниками для діагностики мотиваційного компонента були: рівень усвідомлення мотивів діяльності з обдарованим учнем,

сформованість професійно-ціннісних орієнтацій, установки на формування знань про специфіку роботи з обдарованим учнем. Критерієм теоретичного компоненту був рівень сформованості психолого-педагогічних знань з питань обдарованості, знання методик, технологій і сучасних концепцій навчання і виховання обдарованих школярів. Критерієм практичного компоненту був рівень сформованості методичних умінь діагностувати, ідентифікувати і розвивати обдарованість учнів початкової школи.

Стартові умови експериментальних і контрольних груп були ідентичними, оскільки студентам цих груп притаманні подібні навчальні, соціально-демографічні, вікові і статеві показники. Для одержання результатів формувального експерименту студентам були запропоновані запитання і завдання, аналогічні тим, що використовувалися під час констатувального етапу.

На основі аналізу результатів навчальної успішності, спостережень, бесід, відгуків студентів було з'ясовано індекс задоволеності навчальною діяльністю під час вивчення спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи». Динаміка стану задоволеності за результатами формувального експерименту наочно відображена в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Показники ступеня задоволеності (самооцінки) майбутніх учителів своєю готовністю до роботи з обдарованими учнями початкової школи

Кількість студентів, охоплених опитуванням		Самооцінка готовності									
		цілком задоволений		швидше задоволений		байдужий		швидше незадовол.		зовсім незадовол.	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Початок експерименту	осіб	8	9	20	22	31	31	13	14	4	3
	%	10,5	11,4	26,3	27,9	40,8	39,2	17,1	17,7	5,3	3,8
Кінець експерименту	осіб	9	16	22	43	27	9	14	9	4	2
	%	11,8	20,3	28,9	54,4	35,6	11,4	18,4	11,4	5,3	2,5

Дані таблиці свідчать, що в результаті формувального експерименту має місце значне збільшення кількості студентів експериментальних груп, які цілком задоволені (на 8,9 %, в 1,7 рази) і швидше задоволені (на 26,5 %, майже в 2 рази) своєю готовністю до такого виду діяльності. У контрольних ця кількість відповідно зросла лише на 1,3 % і 2,6 %.

Важливим показником ефективності експериментального навчання є зменшення кількості студентів експериментальних груп, які байдужі до своєї готовності до роботи з обдарованими учнями початкової школи (у 3,4 рази). У контрольних групах цей показник зменшився лише на 5,2 %.

Кількість студентів, які швидше незадоволені своєю готовністю до роботи з обдарованими учнями початкової школи у контрольних групах дещо збільшилась (на початку експерименту було 17,1 %, після експерименту стало 18,4 %), що може пояснюватися відсутністю цілеспрямованої роботи щодо формування готовності до такого виду діяльності. Кількість же студентів, які зовсім не задоволені своєю готовністю до роботи з обдарованими учнями початкової школи не змінилася (5,3 %).

Кількість студентів експериментальних груп, які швидше незадоволені і зовсім незадоволені своєю готовністю до роботи з обдарованими учнями початкової школи, зменшилася на 6,3 % і 1,3 % відповідно. Наявність в експериментальних групах студентів, які швидше незадоволені і зовсім незадоволені своєю готовністю (13,9 %) можна пояснити відсутністю інтересу до педагогічної діяльності, слабкою мотивацією до навчання, низьким рівнем сформованості загально-навчальних і дослідницьких умінь і навичок, неадекватними мотивами вибору вчительської професії.

Коефіцієнт задоволеності визначався за формулою (3.1):

$$L_{\text{зад.}} = \frac{a \cdot (+2) + b \cdot (+1) + c \cdot (-1) + d \cdot (-2)}{N} \quad (3.1),$$

де a , b , c і d – кількість студентів, які мають відповідний рівень задоволеності готовністю до роботи з обдарованими учнями початкової школи; N – загальна кількість респондентів.

Цей коефіцієнт в контрольних групах становив до експерименту

$$L_{\text{зад.КГ}}^I = \frac{8 \cdot (+2) + 20 \cdot (+1) + 13 \cdot (-1) + 4 \cdot (-2)}{76} = 0,20 \quad (3.2),$$

після –

$$L_{\text{зад.КГ}}^{II} = \frac{9 \cdot (+2) + 22 \cdot (+1) + 14 \cdot (-1) + 4 \cdot (-2)}{76} = 0,24 \quad (3.3)$$

В експериментальних групах відповідно

$$L_{\text{зад.ЕГ}}^I = \frac{9 \cdot (+2) + 22 \cdot (+1) + 14 \cdot (-1) + 3 \cdot (-2)}{79} = 0,25 \quad (3.4)$$

$$L_{\text{зад.ЕГ}}^{II} = \frac{16 \cdot (+2) + 43 \cdot (+1) + 9 \cdot (-1) + 2 \cdot (-2)}{79} = 0,78 \quad (3.5)$$

Як свідчать результати розрахунків, коефіцієнт задоволеності в контрольних групах (формули 3.2 і 3.3) зріс лише на 0,04. В експериментальних групах – на 0,53 (формули 3.4 і 3.5), що свідчить про ефективність експериментальної роботи.

Для визначення рівня сформованості мотиваційного компонента готовності за мотиваційно-рефлексивним критерієм було використано метод педагогічного спостереження, бесіди, аналізу результатів навчальної діяльності, анкетування.

Для визначення ставлення студентів до роботи з обдарованими учнями була розроблена анкета, що передбачала відповіді на такі запитання:

1. На якому рівні у Вас сформовано бажання співпрацювати з обдарованими учнями? (високий, достатній, середній, низький)

2. У яких видах (формах) навчальної і виховної діяльності Вам подобається працювати з обдарованими учнями (уроки, самостійна робота, індивідуальні консультації, виховні заходи, година класного керівника та ін.)?

3. Чи задоволені Ви результатами власної педагогічної діяльності з обдарованими учнями? (за результатами педагогічної практики)

4. Чи реалізуєте творчий підхід у роботі з обдарованими школярами?
(так, ні, не знаю)

5. Чи забезпечує Ваша педагогічна діяльність необхідні умови для виявлення і розвитку обдарованості учнів початкових класів? (так, ні, не знаю)

6. Чи сформовано у Вас прагнення працювати з батьками обдарованого учня в контексті розвитку його обдарованості?

Аналіз результатів анкетування, співбесід, спостережень дав змогу умовно розподілити студентів на чотири групи за рівнями розвитку мотиваційного компонента (табл. 3.2)

Таблиця 3.2

**Дані про рівні сформованості мотиваційного компонента
готовності до роботи з обдарованими учнями**

Рівні сформованості	Зрізи							
	початковий				підсумковий			
	КГ (76 ст.)		ЕГ (79 ст.)		КГ (76 ст.)		ЕГ (79 ст.)	
	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%
Високий	16	21,1	16	20,2	17	22,3	34	43,0
Достатній	25	32,9	24	30,4	26	34,2	35	44,3
Середній	31	40,8	35	44,3	30	39,5	10	12,7
Низький	4	5,2	5	5,1	3	4,0	0	0

Дані таблиці свідчать, що рівні сформованості мотиваційного компонента готовності студентів до роботи з обдарованими учнями виявилися неоднаковими. В експериментальних групах показники суттєво відрізняються від показників в контрольних групах. Кількість студентів з високим рівнем збільшилась в 2,1 рази (було 20,2% – стало 43,0%), суттєво зменшилась кількість студентів з середнім рівнем (було 44,3% – стало 12,7%). У контрольних групах відбулися менш суттєві зміни у рівнях сформованості мотиваційної готовності: кількість студентів з високим рівнем

збільшилась з 21,1% до 22,3%; лише на 1,3% зменшилася кількість студентів з середнім рівнем і на 1,2% – з низьким рівнем готовності.

Якісний аналіз результатів експериментальної роботи свідчить, що в студентів експериментальних і контрольних груп сформовано позитивне ставлення до діяльності навчання і виховання обдарованих учнів (високий рівень). Поряд із сформованістю спонукань до майбутньої діяльності з обдарованим учнем, усвідомленням її необхідності та доцільності студенти експериментальних груп виявляють постійний інтерес до майбутньої співпраці з обдарованими учнями, усвідомлюють роль вчителя у розвитку обдарувань учнів, постійно рефлексують власну діяльність, творчо організовують педагогічну роботу з обдарованими учнями під час педагогічної практики.

До другої групи (достатній рівень) належали студенти, що усвідомлювали значення майбутньої діяльності з обдарованим учнем, проте виявляли епізодичну зацікавленість майбутньою співпрацею з ним, не прикладали особливих зусиль для фахової підготовки у даному напрямку.

В третю групу (середній рівень) увійшли студенти, які не завжди усвідомлювали необхідність і доцільність майбутньої педагогічної діяльності з розвитку обдарувань учнів, не повністю осмислювали соціальне значення такої роботи.

До четвертої групи (низький рівень) належали студенти, які слабо уявляли необхідність та доцільність майбутньої роботи з обдарованим учнем, лише інколи виявляли інтерес до роботи з ним.

Для діагностики якісних змін рівнів теоретичної обізнаності студентів та їх практичної підготовленості до роботи з обдарованими учнями за інформаційно-когнітивним критерієм було використано метод порівняння результатів контрольного зрізу на початку експерименту і в кінці (під час педагогічної практики).

Студентам було запропоновано розв'язати низку завдань на знання теорії обдарованості і шляхів її розвитку:

1. Який зміст включає загальна і спеціальна обдарованість?
2. Охарактеризуйте актуальну і потенційну обдарованість.
3. На основі чого диференціюють види обдарованості (соціальна, академічна, розумова, фізична, художня)?
4. Як співвідносяться між собою поняття «креативність» та «обдарованість»?
5. Які Ви знаєте параметри (критерії) креативності?
6. Як співвідносяться між собою поняття «творчість» і «креативність»?
7. Назвіть основні чинники та їх компоненти, що впливають на розвиток обдарованості.
8. Назвіть та охарактеризуйте основні методики діагностики обдарованості дитини.
9. Які методи використовують для діагностики обдарованості учнів початкової школи?
10. Назвіть та охарактеризуйте методи навчання обдарованих учнів початкової школи.

Таблиця 3.3

Дані про рівні сформованості змістового компонента готовності до роботи з обдарованими учнями

Рівні сформованості	Зрізи							
	початковий				підсумковий			
	КГ (76 ст.)		ЕГ (79 ст.)		КГ (76 ст.)		ЕГ (79 ст.)	
	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%
Високий	14	18,4	14	17,7	14	18,4	31	39,2
Достатній	23	30,3	24	30,4	26	34,2	34	43,1
Середній	33	43,4	36	45,6	32	42,1	14	17,7
Низький	6	7,9	5	6,3	4	5,3	0	0

Дані таблиці свідчать, що у контрольних групах відбулися несуттєві зміни у знаннях студентів про роботу з обдарованими учнями. Так, кількість студентів з високим рівнем не змінилася, з достатнім – збільшилася на 3,9%,

з середнім – зменшилася лише на 1,3%, а з низьким – лише на 2,6%. На відміну від контрольних в експериментальних групах спостерігається суттєва позитивна динаміка показників рівня когнітивного компонента готовності: Студентів з високим рівнем збільшилось в 2,2 рази, з середнім – зменшилось у 2,5 рази, на 12,7% збільшилась кількість студентів з достатнім рівнем готовності до досліджуваного феномена. Студентів з низьким рівнем сформованості когнітивного компонента готовності в експериментальних групах виявлено не було, тоді як в контрольних групах цей показник зменшився лише на 1,6%.

Студенти експериментальних груп продемонстрували системність знань про дитячу обдарованість (модель обдарованості), її види, засоби діагностики і розвитку, методи і технології навчання обдарованих учнів. У процесі експериментальної роботи у студентів були сформовані знання про дидактичні можливості навчально-виховного процесу з розвитку обдарувань учнів початкової школи.

В контрольних групах несуттєві зміни у показниках рівнів сформованості когнітивного компонента готовності обумовлені несистемним підходом до формування знань про сутність обдарованості, педагогічні засоби її розвитку у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, відсутністю цілеспрямованої роботи з формування всіх компонентів готовності.

Для визначення рівня сформованості практичного компонента готовності студентів до роботи з обдарованими учнями за процесуальним компонентом було розроблено конкретні завдання, що передбачали такі процедури:

1. Розробити фрагмент уроку (з математики) з використанням диференційованих завдань для обдарованих учнів класу, в якому здійснювалась педагогічна практика.

2. Розробити діагностичну методику визначення домінантних мотивів учіння обдарованих учнів початкової школи.

3. Проаналізувати зміст шкільного підручника з «Природознавства» для визначення завдань, які можуть бути запропоновані для обдарованих учнів.

4. Вивчити можливості сімейного і родинного оточення обдарованої дитини в контексті розвитку чи гальмування її здібностей.

5. Визначити вплив колективу класу на обдарованого учня (позитивний, нейтральний, негативний).

6. Здійснити порівняльну характеристику обдарованих і звичайних учнів початкової школи.

Таблиця 3.4

Дані про рівні сформованості практичного компонента готовності до роботи з обдарованими учнями

Рівні сформованості	Зрізи							
	початковий				підсумковий			
	КГ (76 ст.)		ЕГ (79 ст.)		КГ (76 ст.)		ЕГ (79 ст.)	
	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%
Високий	12	15,8	14	17,7	13	17,1	29	36,7
Достатній	20	26,3	21	26,6	21	27,6	35	44,3
Середній	37	48,7	38	48,1	36	47,4	14	17,7
Низький	7	9,2	6	7,6	6	7,9	1	1,3

Одержані дані свідчать, що в 2 рази збільшилась кількість студентів експериментальних груп з високим (було 17,7%, стало 36,7%) і в 1,7 рази з достатнім (було 26,6%, стало 44,3%) рівнем сформованості практичного компонента. В 2,7 рази зменшилася кількість респондентів з середнім (було 48,1%, стало 17,7%) і в 5,8 рази з низьким (було 7,6%, стало 1,3%) рівнем сформованості практичного компонента готовності до роботи з обдарованим учнем. Найбільш успішно студенти експериментальних груп виконали перше, третє і шосте завдання, які стосуються конкретних процедур моделювання, організації і контролю результатів навчання обдарованих учнів. Студенти експериментальних груп навчилися розробляти і використовувати діагностичні програми ідентифікації обдарованості,

розробляти моделі розвитку обдарувань учнів на різних етапах процесу навчання і виховання, реалізовувати міжпредметні зв'язки для педагогічного супроводу обдарованого учня в умовах школи і сім'ї.

У контрольних значущих змін не спостерігалось. Несуттєво збільшилася кількість студентів з високим і достатнім (на 1,3%) рівнем сформованості практичного компонента і зменшилася кількість респондентів з середнім і низьким рівнем сформованості цього компонента (на 1,3%). Такі результати можна пояснити епізодичним включенням студентів контрольних груп у роботу з обдарованими учнями, невмінням розробляти діагностичні програми обдарованості, поверхневим аналізом результатів педагогічних практик з позицій розвитку обдарованості учнів початкової школи. Тому студенти контрольних груп з дуже низькими результатами (від 20% до 50% правильних відповідей) виконали запропоновані завдання.

Результати навчальної діяльності, анкетування, опитування, виконання практичних завдань, самостійної навчальної роботи, розробки діагностичних програм обдарованості учнів дали змогу сформуванню об'єктивного уявлення про загальний рівень готовності студентів контрольних та експериментальних груп до співпраці з обдарованими учнями початкової школи. Дані про рівні сформованості загальної готовності студентів до роботи з обдарованими учнями подані в таблиці 3.5.

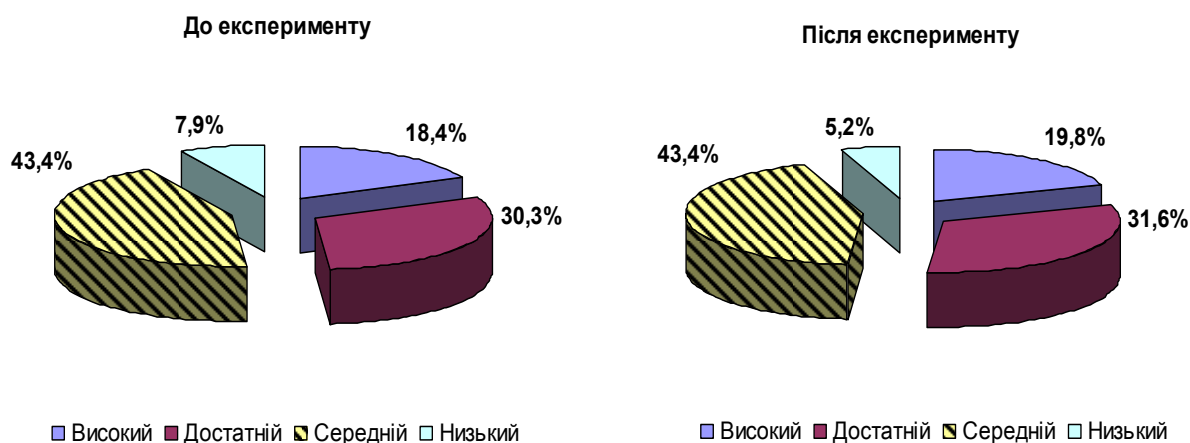
Таблиця 3.5

**Дані про рівні сформованості готовності до роботи з обдарованими
учнями**

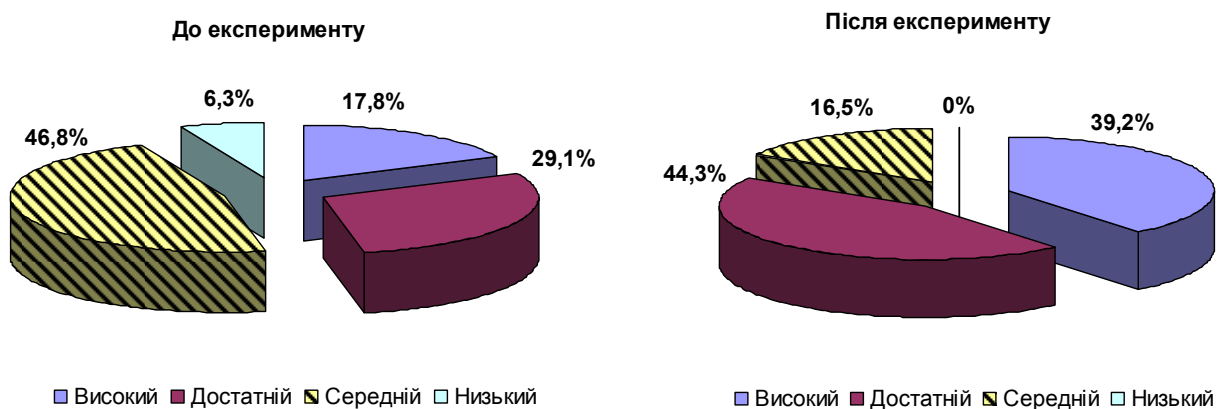
Рівні сформованості	Зрізи							
	початковий				підсумковий			
	КГ (76 ст.)		ЕГ (79 ст.)		КГ (76 ст.)		ЕГ (79 ст.)	
	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%
Високий	14	18,4	14	17,8	15	19,8	31	39,2
Достатній	23	30,3	23	29,1	24	31,6	35	44,3
Середній	33	43,4	37	46,8	33	43,4	13	16,5
Низький	6	7,9	5	6,3	4	5,2	0	0

Розподіл студентів за рівнями готовності в експериментальних групах (на відміну від показників на початку формувального експерименту) став суттєво відрізнятися через зменшення кількості студентів із середнім (майже в 3 рази) і низьким рівнями. Кількість респондентів з високим рівнем збільшилась з 17,8% до 39,2% (в 2 рази), а з достатнім – з 29,1% до 44,3% (в 1,5 рази).

У контрольних групах спостерігаються несуттєві зміни в рівнях готовності студентів до роботи з обдарованими учнями: кількість студентів з низьким рівнем зменшилась лише на 2,7%, не змінилася кількість респондентів із середнім рівнем готовності (43,4%). Лише на 1,4% збільшилась кількість студентів з високим рівнем готовності і на 1,3% – з достатнім рівнем.

Рис. 3.1. Розподіл студентів контрольних груп за рівнями готовності до роботи з обдарованими учнями

Рис. 3.2. Розподіл студентів експериментальних груп за рівнями готовності до роботи з обдарованими учнями

Одержані дані свідчать, що за всіма критеріями і показниками студенти експериментальних груп готові до роботи з обдарованими учнями початкової школи в єдності мотиваційного, теоретичного і практичного компонентів.

Перевіримо достовірність отриманих даних пошукового експерименту за допомогою методу порівняння двох незалежних вибірок – критерію χ^2 (критерій погодженості Пірсона) [40, с. 101]:

$$T_{\text{стост}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 O_{2i} - n_2 O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}}, \quad (3.6),$$

де n_1, n_2 — число студентів першої та другої вибірок;

O_{1i} — число студентів першої вибірки, які належать до відповідних рівнів сформованості готовності до роботи з обдарованими учнями (I, II, III, IV);

O_{2i} — число студентів другої вибірки, які належать до відповідних рівнів сформованості готовності до роботи з обдарованими учнями (I, II, III, IV).

Після цього $T_{спост}$ експериментально порівнювали з $T_{крит}$ – критичним значенням статистик, що мають розподілення χ^2 .

Підґрунтям для застосування даного методу є виконання таких двох умов:

- вибірки експериментальних і контрольних груп мають бути випадковими і незалежними;
- вимірювана якість (сформованість навчальних компетенцій) повинна мати безперервне розподілення і вимірюна за шкалою порядку, яка має 4 рівні ($C = 4$).

Для доказу цієї статистичної гіпотези розраховано значення $T_{спост}$:

$$T_{спост} = \frac{1}{76 \cdot 79} \left[\frac{(76 \cdot 0 - 79 \cdot 4)^2}{0+4} + \frac{(76 \cdot 13 - 79 \cdot 33)^2}{13+33} + \frac{(90 \cdot 28 - 100 \cdot 29)^2}{28+29} + \frac{(76 \cdot 35 - 79 \cdot 24)^2}{35+24} + \frac{(76 \cdot 31 - 79 \cdot 15)^2}{31+15} \right] = 19,17 \quad (3.7).$$

За таблицю Г [40, с. 130] для $\alpha = 0,05$ і кількості степенів свободи $\nu = C - 1 = 4 - 1 = 3$, критичне значення $T_{крит} = 7,815$, де C – кількість рівнів. Порівнюючи підраховане значення $T_{спост} = 19,17$ із значенням $T_{крит} = 7,815$, отримано нерівність $T_{спост} > T_{крит}$.

На основі цього можна зробити висновок, що нульова гіпотеза відхилена і є всі підстави для прийняття альтернативної гіпотези, яка стверджує про те, що результати підвищення рівнів сформованості готовності до роботи з обдарованими учнями студентів експериментальних груп є наслідком упровадження розроблених нами комплексу педагогічних умов підготовки фахівців, покладеної в основу експериментального навчання.

Отже, результати пошукового експерименту в цілому підтверджують загальну гіпотезу дослідження про те, що рівень готовності до роботи з обдарованими учнями можна суттєво підвищити, якщо зреалізувати комплекс педагогічних умов:

- розвиток позитивного ставлення до роботи з обдарованими учнями в навчально-виховному процесі початкової школи;
- формування дидактико-технологічних знань і вмінь у процесі вивчення фахових, психолого-педагогічних дисциплін та спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи»;
- педагогічний супровід обдарованих учнів під час організації педагогічних практик.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Змодельований зміст та організація формувального експерименту забезпечило можливість перевірити експериментальним шляхом ефективність реалізації педагогічних умов підготовки студентів відділення «Початкова освіта» до роботи з обдарованими учнями. Експериментальна робота здійснювалася на основі розробленої моделі, що дала змогу концептуально визначити і систематизувати знання з дисциплін гуманітарного і професійно-орієнтованого циклів.

2. Вивчення психолого-педагогічних і фахових дисциплін здійснювалося на основі міждисциплінарного інтегрування, прикладної спрямованості розділів і тем, що висвітлюють проблеми навчання і виховання обдарованих учнів.

3. Організація експериментальної роботи на основі моделювання передбачала взаємозв'язок цільового, змістового, процесуального, результативного компонентів. Системотвірною складовою моделі є педагогічні умови, що впливають на активізацію пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу, на ефективність організаційних форм і методів роботи. Експериментальне навчання реалізовувалося в різних формах (лекції,

практичні заняття, консультації, лабораторні заняття в школі, індивідуальні навчально-дослідні завдання, самостійна робота) за допомогою методів та їх функцій.

4. Ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями забезпечується реалізацією специфічних принципів (міждисциплінарний підхід, професійне спрямування підготовки навчання і виховання обдарованих учнів, диференційований підхід, дидактичний резонанс, міжпредметна інтеграція).

5. Реалізація інтегративного підходу і трансформації змісту кожної дисципліни забезпечили переструктурування окремих тем і переосмислення їх місця в загальній структурі знань і конкретних методик початкової освіти (методики викладання рідної мови, математики, природознавства). Це унеможливило дублювання загально-педагогічної та дидактичної інформації і дало можливість ефективно моделювати елементи різних видів діяльності з обдарованими учнями.

6. Серед навчальних дисциплін інтегровальну функцію зреалізував спецкурс «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями» під час вивчення якого використовувалися різноманітні форми проведення занять, застосовувалися методи та прийоми стимулювання інтересу до навчання, методи стимулювання обов'язку та відповідальності, а також практичні, проблемні, частково-пошукові, творчі, інтерактивні, інноваційні методи.

7. Формувальний експеримент здійснювався у II етапи: I – підготовчий, II – основний. Під час I етапу перевірялися окремі чинники підготовки, окремі педагогічні умови; під час II етапу досліджувалося ефективність комплексу педагогічних умов та їх реалізації. Експеримент проводився із студентами IV курсу відділення «Початкова освіта», під час якого було визначено експериментальні та контрольні групи. Вибірка становила 76 студентів контрольних груп та 79 експериментальних груп денної та заочної форми навчання. Під час проведення експерименту використано такі методи:

анкетування, тестування, опитування, бесіди. У процесі експериментальної роботи проведено консультації з учителями шкіл, виступи на засіданнях методичних об'єднань, педагогічних читаннях, семінарах, диспутах.

8. Реалізація педагогічних умов забезпечила формування позитивних мотивів, ціннісних орієнтацій за допомогою психолого-педагогічних тренінгів, дискусій, розробок діагностичних програм визначення обдарованості, рольових ігор. Формування комплексу дидактико-технологічних знань і способів дій здійснювалось через розв'язання дидактичних проблем, виконання завдань і проектів різних типів і рівнів, участь у роботі проблемних груп. Забезпечення педагогічного супроводу обдарованих учнів під час практик здійснювалося через реалізацію індивідуального підходу, розробку «Карти обдарованості», діагностичних програм визначення рівня розвитку здібностей, план-конспектів уроків та їх фрагментів. Показником ефективності реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями є високий і достатній рівні сформованості мотиваційного, змістового, практичного компонентів з визначеними показниками кожного з них.

9. Як свідчать результати формувального експерименту загальний рівень готовності студентів ЕГ до роботи з обдарованими учнями початкової школи суттєво покращився. Кількість студентів з високим рівнем в ЕГ збільшилася вдвічі, з достатнім – в 1,5 рази, з середнім – зменшилося в 3 рази, а з низьким – в 6 разів. Несуттєві зміни спостерігаємо в КГ: кількість студентів з низьким рівнем зменшилася в 1,5 рази, з достатнім та високим рівнем збільшилася кількість студентів в 1,4 рази та 1,3 рази відповідно. Незмінним залишилася кількість студентів середнього рівня готовності до співпраці з обдарованими учнями.

Публікації автора:

Мерва Л.С. Експериментальна перевірка ефективності реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями Л.С. Мерва // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / гол. ред. Г. Терещук. – Тернопіль : ТНПУ, 2014. – № 1. – С. 67 – 74. – Бібліогр. в кінці ст.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, за допомогою якої окреслено основні підходи вивчення феномена «обдарованість», конкретизовано визначення основних понять і термінів, запропоновано шляхи удосконалення процесу навчання у ВНЗ з формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Сформульовано висновки, які відображають розв'язання основних завдань щодо поставленої мети дослідження:

1. Проблема підготовки вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями є актуальною і недостатньо дослідженою. Нові стандарти початкової освіти націлюють вчителя початкової школи на необхідність ідентифікації обдарованості, на набуття знань специфічної діяльності з обдарованими учнями молодшого шкільного віку. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкової школи повинна здійснюватися в умовах реалізації компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів, що дає змогу оволодіти ключовими та специфічними компетенціями, практичними вміннями та навиками з сприяння та розвитку потенційних можливостей і обдарувань учнів.

2. Констатувальний зріз дав змогу визначити стан готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями, окреслити причини слабкої підготовки: відсутність необхідних теоретичних та практичних знань, умінь і навичок діяльності з обдарованими учнями (67% респондентів); питання обдарованості не вивчалися (20% опитаних); відсутність індивідуальних завдань щодо проблеми обдарованості (13% анкетуючих).

3. На основі аналізу наукових досліджень з'ясовано, що існує велика кількість підходів щодо визначення поняття «обдарованість» та дотичних до неї термінів. Опираючись на різноманітні трактування феномена «обдарованість» уточнено сутність базових понять, встановлено

взаємозв'язки, продемонстровано взаємозалежність, створено ієрархічну модель феномена «обдарованість», що відображає взаємозв'язки понять «задатки», «здібності», «обдарованість», «талант», «геніальність», а також рівні розвитку здібностей та чинники, що впливають на їх розвиток (спадкові дані, емоційно-вольова сфера, стан здоров'я, виховання, оточення, система цінностей, комунікативна сфера, матеріальне забезпечення).

Ураховуючи результати наукових досліджень, констатуємо, що:

- обдарованість – поєднання високого рівня інтелекту, творчих здібностей, пізнавальної мотивації, дослідницької активності, які формуються під впливом соціальних та індивідуальних чинників і розвиваються за певних умов в діяльності на основі задатків;

- обдарований учень – особистість, яка вирізняється з-поміж інших учнів молодшого шкільного віку випереджувальним розвитком, нестандартним проявом психічних процесів, поведінкою в соціумі, володіє високим рівнем інтелекту, у якої спостерігається висока мотивація і дослідницька активність.

4. На основі аналізу наукових досліджень визначено структуру готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями, яка відображає синтез трьох взаємозв'язаних компонентів — мотиваційного, змістового, практичного. Кожен компонент представлений у єдності мотиваційно-рефлексивного, інформаційно-когнітивного, процесуального критеріїв та визначених показників. Процес підготовки передбачає набуття студентами окрім базових компетенцій, низки специфічних компетенцій, які окреслюються в рамках компетентнісного підходу.

Готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями – одна із складових його професійної компетентності, результат професійної підготовки, що включає формування: базових (ключових) та специфічних знань, умінь та навичок діяльності з ОУ; професійно важливих якостей; мотивації та потреб. Готовність майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями є однією із його компетенцій, яка дає змогу виконувати професійні функції з розвитку обдарувань учнів на належному рівні.

5. Відповідно до визначених критеріїв та їх показників діагностовано рівні сформованості готовності майбутніх педагогів до роботи з обдарованими учнями початкової школи (високий, достатній, середній, низький). Високий рівень передбачав стійку мотивацію та високе усвідомлення цінності майбутньої роботи з обдарованими учнями, стійкі професійні знання та їх повноцінне застосування на практиці. Достатній рівень передбачав достатню мотивацію та усвідомлення цінності майбутньої діяльності з такою категорією учнів, наявність стійких знань та достатнє їх застосування на практиці. Середній рівень передбачав часткову мотивацію та усвідомлення майбутньої роботи в напрямку розвитку обдарувань учнів, базові знання професійної підготовки. Низький – слабку мотивацію, недостатнє усвідомлення необхідності опанування знань майбутньої роботи з обдарованими учнями, наявність поверхневих професійних знань.

6. Обґрунтовано педагогічні умови, від реалізації яких залежав рівень сформованості професійних знань, умінь, навичок студентів в рамках досліджуваного феномена – розвиток позитивного ставлення до роботи з обдарованими учнями в навчально-виховному процесі початкової школи; формування дидактико-технологічних знань і вмінь в процесі вивчення фахових, психолого-педагогічних дисциплін та спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи»; педагогічний супровід обдарованих учнів під час організації педагогічних практик.

Реалізація складових педагогічних умов здійснювалася через удосконалення фахових дисциплін, дисциплін психолого-педагогічного циклу, впровадженням в навчальний процес спецкурсу за вибором «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи», виконання завдань специфічного спрямування під час проходження педагогічних практик у школі.

7. Розроблено модель реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями, під якою розуміємо комплекс взаємопов'язаних і взаємозалежних

компонентів, метою якого є підготувати вчителя, здатного здійснювати такий вид діяльності. Відповідно до мети окреслено завдання формування готовності до співпраці з обдарованими учнями (сприяти усвідомленню та осмисленню майбутньої діяльності; сприяти зростанню інтересу; сформувати цілісну уяву про обдаровану особистість; удосконалити практичні вміння та навички діяльності з обдарованими учнями молодшого шкільного віку); охарактеризовано основні підходи та їх реалізацію (компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний). Рівень готовності до специфічного виду діяльності формується через реалізацію педагогічних умов, змісту, застосування відповідних методів і прийомів, засобів навчання.

8. Специфічні методи (стимулювання інтересу, стимулювання обов'язку та відповідальності, розповідь, бесіди), форми (лекції, семінарські та практичні заняття нестандартної структури проблемного характеру), прийоми (створення ситуації інтересу, аналіз життєвих ситуацій, роз'яснення мети тощо) підготовки відображали суть досліджуваного феномена та сприяли підвищенню рівня готовності майбутніх педагогів до роботи з обдарованими учнями молодшого шкільного віку.

9. Експериментальне впровадження у практику професійної підготовки майбутніх педагогів відділення «Початкова освіта» відповідних педагогічних умов забезпечило суттєве підвищення рівня сформованості вмінь роботи з обдарованими учнями початкової школи, що підтвердило достовірність гіпотези нашого дослідження, засвідчує досягнення мети. У процесі дослідження розроблено методичні рекомендації для студентів, програму спецкурсу «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи».

Дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання досліджуваної проблеми й передбачає подальший науковий пошук. Перспектива майбутніх досліджень полягає в обґрунтуванні технологій підготовки вчителів до співпраці з обдарованими учнями в системі післядипломної освіти, методичних об'єднань, у процесі самоосвітньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверина И. С. Методика экспресс-диагностики интеллектуальных способностей (МЭДИС) детей 6-7 летнего возраста / И. С. Аверина, Е. И. Щербланова, Е. Н. Задорина // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 6. – С. 43–50.
2. Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності : тези Всеукраїнської наукової конференції, Київ, 5–7 жовтня, 1993 р. – К. : ІСДО, 1993. – 240 с.
3. Анісімова Г. О. Сучасний урок в початковій школі: традиції та інновації : (навчально-методичний посібник) / Г. О. Анісімова, О. В. Нікулочкіна. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 104 с.
4. Антонова О. Є. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи : монографія / Антонова О. Є., Клименюк Ю. М. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 264 с.
5. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підруч. для студ. вищ. пед. навч. закладів / Л. В. Артемова ; ред. Л. Л. Сісіна. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
6. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований : дидактический аспект / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1982. – 195 с.
7. Байденко В. И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант) : материалы ко второму заседанию методологического семинара / В. И. Байденко. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки спец., 2004. – 21 с. – (Труды методологического семинара "Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы").

8. Барбина Е. С. Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования / Е. С. Барбина . – К. : Вища школа, 1997. – 153 с.
9. Барташнікова І. Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей 5-6 років : навчальний посібник / І. А. Барташнікова, О. О. Барташніков. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 72 с.
10. Барташнікова І. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті у дітей 5-6 років : навчальний посібник / І. А. Барташнікова, О. О. Барташніков. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 56 с.
11. Барташнікова І. Розвиток уваги та навиків навчальної діяльності у дітей 5-7 років : навчальний посібник / І. А. Барташнікова, О. О. Барташніков. – Тернопіль : Богдан, 1998. – 48 с.
12. Барташнікова І. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5-6 років : навчальний посібник / І. А. Барташнікова, О. О. Барташніков. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 64 с.
13. Барташнікова І. Як визначити рівень розумового розвитку дитини? Діагностика готовності дітей до навчання у школі : навчальний посібник / І. А. Барташнікова, О. О. Барташніков. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 72 с.
14. Белавина О. В. Одаренные дети: проблемы диагностики и адаптации / О. В. Белавина // Психологический журнал. – 2010. – № 1. – С. 41–54.
15. Белова Е. С. Выявление творческого потенциала дошкольников с помощью теста Е. П. Торренса / Е. С. Белова // Журнал практического психолога. – 2007. – № 3. – С. 113–132.
16. Беркита З. Є. Підготовка майбутнього вчителя до організації роботи з підручником у початковій школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / З. Є. Беркита. – Тернопіль, 2011. – 20 с.

17. Бекірова Л. Е. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступ канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Е. Бекірова. – К., 2010. – 20 с.

18. Бибичкова-Павлова И. М. Исследование художественной одаренности / И. М. Бибичкова-Павлова // Психология и школа. – 2008. – № 1. – С. 32–34.

19. Бібік Н. М. Компетенції і компетентність у результатах початкової освіти / Н. М. Бібік // Педагогічна і психологічна науки в Україні : до 20-річчя НАПН України : [в 5 т.] / НАПН України ; редкол.: О. І. Ляшенко, О. Я. Савченко, Н. М. Бібік [та ін.]. – К., 2012. – Т. 3 : Загальна середня освіта. – С. 75–85.

20. Блейхер В. М. Психологическая диагностика интеллекта и личности / В. М. Блейхер, Л. Ф. Бурлачук. – К. : Вища шк., 1978. – 144 с.

21. Блинов В. М. Эффективность обучения: методологический анализ определения этой категории в дидактике / В. М. Блинов – М. : Педагогика, 1976. – 192 с.

22. Богоявленская Д. Б. Одаренность: понятие, виды, метод идентификации / Д. Б. Богоявленская // Alma Mater. Вестник высшей школы. – 2010. – № 7. – С. 40–45.

23. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по направл. и спец. психологии / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.

24. Брюханова Н. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті / Н. Брюханова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2007. – № 4. – С. 40–51.

25. Ващенко Г. Обдарованість / Г. Ващенко // Твори : у 5 т. / Г. Ващенко. – К., 1999. – Т. 3 : Виховання волі і характеру. – С. 138–144.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1428 с.

27. Вицлак Г. Методика "Способность к обучению в школе" : инструментарий психологической диагностики готовности ребенка к обучению в школе / Г. Вицлак // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 7. – С. 59–65.

28. Вікова психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / за ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад. шк., 1976. – 272 с. – (Педагогічна бібліотека).

29. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вузів / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.]. – 2-ге вид., доповн. – К. : Каравела, 2007. – 400 с. – (Вища освіта в Україні).

30. Вікова та педагогічна психологія : програма навч. курсу за вимогами кредитно-трансферної системи / О. І. Мешко, О. М. Степанов, Р. М. Хмурич [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 40 с.

31. Волков Б. С. Анкетирование : [метод исследования в психологии] / Б. С. Волков, Н. В. Волкова, А. В. Губанов // Методология и методы психологического исследования : учеб. пособие для вузов. – М., 2005. – С. 77–85. – (Guadeamus).

32. Вопросы истории советской и зарубежной школы и педагогики : сб. трудов / [отв. ред. В. А. Ротенберг]. – М. : МГПИ, 1975. – 182 с.

33. Вступ до спеціальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tnpu.edu.ua/kurs/5/> – Загол. з екрану

34. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. — М. : Педагогика-Пресс, 1999. — 320 с.

35. Гавриш І. В. Аксиологічні пріоритети розвитку системи підготовки педагогічних кадрів у Радянській Україні / І. В. Гавриш // Педагогічні науки : збірник наукових праць / редкол.: Є. С. Барбіна, В. Л. Федяєва, В. В. Кузьменко [та ін.]. – Херсон, 2008. – Вип. 48. – С. 10–14.

36. Гайштут О. Тренінг інтелекту школяра : учись мислити, думати, міркувати / О. Гайштут. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2002. – 308 с.: мал.

37. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. для студ. вузів / І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2009. – 464 с. – (Альма-матер).

38. Гильбух Ю. З. Внимание: одаренные дети / Ю. З. Гильбух. – М. : Знание, 1991. – 80 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. "Педагогика и психология"; № 9).

39. Гильбух Ю. З. Умственно одаренный ребенок : психология, диагностика, педагогика / Ю. З. Гильбух. – К. : Укрвузполиграф, 1992. – 84 с. – (Учитель и психодиагностика).

40. Грабарь М. И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях : непараметрические методы / М. И. Грабарь, К. А. Краснянская. – М. : Педагогика, 1977. – 136 с.

41. Губенко О. Як виховати генія, або інвестиція в Вашу дитину : для дітей від 5 до 16 років : книга для батьків, дітей, педагогів та психологів / О. В. Губенко. – К. ; Тернопіль : Социс-Прес, 2012. – 132 с.

42. Гусева Ю. Л. Творческие игровые программы для школьников / Ю. Л. Гусева. – Ярославль : Академия развития, 2008. – 160 с. – (После уроков).

43. Гуцан Т. Г. Формування готовності майбутнього вчителя економіки до профільного навчання старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. Г. Гуцан. – Житомир, 2011. – 20 с.

44. Давыдов В. В. Последние выступления / В. В. Давыдов. — М. : Педагогика, 1998. — 88 с.

45. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование : монография / А. Н. Дахин ; науч. ред. А. Ж. Жафьяров. – Новосибирск : НИПК и ПРО, 2005. – 232 с.

46. Дербеньова А. Г. Педагогічна діагностика у класному керівництві / А. Г. Дербеньова. – Харків : Основа, 2007. – 176 с. – (Школа класного керівника).

47. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) [Електронний ресурс] // Освіта. – 1993. – груд., № 44–46. – С. 2–15. – Режим доступу: http://www.iod.gov.ua/viewpage.php?page_id=4.

48. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : МПСИ ; Воронеж: МОДЭК, 2004. – 752 с. – (Психологи Отечества).

49. Диагностика памяти, внимания, мышления, уровня развития речи : приложение к книге "Практикум по возрастной психологии" : учеб.-метод. пособие / сост.: Ж. А. Балакшина, Л. И. Вансовская, Т. В. Прохоренко. – СПб. : Речь, 2002. – 36 с. – (Психологический практикум).

50. Дидактика : навчальна програма курсу [Електронний ресурс] / розроб. Кодлюк Я. П. – Режим доступу: <http://old.tnpu.edu.ua/kurs/419/>.

51. Діденко Л. А. У пошуках обдарувань : методичні рекомендації / Л. А. Діденко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 80 с.

52. Діденко О. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Діденко Олександр Васильович. – Хмельницький, 2003. – 155 с.

53. Доровской А. И. Сто советов по развитию одаренности детей : родителям, воспитателям, учителям / А. И. Доровской. – М. : Рос. пед. агенство, 1997. – 310 с.

54. Дослідження креативної культури особистості старшокласника / за ред. В. Костіва. – Івано-Франківськ, 2007. – 144 с.

55. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / К. М. Дурай-Новакова. – М., 1983. – 32 с.

56. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976. – 173 с.

57. Дьяченко М. И. Психология высшей школы : учеб. пособие для вузов / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.

58. Життєва компетентність особистості : науково-метод. посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.

59. Журат Ю. В. Педагогічні умови формування професійної суб'єктності у майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю. В. Журат. – К., 2012. – 20 с.

60. Загальна психологія : підруч. для студ. вузів / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко [та ін.]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 704 с.

61. Загальна психологія : програма навч. курсу для вищих пед. навч. закладів за вимогами кредитно-трансферної системи / О. І. Мешко, О. М. Степанов, Р. М. Хмурич [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 36 с.

62. Занков Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков ; [сост. : М. В. Зверева, Н. К. Индик]. — М. : Педагогика, 1990. — 424 с. — (Труды действительных членов и членов-корреспондентов АПН СССР).

63. Занков Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков. — 3-е изд., доп. — М. : Дом педагогики, 1999. — 608 с.

64. Застосування інтерактивних технологій у навчанні молодших школярів : методичний посібник для вчителів початкової школи / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, О. А. Біда [та ін.]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 304 с.

65. Здібності, творчість, обдарованість і теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.

66. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентносный подход : учебное пособие / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М. : МПСИ, 2005. – 216 с.

67. Зорочкіна Т. С. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими учнями початкової школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. С. Зорочкіна. – Кіровоград, 2011. – 20 с.

68. Зязюн І. А. Філософія свідомого і несвідомого у професійній освіті / І. А. Зязюн / Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти : наук.-метод. зб. / редкол.: І. А. Зязюн [та ін.]. – К., 1994. – 384 с.

69. Ильин Е. П. Диагностика креативности / Е. П. Ильин // Обдарована дитина. – 2010. – № 7. – С. 9–13.

70. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин – СПб. : Питер, 2011. – 448 с. – (Мастера психологии).

71. История педагогики и образования : от зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. : учеб. пособие для пед. учеб. заведений / под ред. А. И. Пискунова. – 2 изд., испр. и доп. – М. : Сфера, 2004. – 512 с.

72. История педагогики : учеб. пособие для пед. учеб. заведений. Ч. 1 : От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в. / ред.: А. И. Пискунов. – М. : Сфера, 1997. – 192 с.

73. Інститут обдарованої дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iod.gov.ua/events.php>. – Загол. з екрану

74. Історія педагогіки : програма навч. курсу за вимогами кредитно-модульної системи / [уклад.: В. П. Кравець, О. І. Мешко, О. І. Янкович]. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – 54 с.

75. Казанжи І. В. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до позаурочної виховної роботи : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Казанжи Ірина Володимирівна. – Миколаїв, 2002. – 190 с.

76. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя : монографія / Н. В. Кічук. – К. : Либідь, 1991. – 96 с.

77. Ковальова В. Творча майстерня. Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра / В. І. Ковальова. – Харків : Основа, 2010. – 191 с. – (Б-ка журналу «Початкове навчання та виховання» ; вип. 6 (78)).

78. Ковальчук Я. И. Индивидуальный подход в воспитании ребенка : пособие для воспитателей детского сада / Я. И. Ковальчук. – 2-е изд., доп. – М. : Просвещение, 1985. – 111 с.

79. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори. Т. 1 : Велика дидактика / Я. А. Коменський ; під ред. А. А. Красновського. – К. : Рад. школа, 1940. – 248 с. – (Педагогічна бібліотека).

80. Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики : колективна монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.

81. Кондрашова Л. В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов педагогического института к профессиональной деятельности : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Л. В. Кондрашова. – М., 1989. – 36 с.

82. Кондрашова Л. В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л. В. Кондрашова. – К. : Вища шк., 1987. – 56 с.

83. Концепция одаренности // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 5–10.

84. Корпан Л. Вивчення обдарованих дітей у 1-4 класах / Л. Корпан // Психолог : всеукраїнська газета. – 2010. – № 14. – С. 8–14. – Психодіагностика.

85. Костюченко Л. В. Формування готовності до майбутньої професійної діяльності вчителів початкових класів у комплексі "училище – університет" : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Костюченко. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 19 с.

86. Кравець В. П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва : навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів / В. П. Кравець. – Тернопіль : Вид-во «Тернопіль», 1996. – 436 с.

87. Краткая философская энциклопедия / ред.-сост.: Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : Прогресс, 1994. – 576 с.

88. Крутецкий В. А. Психология обучения и воспитания школьников / В. А. Крутецкий – М. : Просвещение, 1976. – 303 с.

89. Кудрик Л. Діти Індіго – зерна нового людства : посібник для вчителів, виховників і батьків / Л. Г. Кудрик, Ю. Р. Сурмяк. – Львів : Аверс, 2012. – 376 с.

90. Кузнецова Ю. И. Проблема детской одарённости в американской педагогической психологии XX века : монография / Ю. И. Кузнецова ; науч. ред. В. В. Большакова. – Нижний Новгород : НГПУ, 2006. – 100 с.

91. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя : психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – 183 с.

92. Кульчицкая Е. И. Методика диагностики интеллектуальной одаренности / Е. И. Кульчицкая // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 39–43.

93. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і суть / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 17–24.

94. Кульчицька О. І. Проблеми обдарованості в сучасній психології / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2008. – № 1. – С. 2–7.

95. Кульчицька О. І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 25–31.

96. Кульчицька О. І. Соціально-психологічні фактори формування таланту / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2005. – № 8. – С. 2–11.

97. Кулюткин Ю. Н. Моделирование педагогических ситуаций / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская // Вопросы психологии. – 1984. – № 5. – С. 41–44.

98. Лейтес Н. С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия / Н. С. Лейтес. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 1997. – 488 с. – (Психологи Отечества : избранные психологические труды : в 70 т.)

99. Лейтес Н. С. Возрастная одаренность школьников : учеб. пособие для студ. высших пед. учеб. заведений / Н. С. Лейтес. – М. : Академия, 2000. – 320 с. – (Высшее образование).

100. Лейтес Н. С. Умственные способности и возраст / Н. С. Лейтес. – М. : Педагогика, 1971. – 280 с.

101. Либин А. В. Дифференциальная психология : на пересечении европ., рос. и амер. традиций : учебник / А. В. Либин. – 2-е изд., перераб. – М. : Смысл : Per SE, 2000. – 549 с.

102. Линенко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї / А. Ф. Линенко. – Одеса : ОКФА, 1995. – 80 с.

103. Липова Л. Концепція обдарованості та її види / Л. Липова, Л. Морозова, С. Ренський // Рідна школа. – 2003. – № 4. – С. 10–12.

104. Локарева Г. В. Теорія та методика діагностики научованості / Г. В. Локарева, О. О. Почерніна, О. С. Волярська // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 7. – С. 37–47.

105. Лосева А. А. Психологическая диагностика одаренности / А. А. Лосева. – М. : Трикса, 2004. – 176 с. – (Руководство практического психолога).

106. Лысенкова С. Н. Методом опережающего обучения : кн. для учителя : из опыта работы / С. Н. Лысенкова. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с. – (Творческая лаборатория учителя).

107. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори : статті, лекції, виступи : пер. з рос. / А. С. Макаренко ; [за заг. ред. Є. М. Мединського, І. Ф. Свядковського ; упоряд. І. Ф. Козлов]. – К. ; Харків : Рад. шк., 1950. – 303 с. – (Бібліотека учителя).

108. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження / С. Д. Максименко. – К. : НДІП, 1990. – 240 с.

109. Максименко С. Д. Фахівця потрібно моделювати : (наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності) / С. Д. Максименко, О. М. Пелех // Рідна школа. – 1994. – № 3/4. – С. 68–72.

110. Малафійк І. В. Дидактика : навч. посіб. для студ. вузів / І. В. Малафійк. – К. : Кондор, 2009. – 398 с.

111. Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / М. О. Малькова. – Луганськ, 2006. – 20 с.

112. Марінушкіна О. Є. Родина та обдарована дитина / О. Є. Марінушкіна, Г. В. Шубіна. – Харків : Основа, 2008. – 191 с. – (Для турботливих батьків).

113. Матюшкин А. М. Загадки одаренности : проблемы практической одаренности / А. М. Матюшкин. – М. : Школа-Пресс, 1993. – 128 с. – (Библиотека журнала «Вопросы психологии»).

114. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29–33.

115. Мерва Л. С. Робота з обдарованими учнями початкової школи : методичні рекомендації для викладачів ВНЗ, вчителів, психологів, вихователів, студентів, батьків / Л. С. Мерва. – Тернопіль : [Джура], 2013. – 114 с.

116. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : програма навч. курсу за вимогами кредитно-модульної системи організації навч. процесу / Г. М. Мешко. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – 36 с.

117. Мешко О. І. Історія української школи і педагогіки : короткий виклад курсу : навч.-метод. посіб. / О. І. Мешко, О. І. Янкович, Г. М. Мешко. – Тернопіль : ТДПУ, 1999. – 95 с.

118. Миронов Н. П. Способность и одарённость в младшем школьном возрасте / Н. П. Миронов // Начальная школа. – 2004. – № 6. – С. 33–42.

119. Моляко В. А. Психология творческой деятельности / В. А. Моляко. – К. : Знание, 1978. – 48 с.

120. Моляко В. А. Психология детской одаренности / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. – К. : Знание, 1995. – 83 с.

121. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – К. : Знання. – 1989. – 48 с.

122. Моляко В. О. Психологія творчості та обдарованості: нові рубежі теорії і практики / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 2–3.

123. Моргун В. Ф. Загальна характеристика основних методів психодіагностики / В. Ф. Моргун, І. Г. Тітов // Основи психологічної діагностики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – К. : Слово, 2012. – С. 85–117.

124. Морозов А. В. Креативная педагогика и психология : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по пед. спец. / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. – М. : Традиция : Академический Проект, 2004. – 560 с.

125. Музыка О. Л. Три кроки : концепція програми розвитку здібностей та обдарованості / О. Л. Музыка // Гуманізація взаємин учителя та учнів – необхідна умова особистісно орієнтованої освіти : науково-методичний збірник / за ред. С. Д. Максименка, Г. О. Балла, М. М. Заброцького. – К. ; Житомир : ЖОППО, 2004. – С. 81–88.

126. Музыка О. Л. Ціннісна регуляція і ціннісна підтримка розвитку творчих здібностей (теоретична модель і принципи побудови методики) / О. Л. Музыка // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 6. – С. 1–7.

127. Музыка О. Л. Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити? / О. Л. Музыка // Обдарована дитина. – 2006. – № 3. – С. 11–16.

128. Мухина В. С. Возрастная психология : учебник для студентов вузов / В. С. Мухина. – М. : Академия, 1997. – 432 с.

129. Національна доктрина розвитку освіти : затверджена Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347 // Освіта. – 2002. – № 26. – С. 2–4.

130. Нечаева Н. В. Педагогическая система развивающего обучения Л.В.Занкова : учеб. пособие / Н. В. Нечаева, Н. Н. Рощина. – Самара : Федоров, 2006. – 176 с.

131. Николаева Е. И. Воспитать одаренного ребенка. Как? / Е. И. Николаева. – СПб. : Питер, 2013. – 176 с.

132. Обдаровані діти : діагностика та супровід / упоряд.: Т. Червонна. – К. : Шк. Світ, 2008. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

133. Облицова З. Г. О некоторых проблемах подготовки к работе с одаренными детьми : монография / З. Г. Облицова, О. П. Рогач. – Изд. 2-е, доп. – М. ; Архангельск : Ин-т Управления, 2008. – 118 с.

134. Овчаров А. Психодіагностична технологія визначення напряму профілізації дітей молодшого шкільного віку / А. Овчаров // Початкова школа. – 2010. – № 4. – С. 60–62.

135. Одаренные дети : выявление, обучение, развитие : психолого-дидактическая система / [В. И. Панов, Н. С. Лейтес, А. М. Матюшкин и др.] // Відкритий урок. – 1998. – № 13. – С. 20–24.

136. Одаренные дети : пер. с англ. / общ. ред. Г. В. Бурменской, В. М. Слуцкого. – М. : Прогресс, 1991. – 376 с.

137. Одаренный ребенок / под. ред. О. М. Дьяченко. – М. : Международ. образоват. психолог. колледж, 1997. – 140 с. – (Дошкольное образование).

138. Ожегов С. И. Словарь русского языка : около 70 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 21-изд., перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1989. – 924 с.

139. Онацький В. М. Спостереження як метод діагностики обдарованості / В. М. Онацький // Обдарована дитина. – 2006. – № 5. – С. 22–30.

140. Основи психодіагностики : програма навч. дисципліни / розроб. О. Б. Кізь. – Тернопіль : ТНПУ, 2013. – 12 с.

141. Отич О. М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кад. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Отич. – К., 1997. – 18 с.

142. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.

143. Павлютенков Є. М. Моделювання педагогічних процесів / Є. М. Павлютенков // Управління школою : науково-методичний журнал. – Харків, 2007. – № 11. – С. 4–14.

144. Панов В. И. Одаренность и творческая природа развития психики / В. И. Панов // Психология и школа. – 2008. – № 1. – С. 34–39.

145. Пашнєв Б. К. Експрес-діагностична методика вивчення рівня інтелектуального розвитку учнів 1-х класів : метод. посіб. / Б. К. Пашнєв. – Харків : Основа, 2007. – 48 с. – (Психологічна служба школи).

146. Пашнєв Б. К. Психодіагностика обдарованості / Б. К. Пашнєв. – Харків : Основа : Тріада+, 2007. – 128 с. – (Психологічна служба школи).

147. Педагогіка. Теорія навчання : навчальна програма для спеціальності «Початкове навчання» [Електронний ресурс] / розр. В. О. Вихрущ. – Режим доступу: <http://old.tnpu.edu.ua/kurs/420/programa.htm>.

148. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / О. М. Пехота, В. Д. Будак, А. М. Старєва [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2003. – 240 с.

149. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 256 с.

150. Подготовка студентов к работе с учащимися 6-летнего возраста : учебное пособие / А. Я. Савченко, В. Ф. Олейник, С. Л. Коробко, Н. М. Библик ; под ред. А. Я. Савченко. – К. : Вища шк., 1990. – 263 с.

151. Полетай О. М. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Полетай. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 20 с.

152. Полякова Г. Інтерв'ю як метод вивчення обдарованості / Г. Полякова // Психолог : всеукраїнська газета. – 2007. – № 44. – С. 14–16.

153. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К. : А.С.К., 2003. – 19 с.

154. Практическая психодиагностика : методики и тесты : учеб. пособие / ред.-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : Бахрах, 1998. – 672 с.

155. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 № 2984-III / Верховна Рада України // Освіта. – 2002. – 20–27 лют. (№ 12/13). – С. 5–12.

156. Про затвердження Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 р. № 1016. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1016-2007-%D0%BF>.

157. Про освіту : Закон України № 1060-XII / Верховна Рада України // Освіта. – 1995. – 15 серп. (№ 31). – С. 1–4.

158. Про позашкільну освіту : Закон України № 1841-III із змінами від 02.06.2005 року // Законодавство України про освіту : за станом на 14 груд. 2006 р. : офіційне видання / Верховна Рада України. – К., 2006. – С. 91–114.

159. Проблема детской одарённости в американской педагогической психологии XX века : монография / Ю. И. Кузнецова ; науч. ред. В. В. Большакова. – Нижний Новгород : НГПУ, 2006. – 100 с.

160. Прокопів Л. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина XX століття) : монографія / Л. М. Прокопів. – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – 256 с.

161. Професійна освіта : словник : навчальний посібник / уклад.: С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

162. Професійно-кваліфікаційна характеристика учителя початкових класів на основі компетентнісного підходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oipopp.ed-sp.net/content/view/1179/124/> – Загол. з екрану

163. Проценко О. В. Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників / О. В. Проценко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

164. Психология одаренности детей и подростков : учеб. пособие / под ред. Н. С. Лейтеса. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2000. – 336 с.

165. Психология: комплексный подход / под ред. М. Айзенка; пер. с англ. С. Б. Бенедиктова. – Минск : Новое знание, 2002. – 832 с.

166. Психологічна енциклопедія : А – Я : Абазія – Ятрогенія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с. – (Енциклопедія ерудита).

167. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища шк., 1982. – 218 с.

168. Психологія : навч. посіб. для студ. вузів / О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнецов, В. Л. Зливков [та ін.] ; за ред. О. В. Винославської. – К. : ІНКОС, 2005. – 352 с.

169. Психологія : підруч. для пед. вузів / за ред. Г. С. Костюка. – 3-є вид., доповн. – К. : Рад. шк., 1968. – 572 с.

170. Психолого-педагогічні основи підготовки сучасного вчителя : методичні рекомендації для викладачів педагогічних вузів / за ред. І. А. Зязюна. – К. : [б. в.], 1990. – 92 с.

171. Рабочая концепция одаренности / под. ред. В. Д. Шадрикова. – М. : Магистр, 1998. – 289 с.

172. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, реализация : пер. с англ. / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

173. Радченко А. Є. Професійна компетентність учителя / А. Є. Радченко. – Харків : Основа, 2006. – 128 с.

174. Развитие субъекта образования: проблемы, подходы, методы исследования / под ред. Е. Д. Божович. – М. : Пер Сє, 2005. – 400 с.

175. Работа з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Пілаєва [та ін.]. – Харків : Основа, 2010. – 190 с. – (Б-ка журн. «Початкове навчання та виховання» ; вип. 1 (73)).

176. Родионов А. В. Психодиагностика спортивных способностей / А. В. Родионов. – М. : Физкультура и спорт, 1973. – 216 с.

177. Розвиток інтелектуальних здібностей молодших школярів / упоряд. Яворська О. Л. – Харків : Основа, 2009. – 176 с. – (Бібліотека журналу «Початкове навчання та виховання» ; вип. 8 (68)).

178. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.

179. Савенков А. И. Ваш ребенок талантлив : детская одаренность и домашнее обучение / А. И. Савенков. – Ярославль : Академия развития, 2002. – 352 с. – (Семейная педагогика).

180. Савенков А. И. Диагностика детской одаренности как педагогическая проблема / А. И. Савенков // Педагогика. – 2000. – № 10. – С. 84–94.

181. Савенков А. И. Маленький исследователь : коллективное творчество младших школьников / А. И. Савенков. – Ярославль : Академия развития, 2004. – 128 с. – (Развивающее обучение).

182. Савенков А. И. Одаренные дети в детском саду и школе : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / А. И. Савенков. – М. : Академия, 2000. – 232 с.

183. Савенков А. И. Педагогическая психология : учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. "Педагогика и психология" : в 2 т. Т. 1 / А. И. Савенков. – М. : Академия, 2009. – 416 с. – (Высшее профессиональное образование).

184. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

185. Савченко О. Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти / О. Я. Савченко // Рідна школа. – 2011. – № 8/9. – С. 4–8. – Бібліогр. в кінці ст.

186. Савченко О. Я. Розвиток змісту початкової освіти в умовах державного суверенітету України : методологічний, законодавчий, дидактичний аспекти / О. Я. Савченко // Педагогічна і психологічна науки в Україні : до 20-річчя НАПН України : [в 5 т.] / НАПН України ; редкол.: О. І. Ляшенко, О. Я. Савченко, Н. М. Бібік [та ін.]. – К. : Пед. думка, 2012. – Т. 3 : Загальна середня освіта. – С. 61–74.

187. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / О. Я. Савченко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка / редкол.: М. Вашуленко, Я. Кодлюк, В. Кравець [та ін.]. – Тернопіль, 2009. – № 4. – С. 5–12.

188. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / А. В. Семенова. – Одеса : Юридична літ., 2009. – 504 с.

189. Семиченко В. А. Визначення функцій педагогічної діяльності в контексті гуманізації навчання / В. А. Семиченко // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1 – С. 21–32

190. Семиченко В. А. Реалізація принципу цілісності в професійній підготовці майбутніх учителів (психологічний аспекти) / Семиченко В. А., Болюбаш Я. Я. // Вища і середня педагогічна освіта : науково-методичний збірник. – К., 1993. – Вип. 16. – С. 12–16.

191. Серебряков В. Универсальные IQ тесты / В. Серебряков. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 128 с.

192. Сисоєва С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. – К. : ЦУЛ, 2003. – 308с.

193. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоєва. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.

194. Система пошуку обдарованих учнів сучасними психодіагностичними методами : авторська програма / Б. Пашнев, І. Зуєв, В. Павленко, А. Халін // Психолог : всеукраїнська газета. – 2004. – № 43. – С. 5–15.

195. Слостенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. – М. : Магистр, 1997. – 224 с.

196. Слостенин В. А. Психология и педагогика : учеб. пособие для студ., обучающихся по непедагогическим спец. / В. А. Слостенин, В. П. Каширин. – М. : Академия, 2001. – 480 с. – (Высшее образование).

197. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Слостенин. – М. : Просвещение, 1976. – 160 с.

198. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. для магістрантів вузів / З. І. Слєпкань. – К. : Вища шк., 2005. – 239 с.

199. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности : [учеб. пособие для слушателей фак. и ин-тов повышения квалификации преподавателей вузов и аспирантов] / С. Д. Смирнов. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 271 с.

200. Сухомлинський В. О. Сто порад учителєві / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 304 с. с.240.

201. Сущенко Т. І. Характерні особливості обдарованих дітей / Т. І. Сущенко // Початкова школа. – 1994. – № 2. – С. 10–11.

202. Тадеєв П. О. Обдарованість і творчість особистості : американський підхід / П. О. Тадеєв. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 240 с.

203. Тадеєв П. О. Розвиток теорії і практики навчання обдарованих школярів у США (20-ті роки ХХ – початок ХХІ століття) : монографія / П. О. Тадеєв. – Рівне : ПП ДМ, 2011. – 548 с.

204. Татур Ю. Г. Образовательная система России : высшая школа / Ю. Г. Татур. – М. : Исследоват. центр проблем качества подгот. специалистов, 1999. – 278 с.

205. Теличко Н. Організація навчання обдарованих і талановитих молодших школярів у США / Н. Теличко // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 78–80.

206. Теорія виховання [Електронний ресурс] : навчальна програма для спеціальності «Початкове навчання» / розр. З. М. Онишків. – Режим доступу: <http://old.tnpu.edu.ua/kurs/426/programa.htm>.

207. Теорія виховання [Електронний ресурс] : навчальна програма для спеціальності «Початкове навчання» / розр. В. В. Матіяш. – Режим доступу: <http://old.tnpu.edu.ua/kurs/426/programa.htm>.

208. Теорія навчання [Електронний ресурс] : навчальна програма для спеціальності «Початкове навчання» / розр. З. М. Онишків. – Режим доступу: <http://old.tnpu.edu.ua/kurs/278/programa.htm>.

209. Теплов Б. М. Избранные труды : в 2 т. Т. 1 / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – 328 с. – (Труды действительных членов и членов-корреспондентов АПН СССР) – 328 с.

210. Теплов Б. М. Психологія : підруч. для ср. шк. : пер. з рос. вид. / Б. М. Теплов. – 8-е вид. – К. : Рад. шк., 1956. – 232 с.

211. Теплов Б. М. Психофизиология индивидуальных различий : избранные психологические труды / Б. М. Теплов ; под ред. М. Г. Ярошевского. – М. : ИПП ; Воронеж : МОДЭК, 1997. – 544 с. – (Психологи Отечества : избранные психологические труды : в 70 т.).

212. Туник Е. Е. Оценка способностей и личностных качеств школьников и дошкольников / Е. Е. Туник, В. П. Опутникова. – СПб. : Речь, 2005. – 104 с.

213. Туріщева Л. В. Вивчення особистості школяра і педагога / Л. В. Туріщева, О. В. Гончаренко. – Харків : Основа, 2007. – 144 с. – (Психологічна служба школи).

214. Туріщева Л. В. Настільна книга шкільного психолога : навчально-методичний посібник для вчителя / Л. В. Туріщева. – Харків : Основа, 2010. – 256 с. – (Настільна книга).

215. Туріщева Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми / Л. В. Туріщева. – Харків : Основа, 2008. – 122 с. – (Психологічна служба школи).

216. Туріщева Л. В. Психолого-педагогічні аспекти уроку / Л. В. Туріщева. – Харків : Основа, 2007. – 128 с. – (Бібліотека журналу «Управління школою». Серія «Психологічна служба школи»).

217. Туріщева Л. В. Увага! Особливі діти / Л. В. Туріщева. – Харків : Основа, 2010. – 128 с. – (Тренінги у педагогічній практиці).

218. Федоров М. П. Педагогічні умови підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М. П. Федоров. – Луганськ, 2000. – 19 с.

219. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. – М. : Политиздат, 1991. – 64 с.

220. Фіцула М. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закладів освіти / М. М. Фіцула ; голов. ред. Б. Є. Будний. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2005. – 168 с.

221. Фрицюк В. А. Креативность будущих учителей и условия её формирования / В. А. Фрицюк // Педагогические технологии. — 2009. — № 1. — С. 27–36.

222. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / В. А. Фрицюк ; Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. — Вінниця, 2004. — 20 с.

223. Фурман А. В. Психодіагностика інтелекту в системі диференціації навчання : Книга для вчителя / А. В. Фурман. — К. : Освіта, 1993. — 224 с.

224. Харченко П. В. Формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога-музиканта : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харченко Поліна Вагифівна. — К., 2004. — 246 с.

225. Химинець В. В. Інновації в початковій школі / В. В. Химинець, М. Ю. Кірик. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 312 с.

226. Холодная М. А. Психология интеллекта : парадоксы исследования / М. А. Холодная ; гл. ред. Е. Строганова. — 2-е изд., доп. и перераб. — СПб. : Питер, 2002. — 272 с.

227. Холостенко Ю. В. Основи організації дизайнерської діяльності молодших школярів: своєрідність педагогічного супроводу : методичні рекомендації / Ю. В. Холостенко. — Ізмаїл : [б. в.], 2011. — 149 с.

228. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л. О. Хомич. — К. : Магістр-S, 1998. — 200 с.

229. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / уклад. : В. П. Кравець, О. І. Мешко. — К. : Грамота, 2008. — 768 с.

230. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и методикам обучения / А. В. Хуторской. — СПб. : Питер, 2004. — 541 с.

231. Чайка В. М. Теорія і технологія підготовки майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / В. М. Чайка ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка ; наук. консультант Г. В. Терещук. — Тернопіль, 2006. — 463 с.

232. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : монографія / В. М. Чайка ; за ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 275 с.

233. Шадриков В. Д. Способности человека : избранные психологические труды / В. Д. Шадриков. – М. : ИПП ; Воронеж : Модек, 1997. – 288 с. – (Психологи Отечества : избранные психологические труды : в 70 т.).

234. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя : загальнопедагогічний аспект : монографія / В. І. Шахова. – Вінниця ВДПУ, 2007. – 383 с.

235. Шевченко М. Психологические рисуночные тесты для детей и взрослых / М. Шевченко. – Екатеринбург : У-Фактория ; М. : Астрель ; Владимир : ВКТ, 2011. – 128 с.

236. Шевченко П. И. Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству / П. И. Шевченко, Б. Д. Красовский, И. С. Дмитрик. – К. : Наукова думка, 1992. – 148 с.

237. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шестакова Тетяна Віталіївна. – К., 2006. – 244 с.

238. Шрагіна Л. Технологія розвитку креативності / Л. Шрагіна. – К. : Шк. світ, 2010. – 160 с. – (Психологічна скарбничка).

239. Штерн В. Умственная одаренность : психологические методы испытания умственной одаренности в их применении к детям школьного возраста / В. Штерн. – СПб. : Союз, 1997. – 128 с. – (Психология ребёнка).

240. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф ; [отв. ред. В. П. Бранский]. – М. ; Л. : Наука, 1966. – 302 с.

241. Шумакова Н. Б. Обучение и развитие одаренных детей / Н. Б. Шумакова. – М. МПСИ ; Воронеж : Модэк, 2004. – 336 с. – (Библиотека психолога).

242. Щебланова Е. И. Взаимосвязь когнитивных способностей и личностных характеристик интеллектуально одарённых школьников / Е. И. Щебланова // Вопросы психологии. – 2013. – № 1. – С. 13–23.

243. Щебланова Е. И. Психологическая диагностика одаренности школьников : проблемы, методы, результаты исследований и практики / Е. И. Щебланова ; гл. ред. Д. И. Фельдштейн. – М. ; Воронеж : Модэк, 2004. – 368 с. – (Библиотека психолога).

244. Щебланова Е. И. Структура и динамика общей одаренности младших школьников / Е. И. Щебланова // Психология и школа. – 2008. – № 1. – С. 21–26.

245. Щебланова Е. И. Теория и тесты творческого мышления Е. П. Торренса / Е. И. Щебланова // Журнал практического психолога. – 2007. – № 3. – С. 149–166.

246. Щебланова Е. И. Трудности в учении одаренных школьников / Е. И. Щебланова // Психология обучения. – 2003. – № 11. – С. 49.

247. Щерба Н. С. Підготовка майбутнього вчителя до формування в учнів іншомовної стратегічної компетенції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. С. Щерба. – Житомир, 2009. – 20 с.

248. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. Т. 2 / под ред. С. Я. Батышева. – М. : Профессиональное образование, 1999. – 441 с.

249. Peter R. Die Auslese befaehigter Volksschueler in Hamburg : bericht ueber das psychologische Verfahren / R. Peter, W. Stern. – 2 unveraenderte, mit einem Nachtrag vers. Aufl. – Leipzig : Johann Ambrosius Barth, 1922. – 161 s. – (Beihefte zur Zeitschrift fuer angewandte Psychologie / herausgegeben von W. Stern, O. Lipmann. Hamburger Arbeiten zur Begabungsforschung ; № 1)

250. Rebhuhn H. Entwurf eines psychographischen Beobachtungsbogens fuer begabte Volksschueler / H. Rebhuhn. – Barth ; Leipzig : Johann Ambrosius, [1918]. – 15 s. – Sonder-Abdruck aus der Zeitschrift fuer angewandte Psychologie.

251. Valentiner T. Zur Auslese fuer die hoeheren Schulen : ein Beitrag zur differentiellen Psychologie und Begabungsforschung / T. Valentiner. – Leipzig : Verlag von Johann Ambrosius Barth, 1921. – 102 s. + Mit einer Beilage: Beobachtungsbogen. – (Beihefte zur Zeitschrift fuer angewandte Psychologie).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для студентів

Дайте відповіді на запитання (необхідне – підкресліть)

- 1) Чи володієте Ви знаннями, уміннями, навичками роботи з обдарованими учнями початкової школи?
  - *так*;
  - *ні*;
  - *важко відповісти.*

- 2) Під час вивчення яких предметів Ви отримували знання про обдарованість учнів початкової школи?
  - *педагогіка*;
  - *психологія*;
  - *педагогічна майстерність*;
  - *ваш варіант* _____.

- 3) Чи було перед Вами поставлено завдання на виявлення обдарованої дитини під час проходження педагогічних практик?
  - *так*;
  - *ні*.

- 4) Чи доводилося співпрацювати з обдарованими учнями під час проходження педагогічних практик?
  - *так*;
  - *не співпрацювала*;
  - *не знаю, чи такі учні були в класі.*

- 5) На основі яких характеристик Ви з'ясували, що ці учні є обдарованими?
  - *цей учень є «відмінником»*;
  - *цей учень демонструє власні досягнення у різних видах діяльності*;
  - *не знаю.*

6) Вкажіть основні недоліки у підготовці до діяльності з обдарованими учнями:

- *Питання обдарованості та теорії її розвитку не вивчалися;*
- *Відсутність ІНДЗ щодо проблеми обдарованості;*
- *Відсутність необхідних теоретичних і практичних знань, умінь та навичок роботи з обдарованими учнями.*

Дякуємо!

Анкета для вчителів

Дайте відповіді на запитання (необхідне – підкресліть)

1) Чи володієте Ви знаннями, уміннями, навичками роботи з обдарованими учнями початкової школи?

- *так;*

- *ні;*

- *важко відповісти.*

2) Яким чином Ви отримали знання щодо роботи з обдарованими учнями?

- *під час навчання у ВНЗ;*

- *під час проходження курсів підвищення кваліфікації;*

- *самоосвітою.*

3) На основі яких характеристик Ви з'ясували, що деякі учні Вашого класу є обдарованими?

- *цей учень є «відмінником»;*

- *цей учень демонструє власні досягнення у різних видах діяльності;*

- *не знаю.*

4) Вкажіть на труднощі, які Ви виявили під час організації роботи з обдарованими учнями?

- *Не володію достатніми професійними навичками;*

- *Не знаю, які діти є обдарованими;*

- *Не вмю виявляти обдарованість в учнів класу;*

- *слабка матеріальна база навчального закладу;*

- *Небажання батьків співпрацювати з вчителями, психологами в даному напрямку.*

5) Вкажіть, де повинна навчатися обдарована дитина?

- *в звичайній школі;*
- *в спеціалізованих навчальних закладах.*

6) Вкажіть основні шляхи подолання недоліків у роботі з обдарованими учнями:

- *розробка системи роботи вчителя і школи з обдарованими учнями;*
- *узагальнення і систематизація матеріалів і результатів роботи з обдарованими учнями;*
- *розробка методичних рекомендацій щодо організації роботи з обдарованими учнями;*
- *удосконалення професійної підготовки та самопідготовки педагогічних кадрів.*

Дякуємо!

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
інститут педагогіки та психології
кафедра педагогіки та гендерної рівності

ПРОГРАМА
спецкурсу
„ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ
РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ”

(для студентів відділення «Початкова освіта»)

Пояснювальна записка

„Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими учнями початкової школи” – це спецкурс за вибором для студентів відділення «Початкова освіта».

Провідна роль у формуванні особистості учня належить вчителю, саме від вчителя початкової школи залежить, як розвиватиметься дитина, як зуміє зреалізувати власні потенціали у майбутньому. Обдарований учень – особистість виняткова. У процесі підготовки педагогів слід забезпечити набуття знань, формування умінь та навичок, необхідних для роботи з обдарованими дітьми.

Майбутньому вчителю початкової школи необхідно бути компетентним у важливих питаннях, що стосуються проблеми обдарованості: чим вона зумовлена; які особливості відрізняють обдаровану дитину від звичайної, здібної; які проблеми виникають в обдарованих школярів та як їх вирішувати; які критерії визначення та діагностики обдарованості дитини; як впливає зміст шкільної освіти на розвиток дитячої обдарованості; як соціум та інші фактори впливають на розвиток обдарованості тощо.

Дослідження теорії і практики з організації навчання та виховання обдарованих школярів – багатоаспектна проблема, ядром якої є питання сутності обдарованості, її типології, специфіки, методів виявлення, реалізації у навчальному процесі стратегій прискореного та поглибленого навчання, підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами тощо. Тому даний спецкурс спрямований на підготовку майбутніх учителів початкової школи до роботи з такою категорією дітей.

Мета курсу: забезпечити засвоєння теоретичних знань психолого-педагогічних основ природи обдарованості; дати можливість набуття досвіду навчання та виховання обдарованих школярів; сформувати уміння прогнозувати, моделювати майбутню діяльність у напрямку розвитку обдарувань учнів.

Завдання курсу: підготувати студентів до роботи з обдарованими учнями початкової школи з урахуванням специфіки обдарованості та станом її вирішення в Україні; ознайомити із різновидами загальної та спеціальної обдарованості, особливостями психології обдарованих дітей, організацією навчання та виховання обдарованих учнів, підготовкою педагогічних працівників для роботи з обдарованими учнями.

Прослухавши курс, студенти повинні **знати:**

- природу обдарованості людини;
- специфіку різновидів обдарованості;
- психологічну характеристику обдарованих учнів та їх особливості;
- форми і методи роботи з обдарованими учнями;
- способи ідентифікації обдарованості.

Вивчення спецкурсу передбачає формування у студентів **умінь:**

- працювати з обдарованими учнями початкової школи в умовах урочної, позаурочної та позашкільної форм навчання;
- визначати вид, ступінь обдарованості;
- надавати рекомендації педагогам та батькам щодо навчання та виховання обдарованих учнів.

Спецкурс дає студентові можливість набути **навички:**

- співпрацювати з обдарованими учнями початкової школи;
- здійснювати психодіагностичну діяльність;
- консультування батьків та вчителів, які безпосередньо працюють з обдарованими учнями.

Підсумкова форма контролю – **залік.**

Програма складається з:

- плану спецкурсу з розподілом кількості годин на лекційні та практичні заняття;
- оцінювання результатів навчальної діяльності студентів;
- тем та змісту лекційних і практичних занять;
- контрольних питань до заліку;
- тем індивідуальних навчально-дослідних завдань;
- списку літератури до усього курсу.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів – 1,5	Галузь знань <u>0101 Педагогічна освіта</u> (шифр і назва)	за вибором	
	Напрямок підготовки <u>6.010102 Початкова освіта</u>		
Модулів – 3	Спеціальність (професійне спрямування): <u>вчитель початкової школи</u>	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		4-й	
Загальна кількість годин - 54		Семестр	
		VIII-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента - 2	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>бакалавр</u>	Лекції	
		20 год.	
		Практичні, семінарські	
		16 год.	
		Самостійна робота	
		8 год.	
		Індивідуальні завдання: 10 год.	
		Вид контролю: залік	

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СПЕЦКУРСУ

№ теми	Тема заняття	Кількість годин (54)			
		Лекції	Практичні	Сам. роб.	Інд. робота
1	СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ОБАРОВАНOSTІ	2	1		1
2	ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ ОБДАРОВАНОСТІ	2	1		1
3	МОДЕЛЬ ОБДАРОВАНОСТІ	2	2		1
4	ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ	2	2		1
5	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	2	2	2	2
6	ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНОСТІ	2	1	2	1
7	ПРОЦЕС ОБСТЕЖЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ	2	1	2	1
8-9	ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	4	4	2	1
10	РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ В СІМ'Ї	2	2		1
	Всього	20	16	8	10

**Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів з
спецкурсу „Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими
учнями початкової школи”**

ЗМІ	Модуль II (ІНДЗ)	Підсумковий модуль	Загальна оцінка
Теми 3-10	30	30	100
8 x 5б.			
40			

Шкала оцінювання:

90-100 балів – відмінно (A)

75-89 балів – добре (BC)

60-74 бали – задовільно (DE)

35-59 балів – незадовільно з можливістю повторного складання (FX)

0-34 бали – незадовільно з обов'язковим повторним курсом (F)

ТЕМИ ТА ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОСТІ

1. Актуальність проблеми обдарованості на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Історичний огляд досліджень феномена «обдарованість».
3. Погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників на природу обдарованості.

ТЕМА 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ ОБДАРОВАНОСТІ

1. Зміст поняття «обдарованість».
2. Психологія взаємозв'язку та відмінностей основних понять.
3. Чинники та їх компоненти, що впливають на розвиток обдарованості.

ТЕМА 3. МОДЕЛЬ ОБДАРОВАНОСТІ

1. Класифікація видів обдарованості.
2. Обдарованість за ступенем, віковими особливостями, формою прояву.
3. Обдарованість та вид діяльності.

ТЕМА 4. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ

1. Сутність понять «творчість», «творчі здібності».
2. Творча особистість.
3. Поняття «креативність» як здатність особистості до творчості.

**ТЕМА 5. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

1. Психологічні особливості обдарованих учнів молодшого шкільного віку.
2. Соціальні особливості обдарованих учнів молодшого шкільного віку.
3. Порівняльна характеристика обдарованих та звичайних учнів.

ТЕМА 6. ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНОСТІ

1. Суть методів дослідження обдарованості.
2. Принципи діагностики обдарованості.
3. Види обдарованості та методики їх діагностики.

ТЕМА 7. ПРОЦЕС ОБСТЕЖЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ

1. Суть процесу обстеження.
2. Етапи дослідження обдарованих учнів.
3. Банк даних про обдаровану особистість.

ТЕМА 8-9. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1. Основні принципи навчання обдарованих учнів.
2. Організаційні форми прискореного та поглибленого навчання.
3. Сучасні технології навчання обдарованих дітей в школі.
4. Особистісні якості вчителя початкової школи у роботі з обдарованими учнями.
5. Обдарований учень та «відмінник»: подібні та відмінні риси.

ТЕМА 10. РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ В СІМ'Ї

1. Роль сім'ї в розвитку обдарованої особистості.
2. Стимулювання здібностей дитини в умовах родинного середовища.
3. Рекомендації батькам щодо розвитку обдарувань дитини.

ТЕМИ ТА ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Заняття 1. СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНOSTІ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ ОБДАРОВАНOSTІ

1. Розкрийте актуальність проблеми обдарованості.
2. Проаналізуйте погляди вітчизняних та зарубіжних вчених про суть та теорію обдарованості.
3. Розкрийте суть поняття «обдарованість».
4. Розкрийте суть основних понять, що стосуються терміну «обдарованість».

Завдання для самостійної роботи:

1. Виділіть подібні та відмінні риси у поглядах вчених про суть обдарованості та запишіть їх у таблицю за зразком:

Спільні риси	Відмінні риси
1.	1.
2.	2.
3.	3.

2. Розкрийте зміст Державних програм та державних заходів щодо підтримки та розвитку обдарованих особистостей.

Заняття 2. МОДЕЛЬ ОБДАРОВАНОСТІ

1. Узагальніть та систематизуйте відомості про суть поняття «обдарованість» та її види.
2. Поясніть відмінності за ступенем, віковими особливостями, формою прояву обдарованості.
3. Як виявляється обдарованість за видом діяльності?

Завдання для самостійної роботи:

1. Зобразіть схематично моделі обдарованості різних дослідників (на прикладі моделі Дж. Рензуллі).
2. Доведіть думку про те, що в учнів початкової школи найчастіше виявляється художня обдарованість.

Заняття 3. ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ

1. Порівняйте поняття «творчість» та «творчі здібності», встановіть відмінності.
2. Охарактеризуйте молодшого школяра як творчу особистість.
3. Розкрийте суть поняття «креативність» та «творчість». Доведіть відмінність у цих поняттях.

Завдання для самостійної роботи:

1. Зобразіть схематично взаємодію понять «творчість», «творчі здібності», «креативність».
2. Запишіть форми вияву творчості та креативності у молодших школярів.

Заняття 4. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Розкрийте суть психологічних особливостей обдарованих учнів молодшого шкільного віку.
2. В чому полягає суть соціальних особливостей обдарованих учнів молодшого шкільного віку?
3. Які чинники та фактори впливають на розвиток обдарувань учнів початкової школи?

Завдання для самостійної роботи:

Порівняйте обдарованих учнів та звичайних учнів, запишіть свої спостереження у таблицю:

Обдаровані учні	Звичайні учні

Заняття 5. ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНOSTІ. ПРОЦЕС ОБСТЕЖЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ

1. Розкрийте суть методів дослідження обдарованості.
2. Яким чином можна діагностувати різні види обдарованості?
3. Охарактеризуйте кожен з етапів дослідження обдарованих учнів.

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть «Карту обдарованого учня» за відповідним шаблоном.
2. Підберіть 1-2 діагностичні методики для виявлення обдарувань учнів

Заняття 6-7. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1. Охарактеризуйте основні принципи навчання обдарованих учнів.
2. Розкрийте суть прискореного та поглибленого навчання обдарованих учнів.
3. Якими якостями має володіти вчитель початкової школи у роботі з обдарованими учнями?
4. Охарактеризуйте подібні та відмінні риси обдарованих учнів та відмінників.

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть план-конспект уроку математики у 2 класі в напрямку розвитку обдарувань учнів.
2. Складіть план-конспект уроку «Я і Україна» у 3 класі.
3. Складіть план-конспект уроку української мови в 2 класі.
4. Складіть план-конспект уроку читання в 3 класі.

Заняття 8. РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ В СІМ'Ї

1. Доведіть важливість сім'ї в розвитку обдарованої особистості.
2. Яким чином відбувається стимулювання здібностей дитини в умовах родинного середовища?

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть рекомендації батькам щодо розвитку обдарувань дитини.
2. Складіть план бесіди з батьками про обдарування дитини.
3. Складіть план-конспект проведення батьківських зборів на тему: «Чи здібна ваша дитина?»

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Актуальність проблеми обдарованості.
2. Зміст поняття „обдарованість”.
3. Трьохкомпонентна теорія обдарованості Дж. Рензулі.
4. Співвідношення понять „обдарованість”, „здібності”, „талант”, „геніальність”.
5. Структура обдарованості.
6. Класифікація видів обдарованості.
7. Загальна, спеціальна обдарованість.
8. Інтелектуальна обдарованість.
9. Творча обдарованість. Поняття про креативність.
10. Форми прояву творчої обдарованості.
11. Взаємозв'язок між інтелектуальною та творчою обдарованістю.

12. Теорія інтелектуального порогу П. Торренса.
13. Спеціальна обдарованість.
14. Академічна обдарованість.
15. Мистецька (художня) обдарованість.
16. Рухова обдарованість.
17. Соціальна обдарованість.
18. Розумова обдарованість.
19. Психологічний портрет обдарованої особистості.
20. Особливості особистості обдарованих учнів молодшого шкільного віку.
21. Особистісні риси соціально обдарованих учнів.
22. Особистісні риси академічно обдарованих учнів.
23. Принципи навчання обдарованих учнів.
24. Стратегії навчання обдарованих дітей.
25. Прискорене навчання.
26. Збагачене навчання.
27. Організаційні форми прискореного та збагаченого навчання.
28. Проблема диференційованого навчання обдарованих.
29. Концептуальні моделі навчання обдарованих учнів.
30. Сучасні технології навчання обдарованих учнів в школі.
31. Роль вчителя у розвитку обдарувань учнів: завдання, принципи роботи, особистісні якості.

ТЕМИ ІНДЗ

1. Проблема обдарованості у вітчизняній педагогічній науці.
2. Особливості навчання та виховання обдарованих учнів у новаторських навчально-виховних закладах.
3. Обдаровані учні: проблеми виявлення та ідентифікації.
4. Розвиток індивідуальних здібностей молодших школярів.
5. Розвиток креативності на уроках естетичного циклу.
6. Особливості навчання інтелектуально обдарованих учнів.

7. Психологічна допомога обдарованим учням в сучасному соціальному середовищі.
8. Проблеми обдарованих учнів молодшого шкільного віку.
9. Робота з обдарованими учнями в умовах загальноосвітньої школи.
10. Система роботи педагогічного колективу з обдарованими учнями.
11. Роль сім'ї у процесі соціалізації обдарованих дітей.
12. Зарубіжний досвід роботи з обдарованими учнями.
13. Дефіцит уваги та гіперактивності обдарованого учня.
14. Психологічні принципи розвитку креативності обдарованої особистості.
15. Психологічні особливості роботи вчителя з обдарованими учнями.
16. Проблема співвідношення здібностей та обдарованості.
17. Аналіз тестових методів діагностики обдарованості.
18. Теорія природи геніальності.
19. Взаємодія сім'ї та школи у напрямку розвитку обдарувань учнів.
20. Конспекти уроків у початковій школі в напрямку розвитку обдарувань учнів.

План-конспект лекції на тему: «Модель обдарованості»

I. Мотивація навчальної діяльності – створення ситуації інтересу, аналіз життєвих ситуацій (5-8 хв).

II. Повідомлення теми і мети заняття.

Тема: Модель обдарованості.

Мета: ознайомити із основними поняттями, що входять до терміну «обдарованість», розкрити їх суть; вчити встановлювати логічні зв'язки між видом і типами обдарованості; сприяти інтересу до майбутньої діяльності з обдарованими учнями.

III. Основна частина

- 1) Підготовчий етап – перегляд відеоматеріалів. Демонстрування фрагментів прояву обдарувань учнів молодшого шкільного віку (15 хв).
- 2) Ознайомлення із основними поняттями і термінами, які необхідно опрацювати під час вивчення теми. На дошці прикріплені слова («словесна павутинка»): актуальна, потенційна, рання, пізня, загальна обдарованість, спеціальна обдарованість, соціальна, академічна, творча, інтелектуальна, фізична, художня, явна, прихована, креативність, вундеркінд, індиго, талант, геніальність. Студентам пропонується вибрати ті, які найбільш підходять до переглянутого відеоматеріалу (10 хв).
- 3) Виклад основного матеріалу лекції з повтором перегляду відеоматеріалів та уточненням щодо вибору слів (35хв).

IV. Заключна частина

- 1) Перегляд нового відеоматеріалу (10 хв).
- 2) Тестування з метою визначення рівня засвоєння знань (10хв).

V. Підсумок (5хв).

Структура практичного заняття із застосуванням кейс-методу

Тема заняття: «Психологічні особливості обдарованих учнів молодшого шкільного віку»

Мета: розкрити суть психологічних особливостей обдарованих учнів початкової школи; навчити виявляти та встановлювати обдарування учнів молодшого шкільного віку; охарактеризувати чинники, які впливають на розвиток обдарованості; навчати здійснювати психодіагностичні методики; удосконалювати вміння складати план бесід, консультування батьків; удосконалити вміння підбирати завдання для обдарованих учнів в процесі навчання у школі.

I. Об'єднання студентів у творчі групи.

II. Робота студентів у складі творчої групи. Ознайомлення із кейс-пакетами:

- Перегляньте відео №1 (для кожної із творчих груп окреме відео).
- Охарактеризуйте психічні процеси учня.
- Вкажіть, які чинники впливають на розвиток обдарувань учня.
- Проведіть діагностичну методику «Карта обдарованості». Запишіть відповідні висновки.
- Проведіть діагностичну методику А. Лосєвої. Запишіть висновки.
- Складіть план бесіди з батьками даного учня.
- Запропонуйте завдання до уроку математики для даного обдарованого учня.

III. Презентація результатів кожної творчої групи.

IV. Обговорення питань, дискусії, аналіз ситуації.

V. Підсумки та оцінювання результатів.

**Діагностична програма для визначення творчої обдарованості
учнів**

1. Спостереження з метою оцінки творчих здібностей, рівня творчого мислення, особистісної схильності до творчості, визначення типу темпераменту.
2. Проведення методики «Палітра інтересів для молодших школярів».
3. Проведення методики «Карта обдарованості».
4. Проведення опитування пізнавальної активності учня.
5. Проведення методики А.Лосєвої для визначення коефіцієнта обдарованості.
6. Визначення рівня креативності (Дж. Рензуллі).
7. Анкетування батьків.
8. Складання «Карти обдарованого учня».
9. Написання висновків.

ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ (ЧИТАННЯ) У 1 КЛАСІ

Тема уроку. Звук [ч], літера «че». Закликанка. Скоромовка.

Тип уроку. Урок вивчення нових знань.

Мета уроку. Сформувати знання про літеру «че», її алфавітне положення та назву; навчити правильної артикуляції відповідного звука; розвивати навички читання; збагачувати словниковий запас; розвивати здібності та обдарування учнів, виховувати любов до книги.

Обладнання до уроку:

- Вашуленко М. С. Буквар. 1 клас : підручник / М. С. Вашуленко, Н. Ф. Скрипченко; ред. Т. Г. Ригова. – 7-е вид. – К.: Освіта, 2007. – 144 с.
- ілюстративний матеріал (річка, чапля, чоботи, піч, очерет, чайник, черепаха)
- фішки для складання звукових моделей слів;
- магнітофон для музичного супроводу фізкультхвилинки.

Хід уроку:

I. Організаційний момент. Привітання. Побажання.					
Інтелектуальна обдарованість	Творча обдарованість	Академічна обдарованість	Соціальна обдарованість	Фізична обдарованість	Художня обдарованість
	Складання віршованого привітання		Декламація привітання у віршованій формі: «Доброго ранку, доброго дня, бажаєте ви, бажаю вам я!»	Синхронне привітання імітацією рухів	Образне зображення настрою перед уроком у вигляді якихось символів (☺ ☀)
II. Підготовчі артикуляційні вправи.					
1. Визначення найбільш вживанішого звука. « Ч апля без Ч обіт Ч валає, в Ч апленят Ч обіт немає, І Ч аплиця без Ч обіт м чить до Ч аплі на обід»					
Глумачення слів «чвалає», «чаплиця», «мчить»	Складання подібної чистомовки	Швидке відворення почутого	Інсценізація чистомовки	Імітація рухів «чпає», «чвалає», «мчить»	Створення елементарних ілюстрацій на дошці
Артикуляція звука [ч]. Робота з таблицею складів поєднання [ч] з голосними [а, о, у, и, і, е]					

<p>2. Орфоепічні вправи:</p> <p>Грали у квача – ча, ча, ча; Річка там тече – че, че, че; Хліб печеться у печі – чі, чі, чі; Швидко літери учи – чи, чи, чи; Калачі печу – чу, чу, чу</p>					
Тлумачення слова «квач»	Складання відповідної вправи	Складання речень з почутих словосполу чень	Гра «Контролер» (слідкування за тим, як діти вимовляють звуки)	Відворення гри «Квач» з певною кількістю дітей	Відтворення звуків на почуті словосп. (у печі тріщить, грали у квача-шуміли)
<p>3. Повторення слів за вчителем: <i>орач, квач, овоч, обруч, ключ, меч, клич, ніч, піч, річ.</i></p>					
Підбір слів, які містять 2, 3 склади із звуком [ч]	Підбір подібних слів, у яких звук [ч] на початку, всередині, вкінці слова	Складання словосполу чень, речень з почути слів		Роздавання дидактичного матеріалу до наступного завдання	Створення художньої «павутинки» до слова «ОВОЧІ» (морква, буряк, картопля, тощо) «НІЧ» (зірка, місяць, тощо)
<p>4. Гра «Впіймай звук». Ніч не спали сиченята, полягали ранком спати. «Надобраніч», – каже сич, бо в сичів же день – це ніч!</p>					
Декламація напам'ять скоромовки	Складання скоромовки за початком: «У печі тріщали дрова.....»	Тлумачення скоромовки	Гра «У театр» - відтворення скоромовки з частковою інсценізацією		Створення художнього образу за почутим
<p>5. Відгадування загадок, звуковий аналіз слів-відгадок, складання звукових моделей.</p> <p>а) «Текло, текло та й лягло під скло» (річка [=o-I-o]); б) «Стоїть дід над водою, трясє бородою» (очерет [o-o I -o-]); в) «Неначе паровоз, гуде, шумить, кипить, і пара йде; смачний заварює нам чай. Хто ж він такий? От відгадай» (чайник [-o= I -o-])</p>					
Складання речень із слів-відгадок	Складання загадок, відгадками яких будуть слова із літерою «че»	Тлумачення слова «очерет» за ілюстрацією	Інсценізація загадки №3 з допомогою міміки та жестів	Викладання звукових моделей за допомогою фішок на дошці	Створення словесного образу до загадки №1
<p>III. Основна частина уроку. Ознайомлення із літерою Чч.</p>					
<p>1. Аналіз будови. Друкування літери на дошці та в зошитах з друкованою основою. «Буква “Ч” немов стілець, догори лиш ніжки, навіть з цифрою “чотири” буква схожа трішки». Друковані букви Ч,ч – велика і мала відрізняються лише розміром, не формою. Буква Ч складається з двох елементів: прямої довгої вертикальної лінії і короткої вертикальної, що згинається і переходить у горизонтальну, яка примикає до середини довгої вертикальної лінії спереду.</p>					

		Написання літери Чч на дошці за аналогією вчителя з повними поясненням		Викладання літери Ч із підручних матеріалів (лічильних паличок, олівців, ручок)	Ілюстрування літери Чч
<p>2. Збагачення активного словника, вивчення вірша-загадки.</p> <p style="text-align: center;">Живе спокійно, не спішить, Вона ніколи не біжить, Під панцирем без страху Гуляє ...(череха).</p> <ul style="list-style-type: none"> • -на який звук починається слово-відгадка? • -з яким голосним вимовляється виучуваний звук? 					
Додаткове повідомлення про черепаху	Складання продовження вірша-загадки	Тлумачення слова «панцир», відтворення вірша напам'ять	Робота в групі (у ролі контролера): складання звукової моделі слова черепах; надання допомоги у складанні звукової моделі слова	Імітація рухів черепахи	Створення кольорової асоціації із словом «черепах»: зелена, трава, болото, очерет тощо.
<p>3. Утворення і читання складів із буквами, що позначають голосні звуки: ЧА, ЧУ, ЧЕ, ЧО, ЧІ, ЧИ. Читання складів навпаки. Складання слів із даними складами і складами навпаки.</p>					
<p>IV. Фізкультхвилинка</p> <p>Станьте рівно, поверніться, і до сонечка зверніться. А тепер нехай малята пострибають, як зайчата. Руки вгору підніміть, вдих і видих всі зробіть.</p>					
			Здійснення контролю над виконанням вправ	Проведення фізкультхвилинок	
<p>V. Робота з «Букварем»</p>					
<p>1. Робота над ілюстраціями на ст.86. звуковий аналіз слів.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Які тварини зображено? • Які з цих тварин є свійськими, а які – дикими? • Чим харчуються ці тварини? 					
Довідка з енциклопедії про використання даних тварин (пір'я, вовна, м'ясо)	Складання римованих рядків про овечку, качку, каченят	Складання опису за малюнком (порічки)			Відтворення характерних звуків (га-га-га, ме-ме-ме тощо)

2. Словникова робота — читання слів з поясненням.					
Читання слів, в яких наголос тільки на останньому складі	Підбір до поданих слів-синонімів	Складання речень, текстів із використанням даних слів у Букварі.			Словесне відтворення художнього образу: На озері каченята.
3. Читання закликанок на ст.87.					
Пояснення, що таке «закликаночка»?	Читання закликанки навпаки (ззаду-наперед)	Читання іншої закликаночки, тлумачення змісту	Читання закликанки вголос із відповідною мімікою та жестами	Під час читання тупотіння ногою, коли чуємо звук [ч]	Малювання картинки до почутого кольоровими олівцями
4. Читання та вивчення скоромовки на ст. 87.					
<ul style="list-style-type: none"> • читання вчителем вголос; • читання учнями вголос хором; • читання дівчатками 1 і 3 рядка, а хлопчиками 2 та 4 рядка скоромовки 					
Підбір слів-синонімів до слова «скоромовка»	Читання скоромовки із додаванням своїх слів	Читання напам'ять скоромовок, які були підготовлені на перспективу			
5. Розвиток мовлення. На дошці картинка із зображенням печі та хліба.					
Складання речень за малюнками. Групова робота. Складання невеличкого тексту із поданих малюнків ланцюжком.					
Наукова довідка: піч, історія печі	Переказування казки про піч.	Складання тесту із щойно складених учнями речень із використанням слів: біла, ароматний, скоринка, смакота	Декламація вірша	Імітація рухів : Як в піч хліб саджали	Ліплення хліба, батона чи булочок з пластиліну
VI. Підсумок.					
Яку букву ми вивчили? Який звук вона позначає? Гарно працювали, гарно! Час пройшов у нас немарно!					
VII. Завдання для обдарованих учнів на перспективу.					
Створити словесну довідку про : Полонину, гори Карпати, рослин і тварин	Складання казки про те, як братик із сестричкою пасли овець на полонині.	Відвідування бібліотеки із метою читання книги про Карпати.	Підготувати хореографічний виступ «Гуцульські коломийки»	Придумати фізкультхвилинку на тему: «Лижники в Карпатах».	Намалювати ілюстрацію «Полонина»; знайти і записати звуки трембіти.

ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ (ПИСЬМО) У 1 КЛАСІ

Тема уроку. Письмо малої літери «є», складів, слів з літерою «є».

Тип уроку. Урок вивчення нових знань.

Мета. Навчити писати рядкову літеру «є», правильно з'єднувати з іншими буквами у складах і словах; розвивати мовлення; збагачувати словниковий запас; закріплювати вміння здійснювати звуковий аналіз слів, порівнювати із буквеними аналізом; розширювати поняття про загадки та прислів'я.

Обладнання до уроку:

- Вашуленко М. С. Буквар. 1 клас : підручник / М. С. Вашуленко, Н. Ф. Скрипченко; ред. Т. Г. Рижова. – 7-е вид. – К. : Освіта, 2007. – 144 с.
- ілюстративний матеріал (єнот, заєць, східна)
- фішки для складання звукових моделей слів;
- зошит з друкованою основою;
- ручки, прості та кольорові олівці.

Хід уроку:

I. Організаційний момент. Привітання. Побажання.					
«Щоб помилки хитрі й спритні не ховались у рядках, щоб всі букви в кожному слові опинились на місцях, будемо гарно ми писати, свою пильність розвивати.....»					
Інтелектуальна обдарованість	Творча обдарованість	Академічна обдарованість	Соціальна обдарованість	Фізична обдарованість	Художня обдарованість
	Продовження віршованого привітання		Декламація привітання у віршованій формі	Синхронне привітання імітацією рухів	Образне зображення настрою перед уроком у вигляді якихось символів (☺☼)
II. Актуалізація опорних знань.					
1. Звукова зарядка.					
-					
«ець-ець-ець – подув сильний (вітерець);					
ає, ає, ає – вже весною (повіває);					
- ість-ість-ість – вже з'явився перший (гість);					
- ок-ок-ок – виріс в лісі (пролісок)».					

Складання речень із почутих слів	Складання подібної чистомовки	Швидке відворення почутого	Інсценізація	Імітація рухів «подув», «повіває», «виріс»	Створення за почутим відповідної художньої картини
2. Звуковий аналіз слів, зіставлення з відповідними картинками на дошці (зображення: єнот, заєць, єхидна) – єнот [=о І -о-]; – заєць [-о І =о=]; – єхидна [=о І -о- І -о].					
Опис тварин, зображених на картинках, встановлення їх спільних та відмінних рис	Складання речення з використанням слів єнот, єхидна, заєць	Розповідь про тварин (дикі, як хутро і т.п.) як проблемне завдання для обдарованих учнів з попереднього уроку	Здійснення взаємо-перевірки та взаємодопомоги під час складання звукових моделей	Роздавання дид. матеріалу для самостійної роботи	
3. Розвиток мовлення. (Не ховайся, букво Є, озовися, де ти є? - Я, сказала буква Є, - У словах: моє, твоє, у фойє і в ательє, у єхидни, у єнота, а нема – у бегемота). <ul style="list-style-type: none"> • Складання розповіді за малюнком. (Малюнок із зображенням єхидни, єнота, бегемота) • Складання речення за схемою $L - -$. 					
Підбір назви до малюнку, складання тексту з додаванням уявного	Складання розповіді з елементами нового, творчого, з використанням порівнянь	Складання речень за додатково розробленими моделями	Взаємо-допомога у складанні речень, розповідей	Імітація рухів за малюнком	Ілюстроване зображене почутої розповіді
III. Вивчення нового матеріалу.					
1. Демонстрація та порівняння друкованої та писаної літери «Є» Буква «є» на «с» так схожа, та їх плутати не можна. Буква «є» Яка ж вона? Ніби скибка кавуна. Кавуна маля просило – двічі скибку надкусило. Місяць, наче буква «с», придивляється з небес. Усміхнувся до Славка, Показавши язика. Хлопчик крейду дістає і малює букву є.					
	Підбір предметів, які подібні до літери «Є»				
2. Ознайомлення із елементами написання літери «Є». <ul style="list-style-type: none"> • показ і пояснення основних елементів написання літери «Є» (буква «Є» складається з лівого півовала та невеличкої поперечної палички.); • письмо в «повітрі» за шаблоном, що написаний на дошці; • характеристика з'єднання літери «Є» з іншими літерами: <i>ем, ев, ен, ець</i>; • ліплення з пластиліну літери «Є» 					

Складання слів із використанням букво-сполучень: <i>ем, ев, ен, ець</i>	Ліплення з пластиліну літери «Є» як зразок для інших учнів	Написання на дошці літери «Є»	Демонстрація написання письма в «повітрі», контроль за рухами інших	Робота у групах-ліплення слів з пластиліну
---	--	-------------------------------	---	--

3. Робота над загадками: відгадування, складання звукових моделей до відгадок.

1. Не ходжу я, а скакаю, бо нерівні ноги маю.

Через поле навмання перегнав би я коня.

Я страшений боягуз, всіх на світі я боюсь.

В полі, в лісі навкруги — скрізь у мене вороги.

Часом лізу я у шкоду, їм капусту на городах,

Моркву, ріпу, буряки, відгадайте — хто такий? (заєць)

2. Зажурилась буква Є, Хоча все у неї є, але слів на букву Є небагато в мові є.

То ж потіште букву цю І назвіть їй по слівцю .....

Складання речень із слів-відгадок	Складання загадок, відгадками яких будуть слова із літерою «че»	Тлумачення слова «навмання»	Інсценізація загадки №1 з допомогою міміки та жестів	Викладання звукових моделей за допомогою фішок на дошці	Створення художнього образу до загадки №1
-----------------------------------	---	-----------------------------	--	---	---

IV. Фізкультхвилинка

Руки на пояс ставим усі, будем стрибати, мов горобці.

Скік вперед і скік назад (6 разів),

Крильця вниз всі опустили і на місці походили.

			Демонстрація рухів	Проведення фізкультхв.	
--	--	--	--------------------	------------------------	--

4. Робота у зошитах з друкованою основою.

- написання елементів літери, а також літери і з'єднань з нею ;
- написання слів *заєць, єнот, малює*;
- звуковий аналіз слова *грає* [-o=о], запис слова у зошиті;
- диктант слів: вітає, стрибає, малює, єнот, Єгор, Євген;
- робота з малюнком в зошиті: опис малюнка (бачимо зайчика, єнота, східну. Стоїть лавка. На ній – магнітофон. Розповідь: Прийшла весна. Від зимової сплячки пробудилися єнотики і східна. До них в гості прийшов заєць. Звірята включили музику. Усі разом танцювали і веселились).

Складання із словом «грає» словосп., речень	Складання словосполучення із елементами порівняння (грає, як ведмідь і т.п.)	Списування слів з Букаваря, ст. 118	Робота в групі (у ролі контролера): складання звукової моделі слова <i>грає, співає, малює</i> ; Надання допомоги у складанні моделей	Імітація рухів грає, співає, малює, стрибає, перестрибує	Відтворення сюжету як танцювали тваринки
---	--	-------------------------------------	---	--	--

VI. Підсумок.

Яку букву ми навчилися писати? Який звук вона позначає?

«Гарно працювали, гарно! Час пройшов у нас немарно!»

VII. Завдання для обдарованих учнів на перспективу.					
Читання казки «Солом'яний бичок» з творчим переказом (до наступного уроку «Письмо літери «Б»)	Підбір слів для гри «Міста», які починаються на літеру Б; Складання казки про літеру «Б»			Придумування фізкультхвилинок	Ілюстрація до казки «Солом'яний бичок»